

DE APRIL MOORDEN

Berichten vanaf het Kerkhof van de Schande

Nizaar Makdoembaks

Tijdens de Tweede Wereldoorlog deden Chinese arbeiders uit Rotterdam als stoker dienst op olietankers van de Curaçaosche Scheepvaart Maatschappij (Shell). Dat was een gevaarlijke klus, want de Duitsers namen transportschepen regelmatig onder vuur. In april 1942 gingen de arbeiders in staking. Toen de staking grimmige vormen begon aan te nemen, schoten politie en bewakers van de olieraffinaderij vijftien Chinezen zonder pardon dood. Zij werden op begraafplaats Kolebra Bêrdê, ook wel bekend als 'het kerkhof van de schande', anoniem begraven. De auteur reconstrueert in dit boek de gebeurtenissen op en rond 20 april 1942 en vecht voor eerherstel van de vijftien Chinese arbeiders als vergeten oorlogsslachtoffers. De vijftien slachtoffers worden jaarlijks op 20 april, de Nationale Herdenkingsdag Aprilmoorden, herdacht en geëerd.

Nizaar Makdoembaks is arts-onderzoeker en tevens voorzitter van de Stichting Eerherstel Oorlogsslachtoffers Curaçao (SEOC).

Inhoud

Afkortingen	5
Voorwoord	6
Inleiding	9
Hoofdstuk 1 - C.S.M.-zeelieden	11
1.1 De West-Indische dochters van Shell	11
1.2 De C.S.M.-vloot	12
1.3 De Chinese bemanning	14
1.4 Het communisme werd niet gedoogd, opium echter wel	16
1.4.1 Communistische organisatie	16
1.4.2 Onterecht ontslag na staking	18
1.4.3 Opium voor Chinese zeelieden	22
Hoofdstuk 2 - Een geschiedenis van C.P.I.M.-conflicten	27
2.1 C.P.I.M.-staking 1929	28
2.2 Harde aanpak Chinese zeelieden 1939	28
2.3 Harde aanpak Chinese zeelieden 1940	29
2.4 De Noorse zeelieden	30
2.5 Uitbuiting Venezolaanse arbeiders	36
2.6 Conflicten met inheemse C.P.I.M.-arbeiders	44
Hoofdstuk 3 - C.P.I.M. en C.S.M. in W.O. II	47
3.1 Het belang van de olie uit West-Indië	48
3.2 De falende verdediging van Curaçao	49
3.3 C.S.M.-tankers waren een tamme prooi voor de U-boten	51
3.3.1 De U-bootbestrijding	52
3.3.2 De gevolgen van een slechte verdediging zijn bekend	54

Hoofdstuk 4 - De Aprilmoorden	55
4.1 Aanleiding staking 1942	56
4.2 Het verloop van de staking voor de Chinezen	58
4.2.1 Memorandum C.P.I.M.-directie	59
4.2.2 Doden bij nodeloos geweld	62
4.3 Feitelijke en juridische beschouwingen	64
4.3.1 Gevangenneming stakers niet legitiem	65
4.3.2 De “schepelingen”-kwestie	67
4.3.3 Gouverneur informeert selectief en onjuist	70
4.4 Het officierenconflict	71
4.5 Inheemse stakers	75
4.6 Geen onafhankelijk onderzoek	75
4.7 Provocerend optreden door gouverneur Wouters	79
4.8 Het Antilliaans Parlement over de Aprilmoorden	81
4.9 De gevolgen voor gouverneur Wouters	83
4.9.1 Wouters op een zijspoor gezet	85
4.10 Censuur Parlementaire Enquêtecommissie	86
Conclusies	89
Bronnen en Literatuur	91
Bijlage 1	95
Bijlage 2	101

NAAM	GEB. JAAR	GEB. PLAATS
NHU CHE LIN	1913	ANHWEI
YU SIO KAN	1903	CHEIANG
LAN CHUN	1897	KWANTUNG
TCHOU ZAO	1886	FOOCHOW
HUANG YU SENG	1894	KWANTUNG
CHONG FAT	1897	KWANTUNG
LEE CHUAN	1897	KWANTUNG
KAUNG KING	1902	KANTON
WANG AH KUO	1896	FUKIUN
AU LIANG	1895	KWANTUNG
ASU SEN CHENG	1901	CHEKIANG
CHAN YAM SI	1908	KANTON
FENG CHE YING	1905	CHEKIANG
CHONG MING	1888	KWANTUNG
LOW NAM	1908	FUKIUN
R. I. P.		

De dodenlijst

Onderstaande mannen zijn op 20 april 1942 vermoord door Nederlandse ordehandhavers.

Naam	Geboortejaar	Geboorteplaats
1. <i>Nhu Che Lin</i>	1913	Anhwei
2. <i>Yu Sio Kan</i>	1903	Cheiang
3. <i>Lan Chun</i>	1897	Kwantung
4. <i>Tchou Zao</i>	1886	Foochow
5. <i>Huang Yu Seng</i>	1894	Kwantung
6. <i>Chong Fat</i>	1897	Kwantung
7. <i>Lee Chuan</i>	1897	Kwantung
8. <i>Kaung King</i>	1902	Kanton
9. <i>Wang Ah Kuo</i>	1896	Fukiun
10. <i>Au Liang</i>	1895	Kwantung
11. <i>Asu Sen Cheng</i>	1901	Chekiang
12. <i>Chan Yam Si</i>	1908	Kanton
13. <i>Feng Che Ying</i>	1905	Chekiang
14. <i>Chong Ming</i>	1888	Kwantung
15. <i>Low Nam</i>	1908	Fukiun

Afkortingen

AMC 1	Algemeen Militair Commandant
AMC 2	Algemeen Militair Commando
CAFAC	Commander all forces Aruba - Curaçao
ITF	International Transportworkers Federation
JOINT	Distribution Committee: Amerikaans-Joodse hulporganisatie
B.R.A.	Buitengewone Raad van Advies
C.P.I.M.	Curaçaosche Petroleum Industrie Maatschappij
C.P.M.	Curaçaosche Petroleum Maatschappij
C.S.M.	Curaçaosche Scheepvaart Maatschappij
KPM	Koninklijke Pakketvaart Maatschappij
NIOD	Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie
N.P.C.	Netherlands Purchasing Commission
P.E.	Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945
P.E.C.	Parlementaire Enquête Commissie
PG	Procureur-generaal
O.G.	Officieel Gedenkboek
SBM	Surinaamse Bauxiet Maatschappij
SEOC	Stichting Eerherstel Oorlogsslachtoffers Curaçao
VD	Vreemdelingendienst

Voorwoord

'De Chinees: In het algemeen gesproken is de Chinees goed en sympathiek. Als massa, om redenen die niet-Chineezenvoelal onbegrijpelijk zijn, kunnen zij onverwachts gevaarlijk zijn gelijk ook nu weer gebleken is, doch men maakt een gedachtenfout met den "stakenden C.S.M.-chinees" zonder meer te vergelijken met den rustigen en vlijtigen Chinees van China. Jarenlange aanraking met Rotterdams havenkwartier en met de Punda in Willemstad, hebben hem niet beter gemaakt, integendeel! De C.S.M.-tanker-Chinees is een z.g. Rotterdam-Chinees en zou eenige jaren wederom door moeten brengen op China's bodem, om zich te herstellen van slechte invloeden. Dit wordt slechts opgemerkt om een niet juist sentiment te bestrijden, anderzijds om een beoordeling der in het rapport behandelde fouten door een "outsider" gemakkelijker te maken.'

*Memorandum C.P.I.M.-directie 'inzake de in het kamp Suffisant ondergebrachte van C.S.M.-tankers afkomstige Chineezenv',
d.d. 27 april 1942 (Nationaal Archief Nederlandse Antillen).*

De 'in het kamp Suffisant ondergebrachte van C.S.M.-tankers afkomstige Chineezenv', waarover in het bovenstaande memorandum van de directie van de C.P.I.M. wordt gesproken, waren stakende stokers van de Curaçaosche Scheepvaart Maatschappij (een dochterbedrijf van de C.P.I.M.). Het onverwachte gevaar waarover de tekst rept, refereert aan een oproer dat ontstond toen men de groep van meer dan vierhonderd stakers wilde opsplitsen. Op 20 april 1942 verloren daarbij vijftien stakers het leven. Ze werden in koelen bloede doodgeschoten door de bewaking die bestond uit C.P.I.M.-bewakers, beampten van de Vreemdelingendienst en politiemilitairen. Naar de toedracht van de schietpartij volgde nauwelijks onderzoek en de bevindingen verdwenen in de doofpot. De slachtoffers zijn nooit erkend als oorlogsslachtoffers. De vijftien mannen zijn meer dan zestig jaar doodgezwegen en over het leed van hun nabestaanden is nooit meer gesproken.

Als “outsider” vol van “niet juist sentiment” ben ik sinds 2003, als voorzitter van de Stichting Eerherstel Oorlogsslachtoffers Curaçao, bezig met het bewerkstelligen van erkenning en rehabilitatie van deze vijftien slachtoffers van het zogenaamde “Chinezenconflict”. In dit boek breng ik duidelijk aan het licht waarom deze mannen oorlogsslachtoffers zijn, waarom de Nederlandse staat verantwoordelijk is voor hun dood en hoe de Nederlandse staat heeft getracht die verantwoordelijkheid te ontlopen door de gebeurtenissen dood te zwijgen. Bovendien laat het historisch materiaal dat deze feiten ondersteunt, zien dat het drama met minimale inspanningen te voorkomen was geweest indien men meer oog had gehad voor het lot van de contractarbeiders aan het begin van de oorlog.

In een rapport dat snel in de doofpot verdween, liet de ‘Onderzoekscommissie: Het Chinezenconflict’ van de Staten van Curaçao destijds al zien aan waar het werkelijke “onjuist sentiment” lag:

‘[...] dat het aan de Commissie bekend is, dat deze zoogenaamde Rotterdam-Chineezers, geïnfecteerd door den zelfkant der Westerse beschaving, niet gerekend kunnen worden tot de crème van de Chinese natie, maar dat het toch niet aangaat hen op het niveau van verlorenen te plaatsen, zooals geschied in het memorandum van de directie van de C.P.I.M. dat blijkbaar vergeten wordt, dat deze Chineezers nog altijd goed genoeg worden geacht om hun leven te wagen en zelfs te geven voor de oorlogvoering.’

Deze beschouwing geldt nog altijd en het wordt hoog tijd dat er erkenning komt voor deze mensen, hun werk, hun bijdrage aan de oorlog en het drama van hun dood. Dit boek is niet alleen bedoeld om het grote publiek te informeren, maar dient ook ter ondersteuning van een verzoek van de SEOC, gericht aan de Nederlandse regering. Bij monde van haar advocaten heeft de SEOC de Nederlandse staat op 13 september 2011 verzocht de vijftien dodelijke slachtoffers van het ‘Chinezenconflict’ officieel te erkennen als oorlogsslachtoffers, en tegelijkertijd haar verantwoordelijkheid te nemen voor de wandaden die achter de benaming ‘Chinezenconflict’ schuilgaat. In Bijlage I is de volledige tekst van dit verzoek te lezen.

Op 21 maart 2012 ging de Curaçaose overheid akkoord met een verzoek van de SEOC om 20 april uit te roepen tot *Herdenkingsdag “De Aprilmoorden”* (Besluit Raad van Ministers, 21 maart 2012, Zaaknummer: 2012/15692). Na de inwijding van begraafplaats Kolečra Bèrdè (2003), het aanwijzen van die locatie als Nationaal Monument (2007) en het volledig opknappen en renoveren van de laatste rustplaats van de vijftien Chinese stokers (2003-2010) is het uitroepen van 20 april tot Herdenkingsdag De Aprilmoorden de kroon op het werk van de SEOC op Curaçao. Het is nu aan de Nederlandse Staat om zich, na zeventig jaar, van haar beste kant te laten zien en te zorgen voor het eerherstel van de oorlogsslachtoffers op Curaçao.

Nizaar Makdoembaks,

Voorzitter Stichting Eerherstel Oorlogsslachtoffers Curaçao

2012

Inleiding

De afgelopen zeventig jaar was er slechts weinig aandacht voor de bloedige afloop van het Chinezenconflict. Het rapport dat door de autoriteiten (een speciale commissie van de Staten van Curaçao) werd opgesteld, verdween eerst in de doofpot en daarna in de staatsarchieven. Een publicatie van dr. Johan Hartog, in 1942 hoofdredacteur van *Amigoe di Curaçao*, over dit drama in de *West-Indische Gids* (1946, p. 206-7) vormde voor publiek en wetenschap geen aanleiding tot verder onderzoek of navraag bij de verantwoordelijke instantie: de Nederlandse Staat. Vijftig jaar later zei Hartog in een artikel van het *Rotterdams Dagblad* hierover: 'Het waren Chinezen, analfabeten. Niemand die zich daar druk om maakte.'¹

Met de publicatie van *De tragedie van 20 april 1942* van de Curaçaose historicus Junnes E. Sint Jago in 2000 kwam hierin verandering. Het werk van Sint Jago was in 2003 de directe aanleiding tot de oprichting van de Stichting Eerherstel Oorlogsslachtoffers Curaçao. Naast de activiteiten en wapenfeiten van de SEOC, genoemd in het voorwoord, verricht men onder de vlag van deze stichting ook diepgravend historisch onderzoek in de staatsarchieven van Nederland en de voormalige koloniën in West-Indië. Dit onderzoek vindt plaats om het voornaamste doel van de SEOC te ondersteunen: de erkenning van de vijftien vermoorde stokers als oorlogsslachtoffers en de erkenning van de verantwoordelijkheid van de Nederlandse Staat voor dit drama.

Veel van het archiefmateriaal is gebruikt om de historische context te schetsen van het drama van 20 april 1942. Een beknopte beschrijving van de C.P.I.M./C.S.M.-geschiedenis is opgenomen om inzicht te geven in de leef- en werkomstandigheden van de Chinese contractarbeiders die werkzaam waren voor de C.S.M. Hierbij wordt onder meer ingegaan op het gedogen van het opiumgebruik, als vingerwijzing voor de behandeling die deze mensen ten deel viel.

1. Hoogerwerf, 1996.

De Chinese stokers staakten behalve voor betere beveiliging tegen de Duitse aanvallen op de schepen ook voor betere arbeidsomstandigheden, waaronder meer loon en toekenning van de oorlogsbonus. Uit het onderzoek is gebleken dat gewelddadig optreden bij een loonconflict als dit geen uitzondering was bij de C.P.I.M. De beschrijving van een aantal van deze conflicten laat zien dat de behandeling van de Chinese stokers past binnen een cultuur van minachting en uitbuiting.

De situatie waarin de maatschappijen verkeerden in de eerste jaren van de Tweede Wereldoorlog is beschreven in een afzonderlijk hoofdstuk, omdat deze nauw samenhangt met de verdediging van West-Indië die ‘veel te wensen overliet’, aldus toenmalig gouverneur G.J.J. Wouters.² Tevens is een hoofdstuk gewijd aan het grote belang van de olie-industrie voor de geallieerde oorlogvoering. Dit belang maakte namelijk van een staking in het bedrijfsleven een politieke kwestie. Hier ligt eveneens de kiem voor de verantwoordelijkheid van de Nederlandse Staat voor de dramatische gebeurtenissen die volgden op de staking.

In het laatste hoofdstuk worden de Aprilmoorden, de directe voorgeschiedenis en de nasleep ervan, beschreven aan de hand van eerder onderzoek en nieuw historisch materiaal. Het boek sluit af met enkele conclusies waar de Nederlandse Staat zich rekenschap van zou moeten geven.

Nog een kort woord over het bronmateriaal. In het kader van de openheid van zaken die de SEOC beoogt te bewerkstelligen met haar verzoek en deze ondersteunende publicatie, heeft zij besloten het historisch materiaal publiekelijk toegankelijk te maken. Het voert te ver om alle documenten in extenso als bijlagen in dit boek op te nemen. Om die reden is ervoor gekozen de digitale versies van de documenten overzichtelijk gerangschikt te presenteren op de SEOC-website: www.nationaalmonumentcuracao.com. In bijlage II is een lijst van die bronnen opgenomen.

.....
2. P.E., deel 8 c – I, p. 190.

Hoofdstuk I: C.S.M.-zeelieden

Omstreeks 1910 begon de Koninklijke/Shell Groep met de exploratie van aardolie bij het Meer van Maracaibo in Venezuela.³ Er moest nog wel een manier worden gevonden om dit product te transporteren naar de verwerkings- en afzetgebieden. De verbinding van het meer met de open zee maakte het voor de hand liggend om de olie per tanker te vervoeren, maar de diepgang van die verbinding was onvoldoende voor grote tankers. Dit noopte tot de inzet van zo klein mogelijke schepen. Met dergelijke kleine schepen was het varen over de oceaan echter zowel economisch als nautisch onverantwoord. Zodoende gingen men op zoek naar locaties waar het mogelijk was de olie uit deze kleine schepen over te laden in grotere tankers. Men liet daarbij het oog vallen op het 216 zeemijlen van Maracaibo gelegen Curaçao, dat met zijn natuurlijke, diepe en ontwikkelde haven bij uitstek geschikt was als overlaadstation.

De haven van Curaçao was al langer een druk bedrijf. In 1913 werd de haven aangedaan door maar liefst 415 stoomschepen uit Europa en Noord-Amerika. Met de opening van het Panamakanaal in 1914 nam de drukte alleen maar toe. Het waren echter de activiteiten van de Curaçaosche Petroleum Maatschappij die de haven van Willemstad tot een internationaal belangrijke haven zouden gaan maken.

1.1 De West-Indische dochters van Shell

De oliaffinaderij en -overslag waren nieuwe economische activiteiten voor het eiland Curaçao, voor het eerst ontplooid in 1915. In dat jaar werden voorbereidende werkzaamheden verricht voor een petroleumraffinaderij die de grootste ter wereld zou worden. In 1916 werd de Curaçaosche Petroleum Maatschappij (C.P.M.) van de Koninklijke/Shell Groep opgericht en een jaar later de Curaçaose Scheepvaart Maatschappij (C.S.M.), als dochteronderneming van de C.P.M. In 1925 werd de C.P.M. de C.P.I.M. (Curaçaosche Petroleum Industrie Maatschappij), die op haar beurt in 1959 werd hernoemd tot Shell Curaçao N.V.⁴

3. Deze beknopte geschiedenis is ontleend aan: Bakker, 1962, pp. 31-43.

4. Sint Jago, 2000.

In 1917 werd de eerste ruwe olie met een gesleepte houten lichter via de zeer ondiepe vaargeul van het Meer van Maracaibo op Curaçao aangevoerd. Op 1 januari 1918 had de C.P.M. de beschikking over twee lichters van 800 ton (gebouwd aan de Motetwerf van de firma S.E.L. Maduro & Sons) en twee sleepboten. De aanvoer van ruwe olie in 1918 kwam op 21.000 ton, waarvan 6000 ton olie werd verscheept naar Europa. Dit was een mijlpaal in de geschiedenis van Curaçao.

Eind jaren twintig was Curaçao een van de belangrijkste brandstofproducenten op de aardbol. De tijdelijke zaakgelastigde van Nederland in Venezuela, de heer H. Schuller tot Peursum, laat in een verslag duidelijk merken hier trots op te zijn. Hij werd in 1929 door de heer Van der Stok, destijds directeur van de C.P.M., rondgeleid in het bedrijf. Dit bezoek volgde op een dienstreis naar Maracaibo van Schuller tot Persum begin 1929, waarvan hij in april 1929 verslag deed. Van der Stok leidde zijn gast 'rond in het reuzenbedrijf, dat thans aan de haven van Curaçao, eene ongekende bedrijvigheid heeft ingestouwd', aldus Schuller tot Persum, die verder noteerde dat de raffinaderij, die in dat jaar 20.000 ton geraffineerde olie per dag produceerde, te beschouwen was 'als de grootste en best ingerichte petroleumraffinaderij op de wereld.' Hij vervolgt:

'Een gevoel van trots maakt zich van iedere Nederlander meester, die deze zuivere Nederlandsche onderneming bezichtigt. Niet alleen omdat deze raffinaderij op Nederlandsch koloniaal gebied is opgericht, maar ook omdat het dirigerend personeel en het grootste gedeelte van het materiaal Nederlandsch zijn'.⁵

1.2 De C.S.M.-vloot

De vloot van de C.S.M. bestond in de beginjaren uit twee houten lichters en twee oude stoomsleepboten. De lichters waren de Willemstad en de Oranjestad, met een laadvermogen van 800 ton. De Samson en de Don Alberto waren de sleepboten. Er werd in San Lorenzo geladen en men deed niet minder dan zeven dagen over de rondreis Curaçao-San Lorenzo-Curaçao. Een lichter- en sleepbootcombinatie deed er dus ruim een jaar over om eenzelfde hoeveelheid ruwe olie te vervoeren als de latere Lake-tanker met een laadvermogen van 32.000 ton

5. Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Koloniën, nummer toegang 2.10.36.51, inventarisnummer 326, 12 april 1929, letter Q7, no 5.

in vier dagen kon vervoeren - en dan moesten uiteraard het weer en andere omstandigheden ook nog meewerken!’⁶ De schepen werden door G.W. Bakker in zijn geschiedenis van de C.S.M. als volgt omschreven:

‘De lichters hadden een geheel houten romp van zeer primitieve constructie, waarin zich eveneens geheel houten tanks bevonden, zodat de vaartuigen dubbelwandig waren. Het dekhuis was net groot genoeg om de kapitein, de zeven bemanningsleden en de kok te herbergen. De olie werd geladen en gelost met pompen aan de wal en alleen een kleine pomp werd meegevoerd voor het lossen van stookolie in Venezolaanse kusthavens zoals Maracaibo, La Guaira en Puerto Cabello. Deze lichters waren toen de enige schepen die de mogelijkheid boden ruwe olie en stookolie van het Meer van Maracaibo te transporteren.’

De raffinaderij op Curaçao kon aanmerkelijk meer ruwe olie verwerken dan deze twee lichters in staat waren aan te voeren. Om die reden werd ook olie aangevoerd uit Mexico en de Amerikaanse Golfkust. In 1917 bedroeg de aanvoer van olie ongeveer 8000 ton en een jaar later steeg dit tot ruim 20.000 ton. De aanvoer was van geringe omvang omdat de sleepboten vaak te kampen hadden met defecten en het slechte weer regelmatig oponthoud veroorzaakte. Half december 1918 kreeg de C.S.M. bovendien haar eerste scheepsramp te verwerken. De sleepboot Don Alberto en de lichter Oranjestad raakten voor de kust van Venezuela “total loss” door zware zee. De vervoerscapaciteit van de C.S.M. werd meteen met de helft gereduceerd.⁷

Begin jaren twintig van de vorige eeuw werd de dienst naar en van Maracaibo onderhouden met volwaardige tankers, de zogenaamde *monitors*. Deze schepen waren kleine kanonneerboten uit de Eerste Wereldoorlog en stonden in Nederland bekend onder de naam “strijkijzers”:

‘De monitors waren niet ideaal voor de opvarenden. Op de terugweg lagen ze in geladen toestand doorgaans met het dek onder water. Ten gevolge hiervan moesten

6. Bakker, G.W., 1962.

7. Bakker, G.W., 1962, pp. 35-43.

*dan alle ventilatoren op het voordek worden gedemonteerd en de gaten solide worden afgedekt met ijzeren platen, die daarop met bouten werden vastgezet. Door gebrek aan ventilatie was de stookplaats zo heet, dat alleen Chinese stokers en olielieden in staat waren onder die omstandigheden te werken.*⁸

Vanaf 1924 werd het voor de C.S.M. mogelijk grotere schepen in te zetten na verdieping van de vaargeul die toegang bood tot het meer van Maracaibo. Er werden in de loop van de daaropvolgende jaren in totaal 33 stoomschepen van de voor West-Indische wateren geschikte C- en M-klasse toegevoegd aan de C.S.M.-vloot, waaronder de hier afgebeelde Berta en Alicia.⁹

1.3 De Chinese bemanning

Eind jaren twintig begon de C.S.M. Chinese contractarbeiders te importeren, na instemming van de koloniale autoriteiten van de Antillen. Deze Chinezen waren afkomstig uit Chinese buurten van Rotterdam, waar zij jaren hadden vertoefd.¹⁰ De C.S.M.-werknemers van Chinese afkomst gingen aan de slag als stoker of tremmer of in de machinekamer. Het immens zware werk vormde zowel een voedingsbodem voor het verlangen naar betere arbeidsomstandigheden als voor het veelvuldig gebruik van opium. Wat voor werk moesten de Chinese bemanningsleden van de C.S.M.-tankers verrichten?

‘Het werk van een stoker was, vooral in de tropen, van een onmenselijke zwaarte. Naakt tot zijn middel en zwart van het kolengruis stond hij tweemaal vier uur per dag, zwetend en ploeterend voor de open stookvuren in een ruimte waar temperaturen van 55 graden Celsius geen zeldzaamheid waren. Door overmatig vocht- en daardoor zoutverlies werd hij ook nog bedreigd door spierkrampen, de gevreesde stokersziekte. Op veel schepen moest de stoker, al naar gelang de bouw van de stookplaats, vier tot zes vuren bijhouden. Om een indruk te krijgen hoe inspannend het stokerswerk was naast de extreem hoge temperaturen, dient het feit dat hij

8. Bakker, 1962, p. 44.

9. Bron: www.cnooks.nl/vloot1.htm, laatst geraadpleegd op 04 april 2012.

10. Sint Jago, 2000, p. 7.

tijdens zijn wacht op iedere vierkante meter van het stookrooster 75 kg kolen moest werpen. Dat hield in dat in vier uur tijd, afhankelijk van het aantal te bedienen vuren, 3,6 tot 4 ton kolen verwerkt moesten worden. Tijdens de wacht moest ook nog van vuren gewisseld en schoongemaakt worden, wat opnieuw zeer inspannend was. De as van de gedoofde vuren werd in stalen vaten geschept, die de stoker na het einde van zijn wacht aan dek moest takelen om de inhoud ervan overboord te kiepen. Werk dat niet betaald werd. Direct grenzend aan de stookplaat bevonden zich de kolenbunkers, het domein van de tremmer. Zijn taak was het door middel van zware onhandige kruiwagens de koolbrokken naar de stookplaats te brengen. Daar stortte hij zijn lading op een hoop waarna de stoker ze door de geopende vuurmonden op de roosters begon te werpen. Het werk van de kolentremmer was zeker niet minder inspannend dan dat van de stoker waar hij in gage bij achter stond.

Gezien al deze omstandigheden was het geen wonder dat men er in scheepvaart-kringen van uitging dat een stoker na zijn 35^e jaar “op” was en niet meer geschikt voor zijn werk. Tegen die tijd moest de man proberen een van de andere schaarsere baantjes in de machinekamer te bemachtigen, bijvoorbeeld donkeyman of olieman. Lukte dit niet dan was hij verplicht naar een baantje aan de wal uit te kijken. Al te dikwijls betekende dit met een aangetaste gezondheid geen werk en dus armoede.”¹¹

Van alle C.P.I.M.-werknemers waren de Chinese contractarbeiders het slechtst af. Ze verrichtten het zwaarste werk voor een zeer laag loon. Daarnaast mochten ze zonder toestemming van de overheid niet aan wal en moesten ze op de tankschepen verblijven. De Nederlandse C.P.I.M.-werknemers woonden daarentegen in riante Shell-villa's in dag en nacht bewaakte woondorpen als Julianadorp en Emmastad. De arbeiders uit West-Indië en Suriname woonden in volkswoningen, in wijken geïsoleerd van de Antillianen. De Portugezen waren ondergebracht in hete barakken van zinkplaat, waar de bedden een halve meter van elkaar stonden, zonder ruimte voor kasten om persoonlijke bezittingen in op te bergen.¹²

11. Wubben, 1986, p. 54.

12. Soest, J. van, 1977, p. 521-2.

1.4 Het communisme werd niet gedoogd, opium echter wel

Op Curaçao hebben Chinese zeelieden rond de jaren dertig van de vorige eeuw getracht een vakbond op te richten. Een organisatie gebaseerd op het communisme zou richting moeten geven aan de behartiging van hun belangen, en tevens aan sociale activiteiten zoals recreatie en debatteren. Deze ontwikkeling bleek met de oprichting van *Kong Ngie Tong Sang* onder Chinese winkeliers in Suriname succesvol. De autoriteiten bestreden echter van meet af aan dit voorname van de Chinese C.S.M.-schepelingen, omdat dit strijdig zou zijn met de koloniale verordeningen. Conflicten over organisatie, arbeidsomstandigheden en loon leidden tot ontslag en harde maatregelen, in plaats van de gewenste verbeteringen. Het enige wat C.S.M. en de autoriteiten gedoogden, ondanks toenemende internationale druk, was de alom aanwezige verslaving aan opium. Het zware werk was zonder deze drug immers amper vol te houden.

1.4.1 Communistische organisatie

China, het vaderland van vele C.S.M.-schepelingen, was in de jaren dertig verwickeld in een vrijheidsoorlog, zowel intern als tegen indringers uit Japan en het Westen. Deze oorlog mondde uit in twee versies van het China dat door Sun Yat-sen bevrijd werd van het duizendjarig keizerrijk: Taiwan, sinds 2000 een levendige democratie, en de Volksrepubliek China, een communistische dictatuur. Willem Offenbergh schreef hierover in 2011:

‘Na de overwinning van Mao’s communisten trok nationalist Chiang Kai-shek zich terug op Taiwan. Hij nam de politieke blauwdruk mee van Sun Yat-sen, die de Kwomintangpartij oprichtte. Ook al wordt het belang van zijn erfenis verschillend geïnterpreteerd, beide China’s eren Sun Yat-sen dit jaar als ‘vader van de natie.’

De Chinese zeelieden op Curaçao bekommerden zich om hun arbeidsrechten en zochten naar de efficiëntste politieke mogelijkheid om een verbetering te bewerkstelligen. Velen stonden positief tegenover de ideeën van Mao. Vooral in kwesties als arbeidsrecht en vrijheid van vergadering wilden zij dezelfde behandeling krijgen als hun Europese en inheemse collega’s. Maar de autoriteiten op Curaçao hielden, met medewerking van de C.P.I.M., de Chinese zeelieden nauwlettend in de gaten. Men wilde voorkomen dat hun klachten over de

werkomstandigheden zouden leiden tot het oprichten van een arbeidersorganisatie. Het briefgeheim werd geschonden om dit doel te bereiken. Brieven die aan deze arbeiders waren gericht, werden door de C.P.I.M. onderschept, vertaald uit het Chinees en gelezen.¹³

De Chinese schepelingen waren hiervan uiteraard niet op de hoogte en begonnen zich vanaf begin jaren dertig te organiseren. Zij hadden contact met kameraden die in dezelfde maatschappelijke situatie verkeerden, uit diverse landen over de gehele wereld (Nederlands-Indië, Amerika, Nederland, België, Australië, Argentinië, Zuid-Afrika, Mexico, Engeland, Frankrijk). Men trachtte een Chinese communistische organisatie op te bouwen, een vereniging die ledenvergaderingen hield. Het pro-westerse staatshoofd Chang Kai-shek (Nanking-regering) bezag men kritisch. Er werden pamfletten in de Chinese taal gedrukt die arbeiders met slechte arbeidsregelingen aanspoorden tot staking en strijd tegen het kapitalisme.

De recherche van Curaçao kwam in september 1931 in het bezit van een "Certificate of the 500 dollar Sustaining Fund of the Chinese Vanguard - Banknote issued by the Sovjets in Kiangsi" afkomstig uit New York.¹⁴ De ambtenaren kregen hierdoor het vermoeden dat er communistische propaganda onder de Chinezen werd gevoerd. Men besloot tot een diepgaand onderzoek. Op 20 oktober 1931 maakte de politie van Curaçao voor de Nederlandse bewindslieden een verslag over de georganiseerde Chinese arbeiders.¹⁵

Begin oktober was ene Choi Soi Jea getraceerd als de waarschijnlijke leider van de organisatie. "Jea" was een bemanningslid op een C.S.M.-tanker en had contact met Chinese zakenlui op Curaçao. Zijn rechterhand was zakenman Sue Dut Moon, een restauranthouder op de hoek van de Kerk- en de Maanstraat. Het hoofd van de bewakingsdienst van de C.P.I.M. had een aan "Jea" gericht brief in het Chinees onderschept en laten vertalen. Uit die brief bleek dat de organisatie in het beginstadium verkeerde. Er kwamen opdrachten uit New York. "Jea" en

13. Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Koloniën: Geheim Archief, 1901-1940, nummer toegang 2.10.36.51, inventarisnummer 371.

14. NL-HaNA, Koloniën: Geheim Archief, 2.10.36.51, inv. nr. 371: 18 januari 1932, Communistische propaganda op Curaçao.

15. Idem.

de anderen waren bezig met hulp van sympathisanten uit het buitenland de arbeiders op de vloot op Curaçao te verenigen. In de betreffende brief werd de arrestatie van de helper Chong King Min in Nederland gemeld, die naar Nanking in China zou worden uitgewezen. Verder bleek dat er plannen waren voor het oprichten van een groot kantoor op Curaçao. Er zou een toespraak over het communisme voor alle schepelingen worden georganiseerd en hiervoor zou er veel propagandamateriaal uit New York komen. Dit was voor de politie op Curaçao aanleiding over te gaan tot arrestaties en uitwijzing van “Jea”, zeeman op de C.S.M.-tanker “Berta”, Sue Dut Moon, Tchang Kiew en Tsoi Tje Tchiao (alias Choy Yet Kew), zeeman op de C.S.M.-tanker Alicia.¹⁶

De procureur-generaal bij het Hof van Justitie van Curaçao wees de Chinese schepelingen via Nederland naar Hongkong uit ‘op grond van de omstandigheid, dat zij gevaarlijk werden geacht voor de publieke rust en openbare orde. Een van hen moest worden beschouwd als de leider van een te Willemstad (Curaçao) op te richten afdeeling der communisten, terwijl de zes anderen zijne medewerkers waren.’¹⁷ Een officieel telegram uit New York van ‘All America Alliance of Chinese Anti Imperialists Central Office’ met een pleidooi tegen de uitzetting en voor de vrijheid van organisatie, mocht niet baten.¹⁸

1.4.2 Onterecht ontslag na staking

In dezelfde periode, eind 1931, werd ook een aantal andere Chinese zeelieden van de C.S.M. ontslagen en uitgewezen. Zij hadden het gewaagd in deze onrustige periode van communistische beroering te staken vanwege een korting op hun loon. Als gevolg van de vraagtekens die de Rotterdamse politiecommissaris Sirks plaatste bij de gang van zaken rond deze uitzetting, kwam aan het licht hoe het spel op Curaçao werd gespeeld.

16. NL-HaNA, Koloniën: Geheim Archief, 2.10.36.51, inv. nr. 371: 18 januari 1932, Communistische propaganda op Curaçao.

17. Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Koloniën: Geheim Archief, 1901-1940, nummer toegang 2.10.36.51, inventarisnummer 369, ‘7 december 1931, uit Curaçao verwijderde Chineezers.

18. Idem.

Op 7 november 1931 schreef de heer Meersma, chef afdeling Vreemdelingen-dienst van Curaçao, aan de Amsterdamse Commissaris van politie het volgende:

'Ik heb de eer Uwe edelgestrengte beleefd te berichten, dat onderstaande Chinezen bij besluit van den Heer Procureur-Generaal ter zake de achter hun namen vermelde reden uit het gebiedsdeel Curaçao zijn uitgezet:

NG KEE FONG. *Zonder middelen van bestaan.*

WONG LOCK. *Idem.*

TCHANG SIN TCHEN. *Idem.*

LEE AH NOO. *Idem.*

YNAN HAI SHAN. *Idem.*

CHONG SHAO YUNG. *Idem.*

SAH MAI SUNG. *Idem.*

TSAI SIAN NEO. *Idem.*

WONG FEH. *Idem.*

OSENG CHUIN. *Idem.*

TSAI MAI. *Idem.*

HUANG KWAI FONG. *Idem.*

Boven vermelde Chinezen zijn stakers van de Curacaosche Scheepvaart Maatschappij en in verband hiermede bij genoemde maatschappij ontslagen. Paspoorten enz. zullen worden bijgevoegd. Ik moge U vriendelijk verzoeken Uw speciale aandacht wel aan deze Chinezen te willen schenken en Uwe medewerking te willen verleen (zoo noodig) voor verder transport naar China.'¹⁹

Uit deze berichtgeving blijkt het één-tweetje van de C.P.I.M. en de autoriteiten: onwelgevallige Chinezen (stakers) kregen ontslag, waarna uitwijzing volgde als zijnde 'zonder middelen van bestaan'. De nasleep van deze uitzetting maakte duidelijk in hoeverre het hier gaat om voorwendselen in plaats van naleving van de regels.

19. Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Koloniën: Geheim Archief, 1901-1940, nummer toegang 2.10.36.51, inventarisnummer 371, 12 januari 1932, over de onlangs uit Curaçao uitgezette Chinezen.

Het schrijven van Meersma werd door de kapitein van het schip dat de Chinezen naar Nederland vervoerde niet aan de Amsterdamse commissaris afgegeven, maar het kwam via de C.S.M. in Nederland terecht bij de hoofdcommissaris van politie te Rotterdam, de heer Sirks. Hij hield zich al jaren bezig met de Chinese bevolking in de Rotterdamse haven. Eind december 1931 berichtte Sirks het volgende aan de minister van Koloniën:

‘Ik heb de eer Uwe Excellentie te berichten, dat op 5 dezer maand te Amsterdam met het Engelsche ss “Spondilus”, varende in dienst van de Curaçaosche Scheepvaart Maatschappij te Willemstad, 12 Chineezzen aankwamen, wien bij besluit van den Procureur-Generaal te Willemstad, als zijnde zonder middelen van bestaan, het verblijf in het gebiedsdeel Curaçao was ontzegd. [...] Inmiddels was gebleken dat 6 hunner van de Curaçaosche Scheepvaart Maatschappij nog bedragen aan gage, varieerende tusschen 4½ £ en 9½ £, hadden te ontvangen. Dit geld werd hun 9 dezer alhier uitbetaald. Hun middelloosheid was daardoor opgeheven, waarom zij dan ook voorlopig in een Chineesche logement alhier werden ondergebracht, toen door de firma van Ommeren alhier hunne aanmonstering binnen een paar dagen voor het te Amsterdam liggende ss “Manvantara” in uitzicht werd gesteld. De overige 6 Chineezzen bleven aan mijn bureau in bewaring, eveneens in afwachting van aanmonstering voor het bovengenoemd schip. Deze monstering had inderdaad plaats; op Vrijdag, 11 dezer, werden allen met uitzondering van een Chinees, die ziek geworden was naar Amsterdam overgebracht en op genoemd schip ingescheept.’²⁰

Uit Sirks’ woorden blijkt dat de ontslagen Chinezen niet ‘zonder middelen van bestaan’ waren, ondanks hun ontslag. De grond voor hun uitzetting was dus onterecht, ook gemeten naar officiële maatstaven. Sirks bracht nog meer naar voren:

20. NL-HaNA, Koloniën / Geheim archief, 2.10.36.51, inv.nr. 371, 12 januari 1932, over de onlangs uit Curaçao uitgezette Chinezen.

‘Voor zoover zulks door mij nagegaan is kunnen worden, heeft ontslag deze Chineezzen op Curaçao plaats gehad, omdat zij weigerden tegen de met 1 £ verminderde gages te gaan varen.

Voor de zes Chineezzen, wien hier nog gages werden uitbetaald, waren de contracten met de Curaçaosche Scheepvaart Maatschappij afgeloopen. Voor de overige 6 was dit niet het geval. Met uitzondering van een Chinees, die destijds te Singapore monsterde, werden allen op verschillende tijdstippen hier te lande gemonsterd voor schepen van de Curaçaosche Scheepvaart Maatschappij, ten deele voor den tijd van 3 jaren, de overigen voor den tijd van 2 jaren of althans van hier uit naar Curaçao gezonden om aldaar in dienst van genoemde maatschappij te treden. Hierin moet hunne terugzending naar Nederland worden gezocht.

Zou deze terugzending mogelijk te motiveeren zijn, het ontslag van de 6 Chineezzen wien hier geen uitbetaling geschiedde wil mij, aangezien voor zoover mij bekend in hun contracten geen bepalingen waren opgenomen, dat gedurende den loop daarvan vermindering van gages kan plaats hebben, niet geheel juist voorkomen, te minder waar thans nog gebleken is, dat hun alsnog een tegoed aan gage voor hun reis met het ss “Spondilus” zal worden uitbetaald en zij bovendien allen alhier weder werden gemonsterd voor een stoomschip van de Curaçaosche Scheepvaart Maatschappij, zoodat zij in tegenstelling met het in het ontzettingsbesluit vermelde alhier niet als stakers dier maatschappij werden beschouwd’, aldus de hoofdcommissaris van politie van Rotterdam aan de minister van Koloniën.’²¹

Uit Sirks’ analyse blijkt dat niet alleen de uitzetting van deze Chinese schepelingen onterecht was, maar dat ook het ontslag van zeker de helft van hen in strijd was met hun rechten. Aangezien de ss Manvantara in 1931-1932 in dienst was bij de Nederlandsch-Indische Tank-Stoomboot Maatschappij (N.I.T.) en de ss Spondilus bij de Anglo-Saxon Petroleum Co.²², bracht de gouverneur van Curaçao, de heer Van Slobbe, hier later terecht tegenin dat het geen

21. NL-HaNA, Koloniën / Geheim archief, 2.10.36.51, inv.nr. 371, 12 januari 1932, over de onlangs uit Curaçao uitgezette Chinezen.

22. Inleiding over de Shell-groep (periode 1890-1955), www.cnooks.nl/Groep.htm, laatst geraadpleegd op 04 april 2012.

C.S.M.-schepen betrof.²³ Toch zijn Sirks' opmerkingen niet geheel onterecht aangezien beide scheepvaartmaatschappijen tot de Shell Groep behoorden, waarvan ook de C.S.M. (via de C.P.I.M.) een dochter was. De curiositeit dat de Chinezen eenmaal in Nederland binnen korte tijd weer waren aangemonsterd op schepen van Shell - waartegen dus blijkbaar geen bezwaar bestond na ontslag en uitzetting - blijft in deze kwestie een argument tegen de behandeling die deze zeelieden ten deel viel op Curaçao.

1.4.3 Opium voor Chinese zeelieden

Het loodzware werk van de Chinese zeelieden maakten zij voor zichzelf draaglijk door het gebruik van opium. De opmerking 'dat alleen Chinese stokers en olielieden in staat waren onder die omstandigheden te werken' (Bakker, 1962) dient in de context van hun opiumgebruik te worden gezien. Het was niet zo dat Chinezen destijds over een extra reservoir aan krachten en gezondheid beschikten ten opzichte van hun Europese en inheemse collega's. Chinezen gebruikten structureel opium om het hoofd boven water te houden. In welke mate dit gebeurde, tekende de Stichting Eerherstel Oorlogsslachtoffers Curaçao op uit de mond van een voormalig C.S.M.-zeeman, de heer H.A. Abrahamsz, geboren op 13 augustus 1924. Abrahamsz monsterde op 2 juli 1942 aan op een C.S.M.-tanker. Hij was op dat moment, met uitzondering van de Nederlandse officieren, de enige niet-Chinees aan boord. Als bemanningslid van lage rang moest hij in hetzelfde compartiment als de Chinezen slapen. Dit ging echter niet omdat zij voortdurend hun opiumpijpen rookten. De geproduceerde rook bezorgde Abrahamsz zo'n hoofdpijn dat hij elders een slaapplaats moest vinden.²⁴

In Nederlands-Indië was het wettelijk geregeld om opiumlicenties te verschaffen aan Chinese contractarbeiders van de Bankatinnijnen. Deze methode pasten ook de voormalige slavenmeesters in Amerika toe op de vrijgekomen slaven.

23. Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Koloniën: Geheim Archief, 1901-1940, nummer toegang 2.10.36.51, inventarisnummer 375.

24. De kwestie toonde uiteindelijk wederom het verschil in behandeling van Chinese en andere bemanningsleden: voor Abrahamsz werd ruimte gemaakt in een officierskajuit.

Hierover berichtte in 1902 het *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* in de 'Berichten Buitenland':

*'Een van de schadelijke invloeden, waaraan de negers bloot staan, is volgens the Brit. med. Journ. het cocaïnisme. Het zou in zwang gekomen zijn bij de zwarte sjouwers te New-Orleans, die hun zwaar maar ruim betaald werk onder den invloed van cocaïne beter konden volhouden. Later bereikte het misbruik de plantages en zouden zelfs planters het aangemoedigd hebben om de negers meer uren aan het werk te kunnen houden, waardoor de katoenooft sneller aan boord zou kunnen komen. Vele der slachtoffers worden krankzinnig. De vrije verkoop van cocaïne is nu verboden en onder de negers is een beweging tot bestrijding der gewoonte ontstaan.'*²⁵

In de Oost was door gouverneur-generaal Idenburg in 1915 in een stelselwijziging geregeld dat de Chinese koelies voor opium een gebruikslicentie kregen, waardoor ze het zware werk in de mijnen konden volhouden.²⁶ Een dergelijke regeling bestond voor de Chinese zeelieden van de C.S.M. niet, maar hun gebruik van opium en de daartoe benodigde smokkel werden zo laks bestraft en ondoelmatig bestreden dat te spreken valt van een officieus gedoogbeleid. Het ligt in de lijn der verwachting dat wat gold voor het alcoholvertier van zeelieden, evengoed gold voor het opiumgebruik, aangezien weinig terecht kwam van handhaving van de wetgeving op dit gebied.

In 1941-1943 werden gevallen van openbare dronkenschap niet altijd geverbaliseerd. Hierdoor was het aantal gevallen van openbare dronkenschap lager dan voorgaande jaren. 'Dit is mede een gevolg van de omstandigheid, dat wat de zeelieden betreft veel door de vingers is gezien,'²⁷ zo blijkt uit het jaarverslag over 1941 van de Curaçaosche autoriteiten. Het jaarverslag van Curaçao over

25. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde* 1902; 2002.

26. Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Koloniën / Openbaar Verbaal, toegangsnummer 2.10.36.04, inventarisnummer. 2246, 'Bestrijding opium op Biliton ter Oostk.v. Sumatra, maart 1921, no. 65.

27. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernements Secretarie Curaçao, IV. 07, 'Jaarverslagen'.

1940 vermeldt dat op dit eiland ‘bereid en ruw opium hoofdzakelijk ingevoerd wordt door de Chineesche bemanningsleden van uit Europeesche havens komende groote tankschepen (z.g. Oceaantankers). Ter zake overtreding van de Opiumverordening werd 10 maal proces-verbaal opgemaakt, tegen 15 maal in 1939. In totaal werd in het verslagjaar 12.962 gram ruwe opium en 217 gram bereide opium in beslag genomen.’²⁸ In 1941 heeft de overheid maar tweemaal proces-verbaal opgemaakt wegens overtreding van de opiumverordening tegen tienmaal in 1940.²⁹ Dergelijke strafzaken, soms na een inbeslagname van ruim twee kilo opium, deed men af met een geldboete van rond de 150 of 500 gulden.³⁰ Deze lichte straffen zijn opvallend. Met een geldboete konden de arbeiders toch nog de enorme vloot in de vaart houden. In Suriname legden de koloniale autoriteiten om vergelijkbare redenen dwangarbeid op aan de Brits-Indische contractarbeiders, die daardoor harder moesten werken voor minder loon en bijna rechteloos waren.

De Opiumwet die op 12 mei 1929 in werking trad (Staatsblad 1928, 167) kwam voort uit de onderkende noodzaak om de bepalingen over opium en andere verdovende middelen in overeenstemming te brengen met de regels van het internationale opiumverdrag dat op 19 februari 1925 te Genève tussen Nederland en andere staten was gesloten (Staatsblad, 1928, nr. 356). Dankzij de Raadgevende Opiumcommissie van de Volkenbond werd begin jaren dertig duidelijk dat de Nederlandse autoriteiten de Opiumwet niet goed naleefden op Curaçao en in wezen een ‘gedoogbeleid’ voerden inzake opium. Deze commissie wees op veel aantoonbare gevallen van opiumsmokkel door Chinese zeelieden van de C.S.M. en verzocht Nederland om een verklaring. Nederland verklaarde dat het om kleine hoeveelheden opium ging en dat Curaçao als doorvoerhaven was en geen eindbestemming was van de opium.³¹ Gezien de verklaring van de heer Abrahamsz en de destijds algemeen bekende verhalen over de noodzakelijkheid

28. Idem.

29. Idem.

30. Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken: A-dossiers, 1815-1940, nummer toegang 2.05.03, inventarisnummer 1537.

31. Idem.

van opium bij het stokerswerk, kan men stellen dat de koloniale autoriteiten met minimale inspanningen en zalvende woorden probeerden de Volkenbond tevreden te stellen en tegelijk de opium gebruikende Chinezen de hand boven het hoofd hielden.

Dit alles maakt duidelijk dat ook voor de Tweede Wereldoorlog al de belangrijkste overwegingen aangaande de noden van de Chinese schepelingen gevoed werden door maar één ding: de C.S.M. zo effectief mogelijk in bedrijf houden.

Hoofdstuk II:

Een geschiedenis van C.P.I.M.-conflicten

Het wingewest Nederlandse Antillen, en dan in het bijzonder Curaçao, was voor de internationale scheepvaart een strategisch belangrijke overslaglocatie. Sinds de eeuwwisseling was met de komst van de stoomschepen de scheepvaart toegenomen. De arbeiders in deze sector (bootwerkers) kwamen in dienst onder zeer slechte arbeidsvoorwaarden tegen uiterst slechte betaling. Hun klachten waren aan dovemansoren gericht, er kwam geen verbetering en daarom gingen zij in 1913 in staking. Ze kregen geen loonsverhoging, maar kregen allemaal ontslag op staande voet en zij werden vervangen door Brits-West-Indische contractarbeiders.³²

Enkele jaren later deed zich een ernstiger loonconflict voor, waarbij ook de autoriteiten een grote rol speelden. Nadat de scheepswerven in 1922 een loonsverlaging afkondigden, gingen de bootwerkers opnieuw in staking. De staking duurde lang: drie en een halve maand. De reders haalden wederom arbeiders uit het buitenland (Venezuela) en negeerden de eisen van de stakers, waardoor er in juli 1922 een hevige botsing plaatsvond tussen de bootwerkers en het koloniale leger. Hierbij doodde het leger vier stakers en raakten negentien mannen zwaargewond. Felix Chakuto, de stakingsleider, en andere stakers werden veroordeeld tot straffen van 3,5 tot 9 jaar. Chakuto kreeg de zwaarste straf.³³

De minachting voor het werkende volk die uit deze gebeurtenissen spreekt, was eerder regel dan uitzondering. Bij de C.P.I.M. en dochtermaatschappij C.S.M. was dat niet anders. De manier waarop beide maatschappijen omgingen met conflicten met hun werknemers schiep een klimaat van uitbuiting, minachting en repressie. Een klimaat waarbinnen escalatie van conflicten altijd op de loer lag, met als tragisch dieptepunt de Aprilmoorden van 1942.

32. An., 'De havenstaking van 1922'.

33. Idem.

2.1 C.P.I.M.-staking 1929

In 1929 werden Nederlandse stakers van Shell Curaçao hard aangepakt. Bij de algemene beschouwingen van de Tweede Kamer (zitting 1929-1930) werden er Kamervragen gesteld:

*‘Sommige leden oordeelden de arbeidstoestanden in de petroleumbedrijven op Curaçao en Aruba zeer ongunstig. Verwezen werd naar een drietal artikelen dienaangaande in het dagblad **Het Volk** van 8, 13 en 14 juni 1929. De aan het woord zijnde leden stelden de vraag, of de Regeering omtrent het bestaan van misstanden, als in bedoelde artikelen aangeduid, op het gebied van arbeidsverhoudingen, kinderarbeid, alcoholisme en prostitutie een onderzoek heeft ingesteld, dan wel alsnog wil instellen, zoo ja, dan zag men resultaten van zoodanig onderzoek gaarne ter kennis van de Kamer gebracht.’³⁴*

Een van de C.P.I.M.-arbeiders schreef over deze staking in *Het Volk* van 8 juni 1929:

‘De nagelheeters van de firma Enthoven, die ook voor de “Bataafsche” werkt, hebben het aangedurfd om te staken. Deze menschen moesten toen direct uit het “hotel” (eigendom van de “Bataafsche”. Slecht geventileerd, als kazerne ingericht. Slaapkamers voor vijf man. Veel te kleine eetzaal) en de politie arresteerde de mannen, sloot ze in de gevangenis. Wanneer zij niet wilden verklaren weer aan het werk te willen gaan, zouden zij als armlastige vreemdelingen worden uitgewezen. De mannen hebben toen maar het werk hervat.’³⁵

2.2 Harde aanpak Chinese zeelieden 1939

Op 3 september 1939 verklaarden Engeland en Frankrijk de oorlog aan Duitsland. Op woensdag 20 september van dat jaar brak er bij de olieraffinaderij op Curaçao een staking uit onder zeelieden van Chinese afkomst. Het resultaat:

34. Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Koloniën: Openbaar Verbaal, 1901 - 1952, nummer toegang 2.10.36.04, inventarisnummer 3113, 28 november 1929, no. 1.

35. NL-HaNA, Koloniën / Openbaar Verbaal, 2.10.36.04, inv. nr. 3113, 28 november 1929, no. 1.

een dode en een gewonde. Het incident bleef onvermeld in officiële verslagen. De Districtmeester van het 2de district op Curaçao schreef op 20 september 1939:

*“’s Avonds omstreeks 9.30 uur telefonisch bericht ontvangen, dat er op de Isla, tijdens een onderzoek door de Vreemdelingendienst van een 50 tal Chineezzen, die gestaakt hadden, het tot verzet was gekomen, waarbij door de Politie van de Vreemdelingendienst van vuurwapens gebruik moest worden gemaakt, en dat 1 Chinees gedood en een andere verwond was. Er was toen om assistentie van de Politie van het 2de district gevraagd, die het terrein om het huis waarin de Chineezzen zich bevonden, had afgezet. Mij naar de Isla en naar de zoogenaamde “Oceaan Pier” begeven, waar het terrein door de Mil. Politie van de wacht Rio Canario was afgezet. Verdere bijzonderheden deden zich niet voor gedurende de nacht.”*³⁶

2.3 Harde aanpak Chinese zeelieden 1940

Kort na het begin van de Tweede Wereldoorlog ontstond bij C.P.I.M. een loonconflict met de Chinese schepelingen. Uit een concept-regeringstelegram blijkt dat de schepelingen van Chinese afkomst varende op C.S.M.- en oceaantankers hun gage uitbetaald wensten op basis van een pond sterling op tien gulden. De C.P.I.M. bood echter negen gulden. Toen de partijen geen overeenstemming konden bereiken, namen ongeveer 150 Chinezen van veertien tankers ontslag en verzochten om terugzending naar de aanmonsteringshaven in Londen, Rotterdam of Singapore. Hiertoe was de C.P.I.M. namelijk op grond van het contract verplicht.³⁷

In eerste instantie leek het conflict alsnog oplosbaar. In hetzelfde concept-telegram meldde de regering in Londen aan gouverneur Wouters: ‘Waar Chineesche consul Trinidad einde dezer week hier voor besprekingen met C.P.I.M. en waarnaar gebleken beide partijen verlangend conflict beëindigen kans op schikking vrij groot.’³⁸

36. Nationaal Archief Curaçao, Gouvernements Secretarie, Journalen 2de district: 1936-1942, oud-inventarisnr. 3.07.77.

37. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831: Gage-regeling voor zeelieden, Bijlage B.

38. Idem.

Vreemd genoeg meldde begin augustus 1940 de Chinese ambassade in Washington DC via de Nederlandse gezant in Washington, de heer Loudon, aan gouverneur Wouters, dat Chinese zeelieden aangemonsterd op vijf tankers van Koninklijke Petroleum klachten hadden over terugzending naar Hongkong zonder betaling. Ook zag de Chinese ambassade graag opschorting van de terugzending.³⁹ Gouverneur Wouters ging niet in op het voorstel van de Chinese ambassade en telegrafeerde naar het gezantschap in Amerika, Hollandia Washington:

‘Ongeveer honderd Chineezers worden door C.P.I.M. gerepatrieerd als zijnde overcompleet, krijgen maand thuisreisgage, chineesche consul van Trinidad was op Curaçao en ging accoord met genomen maatregelen en betaling, uitstel terugzending onmogelijk aangezien voor Chineezers alle passages geboekt.’⁴⁰

Correspondentie tussen de C.P.I.M. en het gouvernement geeft inzicht in de achtergronden van de snelle uitwijzing. Bij de uitwijzing van een arbeider van dit oliebedrijf zocht de overheid naar juridisch steekhoudende argumenten. Als reden voor uitwijzing zou kunnen gelden:

‘[...] “gevaarlijkheid voor orde en rust” of de weigering van de werknemer “moet voornamelijk verband houden met een sociaal of moreel defect van het individu, eventueel een rasdefect”.’⁴¹

2.4 De Noorse zeelieden

Noorse bemanningsleden op de walvisjagers “Enern”, “Toern” en “Femern”, die sinds 14 juli 1940 in dienst waren bij de Nederlandse regering en hielpen bij de kustbewaking van Curaçao, hadden in april 1941 een vergelijkbaar probleem

39. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831: Gage-regeling voor zeelieden, Bijlage C.

40. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831: Gage-regeling voor zeelieden, Bijlage D.

41. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Zeelieden-Centrale, Nr.1.831.

met de Nederlandse staat als de C.S.M.-arbeiders in 1942. Details uit dit conflict geven een beter beeld van de opstelling van de Nederlandse regering en Shell Curaçao bij conflicten met buitenlandse werknemers.

Volgens de International Transportworkers Federation (ITF) waren de Noorse bemanningen aangenomen tegen Noorse gages, gelijk vastgesteld bij collectief contract tussen werkgevers en werknemers voor de Noorse walvisvaart. Voor de omrekening van deze lonen pasten de betrokken Nederlandse autoriteiten een koers toe van 1 kroon = 40 cent, terwijl de officiële omrekeningskoers 1 kroon = 43 cent bedroeg.⁴² Op 1 april 1941 schreef de federatie (de Noorse Zeeliedenbond te New York was hierbij aangesloten) de minister van Defensie in Londen een brief met daarin deze passage:

‘Op verzoek van de Noorse Zeeliedenbond heeft de Noorse Consul op Curaçao met den havenmeester, den heer Gauw (?), die blijkbaar met de uitbetaling belast is, een onderhoud gehad. De heer Gauw heeft daarbij medegedeeld, dat hij zich tot Londen gewend had met het verzoek om met ingang van 1 Januari 1941 tegen een koers van 43 cent te mogen uitbetalen, doch dat de Commandant der Koninklijke Nederlandse Marine in West-Indië zich beslist verzette tegen uitbetaling met terugwerkende kracht voor het tijdvak aan de 1ste Januari 1941 voorafgaande. Met aandrang verzoeken wij Uwe Excellentie een spoedige beslissing in deze aangelegenheid te treffen en de koers voor de gehele periode van tewerkstelling op 43 cent per Noorse kroon te bepalen.

Wij weten uit ervaring hoe de toepassing van een verkeerde koers en het lang uitblijven ener beslissing kwaad bloed bij de zeelieden zet, weshalve wij spoedige afdoening dezer zaak, ook in het belang van de internationale samenwerking en de goede naam van Nederland, zeer op prijs zullen stellen.’⁴³

Net als bij de Chinese zeelui nam de gouverneur van Curaçao een hard standpunt in. In antwoord op de brief van de ITF van april 1941 liet Wouters twee

42. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831: Gage-regeling voor zeelieden, Bijlage E.

43. Idem.

maanden later weten dat de schepelingen ‘niet op Noorse gages zijn aangenomen, doch dat de gages vastgesteld werden in guldens’.⁴⁴ Wouters vervolgde:

‘Voor zeelieden, die in dienst komen van het Gouvernement van Curaçao en steeds te Curaçao dienst doen, aldaar uitbetaald worden en aldaar leven, bestaat geen enkele aanleiding voor vaststelling van de gages in kronen. Bij de vaststelling van de gages werd wel een vergelijking getroffen met de gages zoals Northraship die uitbetaalt, bij welke vergelijking de kroon op 40 Nederlandsche centen werd gerekend. De op deze wijze in guldens vastgestelde gages werden reeds zeer hoog geacht, maar ter wille van een goeden gang van zaken aanvaard. In verband hiermede kan ik geen enkele aanleiding vinden tot verhooging van bedoelde gages, terwijl er van achterstallige gage geen sprake kan zijn.’⁴⁵

Het loonconflict draaide om een bedrag van ruim 15.000 gulden per jaar. Gouverneur Wouters schreef op 5 mei 1941 aan de Algemeen Militair Commandant (AMC):

‘[...] De salarissen vergelijkend op de basis van de totale bemanningssterkte te Curaçao, wordt thans betaald f 104.323,20 per jaar en zou op Trinidadbasis f 86.268,36 per jaar moeten worden uitbetaald plus f 2.234,40 voor kleding en grogmoney zijnde totaal f 88.502,76. Betaling op Trinidadbasis geeft derhalve een besparing van f 15.820,44, die wordt verkregen doordat Nortraship veel minder ontvangt. [...] Ik moge nog onder Uw aandacht brengen, dat, indien U meent toch tot verhooging der gages te moeten overgaan, er zeker aanleiding is te overwegen of op andere wijze in de kustbewaking is te voorzien hetzij door aankoop van patrouille- of torpedomotorboten, hetzij door inhuur van de Noorsche vaartuigen zonder personeel. In de bemanning zou door aanmonstering alhier kunnen worden voorzien met uitzondering van de machinisten. Wellicht zijn de thans gemonsterde machinisten bereid in dat geval te blijven eventueel tegen de verhoogde gage.’⁴⁶

44. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831: Gage-regeling voor zeelieden, Bijlage F.

45. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831: Gage-regeling voor zeelieden, Bijlage F.

De gouverneur was dus van plan de Noorse zeelieden met ontslag te dreigen. Op 18 augustus 1941 richtte de heer Oldenbroek, adjunct-secretaris-generaal van de ITF in het Engelse Bedford, namens de zeelieden een wanhopig schrijven aan gouverneur Wouters:

*'[...] De geallieerde zeelieden ontvangen in het algemeen geen lagere, doch hogere gages dan de Britse zeelieden. Toch wordt de hand gehouden aan de omrekeningskoers van 7,70 voor de Noorse Kroon en van 7,60 voor de Nederlandse gulden. Den Noorsen zeelieden is medegedeeld dat zij een loon zouden ontvangen als met de Nortraship overeengekomen en dit betekent omgerekend naar een koers niet van 40 cent, doch van 43 cent per kroon. Het moet mij van het hart, dat ik, als Nederlander, ten zeerste betreur, dat Uwe Excellentie geen breder standpunt in deze zaak inneemt. Voor Europese zeelieden is het leven op Curaçao duur; vandaar dat de KNSM haar officieren een tropentoeslag van 30% op de gage verstrekt. Bovendien hebben de Noren nog tal van andere verplichtingen dan betaling van belasting; al deze verplichtingen luiden in kronen en moeten derhalve tegen een koers van 43 cent worden nagekomen. Wij veroorloven ons er nogmaals bij Uwe Excellentie op aan te dringen, een beslissing in gunstige zin te nemen. Met verschuldigde gevoelens.'*⁴⁷

De autoriteiten bleven echter volharden in hun standpunten. De spanning bij de Noorse bemanning liep hoog op. Een groep kwam in opstand waarna de walvisvaarders van een van de drie schepen geïnterneerd werden wegens inbreuk op de discipline.⁴⁸

Tijdens de internering van die Noorse bemanning, slaagde The Norwegian Shipping and Trade Mission erin met de Nederlandse regering tot een oplossing

46. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831: Gage-regeling voor zeelieden, Bijlagen G1,2,3,4.

47. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831: Gage-regeling voor zeelieden, Bijlage H.

48. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831: Gage-regeling voor zeelieden, Bijlagen I1,2,3.

te komen over de kwestie van de gages van de schepelingen van de “Enern”, “Toern” en “Femern”.⁴⁹ Een onderdeel van de oplossing was dat de zeelui in militaire dienst kwamen van Curaçao. Eind december 1941 berichtte de Algemeen Militair Commandant (AMC), Kapitein ter Zee W. van den Donker, aan gouverneur Wouters (die op zijn beurt dit schrijven telegrafeerde naar de minister van Koloniën in Londen):

*‘[...] Eind September met vertegenwoordiger Nortraship volkomen overeenstemming bereikt zoodat thans Noorsche schepelingen in dienst vrijwillige Nederlandsche Koninklijke Marine Reserve tegen oorspronkelijke betaling; met vertegenwoordiger overeengekomen dat eventueele claims over betaling vóór militariseering ten laste Nortraship zouden komen.’*⁵⁰

Een afschrift van de overeenkomst met den heer S. Jansen, vertegenwoordiger van Nortraship, ontving de minister. In deze overeenkomst moest Nederland aan de Noorse bemanning een claim van £. 1392,82 voldoen. Nederland weigerde aan deze eis te voldoen. De Noorse minister maakte duidelijk hoe onredelijk de Nederlandse autoriteiten waren.⁵¹

De Noorse delegatie en regering kregen genoeg van de handelwijze van Nederland en drongen in de tweede helft van 1942 bij de regering in Londen erop aan het geschil over de toekomstige gages aan de Noorse zeelieden op te lossen. Op 19 oktober 1942 ontving gouverneur Wouters de volgende brief uit Londen van de minister van Koloniën:

‘Onder verwijzing naar laatstelijk Haar schrijven van 29 December 1941 no. 7300/161 heb ik de eer Uwer Excellentie hiernevens te doen toekomen

49. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831: Gage-regeling voor zeelieden, Bijlagen J1,2 en K.

50. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831: Gage-regeling voor zeelieden, Bijlagen L1,2.

51. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831: Gage-regeling voor zeelieden, Bijlagen M1,2,3.

*afschriften van een mij door mijn ambtgenoot van Buitenlandsche zaken toegezonden nota van de Noorsche legatie van 9 October jl. en van de daarbij behorende memorie van toelichting, uit welke stukken Haar moge blijken, dat de onverkwikkelijke kwestie van de tekortgedane betalingen aan de Noorsche zeelieden naar het oordeel der Noorsche regering nog steeds niet geheel opgelost schijnt te zijn.*⁵²

Uit het bovenstaande blijkt dat de Nederlandse regering in Londen pas na bemoeienis van de Noorse regering over de juiste informatie over het loongeschil kon beschikken en dat de autoriteiten van Curaçao de gemaakte afspraken verkeerd interpreteerden. De eerder beschreven overeenkomst met de Noorse zeelieden heeft weinig waarde, zo blijkt het onderstaande betoog van de minister van Koloniën:

'[...] Bij schrijven van den 18en December gaf de Chef van de Afdeling Scheepvaartzaken van het Ministerie van Handel, Nijverheid en Scheepvaart als zijn mening te kennen, dat uit de beschikbare gegevens met vrij groote zekerheid kan worden afgeleid, dat de Noorsche schepelingen tegen Noorsche voorwaarden aangemonsterd werden en zij dan ook gages gerekend tegen Noorsche munt, te ontvangen hadden, uit te betalen in het Curacaosche betalingsmiddel, door gebruik te maken van den officieelen verrekeningskoers, zijnde 43 cents per Kroon (en niet f 0,40 per Kroon).

*In verband met Haar telegram van 29 December 1941 no.623, uit hetwelk afgeleid werd, dat het geschil op een bevredigende wijze opgelost was, werd het onnoodig geacht Uwer Excellenties voorganger van deze zienswijze in kennis te stellen. Nu blijkt, dat er nog steeds geen overeenstemming verkregen werd, moge ik Uwer Excellentie uitnoodigen, de onderwerpelijke kwestie in ernstige beschouwing te nemen en mij zoo spoedig mogelijk, bij voorkeur telegrafisch, mede te deelen, tot welke maatregelen de kennisneming van den inhoud van bijlagen dezes Haar aanleiding gegeven heeft.*⁵³

52. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831: Gage-regeling voor zeelieden, Bijlage N.

53. Idem.

Als door een wesp gestoken trachtte de AMC, Kapitein ter Zee C.J. van Asbeck, zijn gezicht te redden. Op 21 november 1942 richtte hij zich tot gouverneur Wouters:

‘Terugaangeboden aan Zijne Excellentie den Gouverneur van Curaçao onder aanteekening van het volgende:

Op juridische gronden kan de Noorsche regering nimmer recht doen gelden op het bedrag van van £. 1392,82, zijnde de zgn. “te kort gedane betaling” aan de Noorsche zeelieden.

Het komt mij echter uit een oogpunt van goede nabuurschap en in het belang van de internationale samenwerking wenschelijk voor de claim van de Noorsche Regeering niet langer te betwisten, vooral nu blijkt, dat onze Regeering aandringt op een bevredigende oplossing van het geschil. Gezien het standpunt van de Noorsche Regeering kan een bevredigende oplossing alleen worden gevonden door toewijzing van de claim.”⁵⁴

Pas op 25 maart 1943 gaf gouverneur Kasteel (de opvolger van de in 1942 afgetreden Wouters) de administrateur van Financiën opdracht om de tegenwaarde van £.1392,82 aan de heer C.T. Klingenberg, vertegenwoordiger van Nortraship, uit te betalen.⁵⁵

2.5 Uitbuiting Venezolaanse arbeiders

Een derde groep arbeiders die met de C.P.I.M. en de Nederlandse autoriteiten in conflict kwam tijdens de oorlogsjaren, was afkomstig uit Venezuela. De arbeiders klaagden over de lonen, de slechte behuizing en voeding, gebrek aan ontspanning en privacy, et cetera. Deze klachten bestonden al vanaf 1935, toen de eerste groepen Venezolanen bij de C.P.I.M. kwamen werken.

54. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831: Gage-regeling voor zeelieden, Bijlage O.

55. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831: Gage-regeling voor zeelieden, Bijlage P.

Bij de uitbreiding van de werkzaamheden bij de C.P.I.M. in het begin van 1935, ontstond er een gebrek aan arbeiders. De directeur van de C.P.I.M. vroeg toestemming om 200 Venezolanen en Portugezen op Curaçao toe te laten om bij zijn bedrijf te werken. In februari 1935 ontving hij toestemming voor een honderdtal, later zouden in totaal ongeveer 400 Venezolaanse werknemers bij de C.P.I.M. werken. Deze mensen werden in kampen te Suffisant gehuisvest. Dit was het gevolg van de “Urbina-troebelen” in 1929, waarbij de Venezolaanse revolutionair Urbina een aanval pleegde op Curaçao en gouverneur Fruytier voor een dag gijzelde.

De eerste klachten van Venezolaanse families kwamen in oktober 1936 terecht bij de consul-generaal van Venezuela. Men klaagde over de strenge controle en over een huiszoeking en de ontkenning van de meeste grieven door gouverneur Wouters.⁵⁶

De consul van Venezuela, de heer A. Sanchez Pacheco, richtte zich toen tot Wouters. Hij wees op de tientallen Venezolaanse families met kinderen die rechteloos verbleven in het kamp te Suffisant, waar ze in feite waren opgesloten als in een gevangenis. Bij het kamp was een permanente wacht gestationeerd. Bezoekers moesten een vergunning hebben. De consul vroeg om een onderzoek, uitgevoerd door de agent-generaal, politie en gezondheidsautoriteiten. Geen van allen konden overtredingen ontdekken.⁵⁷

De slechte arbeids- en levensomstandigheden van de Venezolanen veranderden niet. In de oorlogsjaren leidden de niet opgeloste, al jaren slepende klachten van deze arbeiders tot een climax. De Venezolaanse pers mat de problemen breed uit. De Nederlandse gezant in Venezuela, mr. A. Methöfer, reageerde furieus op de artikelen en schreef op 18 oktober 1943 aan gouverneur Kasteel van Curaçao:

‘Geheel afgezien van de vraag of, en zoo ja in hoeverre, zulks op waarheid berust, lijdt het geen twijfel of met de perscampagne wordt beoogd, stemming te maken tegen het Nederlandsche gezag op Curaçao, evenals het geval was bij vroegere

56. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831: ‘Behandeling van Venezolaanse arbeiders in Curaçao’.

57. Idem.

*incidenten die werden geïnciteerd of die onnodig werden opgeblazen. "El Universal" tracht ten slotte, zoals uit het bijgaande uitknipsel blijkt, aan de zaak een politiek aanzien te geven."*⁵⁸

De autoriteiten op Curaçao trachtten de weergave van de Venezolaanse verslaggevers over de klachten van hun landgenoten bij de C.P.I.M. te ontkennen of te bagatelliseren. Ten onrechte. Veel van de publicaties in *El Universal* en *Ahora* vonden in vele opzichten bevestiging in een door het gouvernement opgedragen onderzoek, dat werd uitgevoerd door drs. J.H. van Boven, hoofd van de afdeling Economische en Sociale Zaken. *El Universal* schreef op 16 oktober 1943 onder meer het volgende:

*'De noodzakelijkheid om de levenscondities onzer arbeiders op Curaçao te onderzoeken, bleek kort geleden, toen onze Regeering een arbeidsinspecteur daarheen zond om ter plaatse waarnemingen te doen. Het is werkelijk te betreuren dat het juist op Curaçao moet zijn, waar onze arbeiders zulk een slechte behandeling ondervinden, terwijl de welvaart der Kolonie tot stand is gekomen dank zij Venezolaansche inspanning en Venezolaansche bodemschatten. Al ware het slechts op grond van wederkerigheid, zouden onze landgenooten daar behandeld dienen te worden minstens even goed als andere arbeiders, want per slot van rekening verrichten zij ginds, wat zij eigenlijk in hun eigen land behoorden te doen. Fouten die in het verleden begaan zijn en die spoedig hersteld mogen worden, zijn oorzaak dat thans onze werklieden op Curaçao duizenderlei bekommelingen moeten ondergaan om het voor hun levensonderhoud noodzakelijke loon te verdienen en dat loon laten zij dan nog ginds. [...] Waarom dan worden er zulke ergerlijke verschillen gemaakt tusschen de Venezolanen en lieden van andere nationaliteiten! Noch feitelijke noch morele gronden kunnen worden aangevoerd om de minderwaardigheidspositie waarin onze landgenooten ginds geplaatst worden te wettigen.'*⁵⁹

58. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831: 'Behandeling van Venezolaanse arbeiders in Curaçao', Bijlage Ned consul cie.

59. Idem.

Ahora publiceerde op 15 oktober 1943 een onderzoeksreportage van een journalist over de klagende Venezolaanse arbeiders bij de C.P.I.M. Op de raffinaderij sprak hij met een aantal van deze landgenoten:

“Ons kamp is het slechtste van de maatschappij. Zie hoe wij hier leven, opeengehoopt met onze families in de woonhuizen. Zie het hiernaast gelegen kamp van de Portugeezen en merk het verschil op. Dit moet het Venezolaansche volk weten. De heer Morrison en Doctor Marti Cordido (consul op Curaçao respectievelijk inspecteur van arbeid van Venezuela, NM) die kort geleden door de regeering van ons land hiernaartoe werd gezonden hebben al het mogelijk gedaan om onzen toestand te verbeteren en men heeft ons medegedeeld dat zij een groote overwinning hebben behaald op het gebied van ons traktement, door te verkrijgen dat aan de Venezolanen die op de werven werken bij het ontladen van zand uit de barken twee gulden in plaats van een gulden vijf en twintig zooals het tot nu toe geschiedde, uitbetaald wordt. Dit beteekent een salarisverhoging van 77%. Het is noodzakelijk dat men ook weet dat onze arbeiders het grootste rendement geven aan de C.P.I.M. en dat daarom de mindervaardige wijze waarop wij behandeld worden onbegrijpelijk is”.⁶⁰

De reporter wilde ook weten wat het ‘meest onaangename was in hun sociale toestanden’:

*“Er zijn vele prikkelende aspecten van de mindere achting die de C.P.I.M. voor ons koestert. Bijvoorbeeld, als burens van het Portugeesche kamp - een kamp uitsluitend voor mannen - komen onze families dikwijls, als men gedwongen is dien kant op te gaan, arbeiders in hun onderkleeding tegemoet en U moet niet vergeten dat wij minderjarige dochters hebben voor wie het nooit goed is deze onfatsoenlijke toestanden te zien. De Portugeezen gaan bijna naakt naar de badkamers en er bestaat geen muur die deze twee kampen van elkaar scheidt”.
Wonen alle Venezolaansche arbeiders in kampen?*

60. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831: ‘Behandeling van Venezolaanse arbeiders in Curaçao’, Bijlage Ahora 4, 5.

*“Neen. Eenige die minderjarige dochters hebben, hebben verkozen hunne inkomsten op te offeren door op Groot Kwartier huizen te huren waarvoor zij twintig gulden maandelijks betalen. Uit de inkomsten van onze arbeiders die in het kamp wonen moeten water en licht bekostigd worden; en het meest spottend en hinderlijk voor ons, is het feit dat de C.P.I.M., zooals U ziet, zoo dicht bij ons die comfortabele en hygiënische huizen gebouwd heeft voor de Haitiaanse en Surinaamsche arbeiders. Men heeft ons pas medegedeeld dat men dank zij de bemoeiingen van den Consul Morrison en van den gedelegeerde Marti Cordido het gedaan heeft gekregen dat eenige van die huizen voor ons bestemd worden, maar tot heden is er niets gebeurd en wachten wij af of er eene verbetering in onzen toestand zal komen. De huizen waarin de Haitianen en de Surinamers zijn ondergebracht zijn zeer comfortabel, met moderne keuken, hygiënische W.C.’s, en zelfs met kleine tuintjes. En zie daarentegen, landgenoot, hoe wij leven. Veertig families, met vele ongemakken en opeengehoopt als in de gevangenissen van generaal Gomez. Let op dat er slechts twintig huizen zijn en weet dat elk huis gedeeld moet worden door twee families”.*⁶¹

De eerder genoemde gezant in Venezuela, mr. Methöfer, gaf in oktober 1943 in verband met het voornemen van Venezuela tot een onderzoek, gouverneur Kasteel een subtiele waarschuwing:

*‘Volgens een mij verstrekte vertrouwelijke inlichting, beoogt de Venezolaansche Regeering een Commissie aan te wijzen die het geheele vraagstuk der Venezolaansche arbeiders op Curaçao en Aruba zou hebben te onderzoeken en voorstellen eener regeling zou hebben te doen. Wordt dit bericht bevestigd en zou een dergelijke Commissie zich naar Curaçao wenschen te begeven, dan lijkt het mij aanbevelenswaard, ter zake harer toelating een nauwkeurige omschrijving van haar reisdoel te vragen, teneinde te voorkomen dat zij zich bevoegdheden aanmatigt die haar niet toekomen.’*⁶²

61. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831: ‘Behandeling van Venezolaanse arbeiders in Curaçao’, Bijlage Ahora 4, 5.

62. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831: ‘Behandeling van Venezolaanse arbeiders in Curaçao’, Bijlage Ned consul cie.

Eind 1943 gaf minister Mook van Koloniën gehoor aan het advies van gezant Methöfer: ‘Gevoel overigens niets voor instelling commissie onderzoek en vaststelling quota’ en Mook wilde weten ‘in hoeverre Venezolaansche arbeiders wat loon, voeding en huisvesting betreft minder goed dan andere behandeld [werden]?’⁶³

De berichten in de verschillende bladen in Venezuela over de slechte behandeling en de erbarmelijke leef- en arbeidssituatie van hun landgenoten bij de C.P.I.M. zwollen aan. Hierdoor zag de regering in Londen zich alsnog genoodzaakt gouverneur Kasteel een onderzoek in te laten stellen naar aanleiding van de verhalen uit de krantenberichten. In januari 1944 kreeg de minister van Koloniën in Londen een bericht van Kasteel. De gouverneur trachtte de bevindingen te bagatelliseren, hoewel zijn onderzoeker, J.H. van Boven, de belangrijkste klachten bevestigde. Hij werd bij zijn onderzoek vergezeld door de consul-generaal van Venezuela op Curaçao. Kasteel schreef:

*‘De klachten kwamen hierop neer, dat de Venezolanen slechte voeding kregen, in tegenstelling tot de Portugeesche, Surinaamsche- en Columbiaansche arbeiders, inferieure behuizingen hadden en dat de Maatschappij aan hunne ontspanning veel minder aandacht schonk dan aan die andere groepen; tenslotte zouden de Venezolanen minder verdienen. [...] Daar ook het Gouvernement zich voor deze zaak, heb ik den Heer J.H. van Boven, Hoofd van de Afdeeling Economische en Sociale Zaken, opgedragen den toestand ter plaatse op te nemen en de werklieden te hooren. Een goede gelegenheid deed zich daartoe voor omdat ook de Heer Morrison, de Consul-generaal van Venezuela op Curaçao, zich persoonlijk van den toestand wilde overtuigen. Den heer Drs. J.H. van Boven heeft van dit bezoek een rapport opgemaakt, naar welks inhoud ik beleefd moge verwijzen’.*⁶⁴

Op 9 oktober 1943 schreef Van Boven in zijn rapport aan de gouverneur van Curaçao onder meer:

63. Idem.

64. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831: ‘Behandeling van Venezolaanse arbeiders in Curaçao’, Bijlage onderzoek.

‘Teneinde in staat te zijn Uwer Excellentie te berichten inzake de verschillende artikelen in de Venezolaansche Pers betreffende de behandeling van Venezolaansche arbeiders bij de C.P.I.M. heb ik een onderzoek dienaangaande ingesteld.

Op 6 dezer had ik een onderhoud met de Directie van genoemde Mij.

- met name met den heer Troost - welke mij het navolgende mededeelde:

De voeding in de kampen is voor Surinamers, Columbianen, Venezolanen en Portugeezen gelijk. Voor het bereiden der menu's worden de beste grondstoffen gebruikt en klachten over het eten komen dan ook alleen voor bij eenlingen, die over alles ontevreden zijn.’⁶⁵

Ook deelde Troost mee dat voor voeding voor eenieder f 5,30 per week in rekening werd gebracht en dat het absoluut onwaar is dat Venezolanen f 7,- per week moesten betalen en anderen f 5,-. Hij gaf toe dat er speciaal voor Britse vakarbeiders wel een menu met een andere samenstelling is van f 6,90 per week en dat de maatschappij op deze voeding ongeveer f 3,- per week per arbeider toelagde. De directeur voegde eraan toe dat ‘het eten van de Mij.-keuken *niet* verplichtend is’. De bovengenoemde C.P.I.M.-directeur gaf toe dat ‘de eet- en woongelegenheden voor Columbianen, Venezolanen en Portugeezen gelijk zijn’, terwijl die ‘voor Surinamers beter is en meer gerieflijk.’ Van Boven vervolgde:

‘De woongelegenheden zijn oud, klein en niet smaakvol en men wil daarin verbetering brengen. De recreatiezaal is donker, onaantrekkelijk en geeft geen gezellige ontspanning. Men wil daarin dan ook graag verbetering brengen en f 49.000,- is bij de hoofddirectie te Londen aangevraagd om de verschillende onderdelen te verbeteren. Het telegram dienaangaand werd mij getoond. Het Surinamekamp is inderdaad veel aantrekkelijker en is zonder bewaking. [...] De loonen van Surinamers en Columbianen zijn inderdaad hooger dan die der Venezolanen. De Mij. meent echter dat zij nog steeds het recht heeft loon naar

65. Tot anders vermeld zijn citaten afkomstig uit: Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831: ‘Behandeling van Venezolaanse arbeiders in Curaçao’, Bijlage Rapport Van Boven.

arbeid te geven en eerstgenoemden werken veel beter dan de laatsten, zoodat ze voor de C.P.I.M. minder waard zijn. Ook dit kon men niet aan de Venezolaansche autoriteiten zeggen. Den volgenden middag bezocht ik, Consul Morrison. Deze deelde mij mede juist dien middag een onverwacht bezoek aan het Venezolanen-kamp te willen brengen; als ik zin had om mee te gaan kon ik mij zelve van een en ander overtuigen. Ik heb dit aanbod gaarne aangenomen. Om 5 uur vertrokken wij en bezochten eerst de woongelegenheden der getrouwde Venezolanen. Deze zijn inderdaad bedroevend. Elke woning bestaat uit 2 kamers. Allen hebben van kistenhout een klein, onhygiënisch keukentje moeten bijbouwen. Bad- en toiletgelegenheid zijn niet afzonderlijk aan ieder huis gebouwd maar zijn gemeenschappelijk. Zij staan op een open ruimte, waaromheen een groot aantal kinderen spelen. Noch voor de hygiene, noch voor de zedelijkheid is dit bevorderlijk. Deze gelegenheden hebben bovendien geen dak, zoodat bij regenweer de W.C.'s niet gebruikt kunnen worden. Ik sprak verschillende der huisvaders. Sommigen waren jarenlang bij de Mij., hadden 4 a 5 kinderen en woonden in deze 2-kamers woningen. Een, die 17 jaar bij de Mij. was en 9 kinderen had, kreeg een dubbel huis, dus 4 kamers; nog geheel onvoldoende. De indruk welke ik van het geheel ontving was dan ook weinig opwekkend. De vrijgezellen wonen met tweeën in een kamer. Deze kamers, welke op een lange rij naast elkaar zijn gebouwd, zijn dompig, zonder voldoende ventilatie en zonder eenige aantrekkelijkheid. De recreatiezaal is een dompig hok zonder attractie. Een koele drank was er niet te verkrijgen. Biljard, radio of ander amusement niet te vinden'.

Van Boven en Morrison bezochten de eetzaal en proefden het avondmenu. Zij waren tevreden en hadden geen op- en aanmerkingen. Wel had de consul bezwaar dat een gewapend man toezicht hield in de eetzaal; dit deed hem denken aan een gevangenis. Tevens maakte Morrison bezwaar tegen de bewaking van het Venezolaanse kamp. Inmiddels was de heer Inden, een andere topman van de C.P.I.M., komen opdagen. Om een deugdelijke vergelijking te kunnen maken, bezochten de drie heren met toestemming van de maatschappij het verblijf van de Surinamers. Van Boven:

'Dit stak wel zeer gunstig af bij hetgeen te voren bezichtigd werd. De menschen wonen in aardige huizen, hebben allen minstens een zitkamer, twee slaapkamers,

een aardige keuken en een klein tuintje. De recreatiezaal was vroolijk ingericht, er was een biljard, een piano op een verhooging, radio en een buffet waar naast limonade ook bier en whiskey te krijgen was.'

De C.P.I.M. beloofde de geconstateerde tekortkomingen in het Venezolaanse kamp aan te pakken, hetgeen een jaar later resulteerde in verbeteringen op het gebied van de huisvesting, recreatie, etc.

2.6 Conflicten met inheemse C.P.I.M.-arbeiders

De Curaçaose C.P.I.M.-arbeiders uitten in 1936 hun ongenoegen over de lonen en de werkomstandigheden. De reactie van de autoriteiten wees vooruit naar het optreden van de overheid en het oliebedrijf bij de Aprilmoorden in 1942. Op maandag 3 februari 1936 brak een werkstaking uit onder de arbeiders van de C.P.I.M. die vier dagen duurde. Bij post 5 (ingang tot de terreinen van de C.P.I.M.) van de C.P.I.M. gooiden de aanwezige stakers met stenen. De stakers wilden de werkwilligen tegenhouden. De politie bediende zich van gummistok en klewang en loste zelfs schoten in de lucht. 's Avonds laat deden zich op post 5 opnieuw ongeregelde heden voor, molestatie van de werkwilligen dreigde. De volgende dag vond weer een molestatie plaats van een werkwillige en de stakersmenigte gooide met stenen, waarna de politie gebruik maakte van vuurwapens. Een getroffen Surinamer moest in het hospitaal worden opgenomen. Samen met de procureur-generaal besloot de districtmeester van het 2de district alle drankgelegenheden (koffiehuizen, tapperijen en grossierderijen) in dit district te sluiten. Op 7 februari was de arbeidsrust teruggekeerd.⁶⁶

In de tweede helft van 1942 uitten de inheemse arbeiders van de raffinaderij opnieuw hun ontevredenheid over de lonen. In augustus 1942 kreeg een employé van de C.P.I.M. bij een audiëntie de kans om zijn klaagschrift rechtstreeks aan de gouverneur te overhandigen. Op zijn beurt deed gouverneur Kasteel begin september de brief toekomen aan de heer A. Troost van de C.P.I.M. met de opmerking:

.....
66. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Journalen 2de district: 1936 t/m 1942, oud-inventarisnr. 3.07.77.

*'Ik kan uiteraard over den inhoud niet oordeelen, maar heb den man gezegd, dat de aangelegenheid mijn aandacht hebben zal en dat - ware er gegronde klachten - U zelf die zeker ook zoudt willen onder oogen zien. Het is daarom, dat ik U bijgaand stuk doe toekomen.'*⁶⁷

De klacht van de C.P.I.M.-werknemers van Curaçaose afkomst luidde:

'Zeer Hooggeachte Excellentie. Wij arbeiders v/d C.P.I.M. wenschen goede behandeling en een rechtvaardig loon. Daarom ben ik vandaag gekomen in (de) naam van honderden arbeiders die U smeken om als bemiddelaar op te treden, en ons medewerking te verlenen, opdat de ontevredenheid en onlust dat onder de arbeiders heerscht spoedig te doen verdwijnen, vooral in zoo'n moeilijke tijd. Excellentie de motief van dit is uitdrukkelijk aan U voorgelegd, omdat U op de hoogte zult zijn van 't heen onder de arbeiders van genoemde maatschappij voordoet. In de eerste plaats zijn wij Nederlandsche onderdanen en ons eerste plicht is trouw aan Hare Majesteit en trouw aan 't Oranje huis te zijn en mede te streven totdat de tirannen zullen worden verdrijven. Eendrachtig moeten wij zijn om ons doel te bereiken. Er mag (geen onderscheiding) geen ontevredenheid heerschen en geen onderscheiding aan persoon al is hij rood wit en zwart. Wij arbeiders v/d C.P.I.M. genieten van een zeer laag loon en kunnen tot onze grote spijt al zou 't niet veel zijn maar toch ook wat storten voor 't bewapening van ons eiland, zoals 't ons naar 't harte ligt. Zijne Excellentie redenen waarop wij ons tot U richten en alles op 't tooneel doet schijnen, opdat U als bemiddelaar in deze zo Uw dringende hulp verlangt. De maatschappij hier wordt voorgesteld als een oorlogsindustrie. Wij zijn verplicht te werken. De gouvernement heeft 't als wet voorgeschreven. Enkelen die weg zijn gegaan naar betere betrekking (zijn) waren weer opgepikt door de politie. Als 't een wet is Zijne Excellentie, waarom kan de gouvernement niet (de maatschappij eischen) een minimum loon stellen voor de arbeiders. Vooral in deze moeilijke tijd. Er werken menschen met gezinnen die nog in deze tijd f 16, 80 verdienen. Indien één van ons gezin zijnde persoon ziek wordt is 't altijd gebleken dat wij ons niet naar behore kan vooruit komen

67. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Zeelieden-Centrale, Nr.1.831, Bijlage C.P.I.M.-arbeiders.

*zonder 't gouvernementssche hulp. Wij wenschen verhoging van loon te mogen genieten, daar 't onmogelijk is ons levensonderhoud ons huishuur, 't dagelijks eten met deze met de dag stijgende prijzen te kunnen voldoen. Met deze sluiten wij ons alle arbeiders niet een missend aan Uw zijde en zijn bereid tot de laatste man ons dierbare Curaçao te verdedigen.'*⁶⁸

Een paar weken later, op 28 september 1942, reageerde de heer Noorduy, directeur van de C.P.I.M., op de klacht. Hij ging ervanuit dat de klagers tot de laagst betaalde klasse arbeiders moesten behoren en wel klasse 7. De topman wees er op dat vóór de invoering van de duurtetoeslagen het basisloon voor deze klasse f 14,40 per week bedroeg. Na de invoering van de oorspronkelijke duurtetoeslageregeling werd dit loon gebracht op f 16,80 per week, terwijl met de nieuwe duurtetoeslageregeling met ingang van 1 september 1942 dit loon gekomen was op f 18,72 per week. Noorduy: 'Aan overtijd, premies e.d. wordt aan deze categorie arbeiders gemiddeld ca f 3, - per week uitbetaald, waardoor de gemiddelde verdiensten van deze arbeiders zijn gekomen op ca f 21,72 per week'. Na deze uiteenzetting over het loonbeleid van de C.P.I.M. kwam de ware mening van de maatschappij naar buiten:

*'Volledigheidshalve doen wij uwe excellentie nog opmerken dat in de genoemde klasse 7 slechts een klein deel van ons totaal aantal arbeiders, nl. ca 8% is ingedeeld. Van deze klasse 7 arbeiders is bijna 70% nog slechts 1 jaar of korter in onzen dienst. In de praktijk komt het hierop neer dat het overgrote deel der flinke werkkrachten zich na eenigen tijd weet op te werken tot een hogere klasse. In deze richting wordt door ons systematisch gewerkt daar wij steeds doende zijn om die werknemers, waar iets in zit op te leiden voor betere betrekkingen, voor zover dit met de capaciteiten de betrokkenen mogelijk is.'*⁶⁹

Met andere woorden: wie in de loonschaal van de klagers zat, had dat voornamelijk aan zichzelf en zijn capaciteiten of het gebrek daaraan te wijten.

68. Idem.

69. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Zeelieden-Centrale, Nr.1.831, Bijlage C.P.I.M.-arbeiders.

Hoofdstuk III: C.P.I.M. en C.S.M. in WO II

In de Tweede Wereldoorlog werd Curaçao een van de grootste overslaghavens voor olie; schepen van tientallen naties werden de St. Annabaai binnengeloodst. Diverse instanties en zelfs de dochter van de landsvoogd dachten aan de behoeften van de zeelieden. Dr. Johan Hartog, oud-hoofddredacteur van Amigoe di Curacao, schreef dat ‘aan het R.K. Zeemanshuis reeds op den Tweeden Kerstdag, dank zij een comité onder leiding van de dochter van den gouverneur, mej. E.W.J. Wouters, een nieuwe vleugel kon worden bijgebouwd, waarin 30 bedden voor nachtverblijf werden beschikbaar gesteld.’ Hartog vervolgde:

‘Het Leger des Heils heeft een dergelijke inrichting aan de Hoogstraat, terwijl Onze Vloot op Suikertuintje een ontspanningsoord opende. De C.P.I.M. had een eigen zeemanshuis in Emmastad. Ook dient genoemd, dat het Comité Nederland en de Centrale van koopvaardijofficieren voor den zeeman werkzaam was. In de gastenboeken der zeemanshuizen staan de namen van prinses Juliana en prins Bernhard, ook die van de ministers, die Curaçao bezochten.’⁷⁰

Deze faciliteiten waren niet echter weggelegd voor de Chinese schepelingen die het allerzwaarste werk opknapten. Zij moesten te allen tijden op de schepen blijven, ook als ze niet aan het werk waren.

De olie die de C.P.I.M. raffineerde op Curaçao moest vrijwel dagelijks worden geleverd vanuit Venezuela als gevolg van de enorme toename van de vraag door de oorlog. Deze pendeldienst werd voornamelijk uitgevoerd door tankers van de C.S.M. Aan het begin van de oorlog bezat de C.S.M. ongeveer veertig schepen met circa duizend man varende personeel, van wie meer dan vierhonderd van Chinese afkomst. (Sint Jago, 2000). Een aantal van de zeelieden, onder wie een zestigtal officieren, bezat de Nederlandse nationaliteit. De Nederlandse regering in ballingschap in Londen en het Nederlandse Scheepvaart Comité te New York traden op als beheerder van de onder Nederlandse vlag varende C.S.M.-tankers op het traject Curaçao-Meer van Maracaibo.

.....
70. Hartog, 1946, pp. 222-5.

Vanaf het moment dat de duikbotenoorlog zich uitbreidde tot het Caribische gebied daalde de hoeveelheid geleverde olie echter aanzienlijk. Pas toen begon men in te zien hoe slecht de verdediging van de schepen en de zo belangrijke olie geregeld waren. De tot zinken gebrachte schepen, de stakingen en de personeelstekorten waren onder meer debet aan de afname van de Curaçaose olie-export met 66% in 1942.⁷¹ In dit hoofdstuk wordt beschreven hoe de situatie was in de beginjaren van de oorlog op het moment dat de staking begon die leidde tot de Aprilmoorden.

3.1 Het belang van de olie uit West-Indië

De strategische betekenis van zowel Curaçao als Aruba was groot in de Tweede Wereldoorlog. Hier waren de twee grootste olieraffinaderijen ter wereld gevestigd die de gehele olieproductie van Venezuela verwerkten.⁷² De aardolie-producten van Shell op Curaçao waren van militair strategisch belang voor de westerse geallieerde legers tijdens de oorlog. In die periode leverden de raffinaderijen van Curaçao en Aruba dagelijks 60.000 tot 80.000 ton olie aan de oorlogsmachine. Minister van Koloniën C.J.I.M. Welter onderschreef ‘dat zonder de olie van Curaçao en Aruba de oorlog niet kon worden gewonnen’ en stelde dat ‘Curaçao en Aruba toen van direct vitaal belang waren voor de oorlogvoering. [...] De benzine voor de Royal Air Force kwam, naar ik meen, geheel en al van Curaçao. Zonder de raffinaderijen van Curaçao en Aruba ware de oorlogvoering verlamd’.⁷³

De Nederlandse regering in Londen en de gouverneur van Curaçao gaven de hoogste prioriteit aan de continue productie van olieproducten door Shell Curaçao en stelden het belang hiervan boven alles, zo bleek uit de weigering om op Curaçao asiel te verlenen aan joodse vluchtelingen. Bij het verhoor van gouverneur Kasteel (juli 1942-mei 1948) door de Parlementaire Enquêtecommissie verklaarde Kasteel onder meer dat: ‘[...] een stagnatie van olieproductie of van aflevering

71. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831: Gage-regeling voor zeelieden, Bijlage Q.

72. P.E. deel 8b, p. 68.

73. P.E., deel 2c.

gedurende ook slechts enkele dagen rampzalige gevolgen had kunnen hebben met een verlies aan mensenlevens, verscheidene malen groter dan het aantal vluchtelingen'.⁷⁴ Dat men terdege wist wat dit betekende voor de vluchtelingen kwam naar voren in een radiorede, op 25 juli 1942, door premier Gerbrandy, waarin deze spreekt over wat de nazi's op dat moment deden:

*'Er bereiken ons berichten omtrent nieuwe maatregelen, welke de vijand heeft beraamd tegen de Joodse Nederlanders. Blijkbaar is met de uitvoer dier maatregelen die een vérgaande strekking hebben, reeds begonnen. Zij komen neer op niets meer of minder dan de wegvoering van tienduizenden volwaardige Nederlandse burgers naar Duitsland, en waarschijnlijk vandaar verder naar het Oosten.'*⁷⁵

3.2 De falende verdediging van Curaçao

Het moet gezegd dat men, gezien het zo-even beschreven belang van de West-Indische olie, een enorme laksheid aan de dag legde aangaande de verdediging van die olie. Het was diezelfde laksheid die uiteindelijk zou leiden tot getorpedeerde schepen, gevolgd door stakingen, waarmee de arbeiders meer veiligheid en bescherming wilden afdwingen.

Oud-gouverneur Wouters moest bij zijn verhoor voor de Parlementaire Enquêtecommissie uitleggen hoe vóór het uitbreken van de oorlog de verdediging van Curaçao was geregeld:

In het kort komt het hierop neer, dat ik van het begin af aan er op getamboereerd heb, dat de verdediging van Curaçao veel te wensen overliet. Dat was trouwens overal zo. Wij hadden daar in ronde getallen een 160 man militaire politietroepen, denk ik, en een 150 man mariniers. Daarmede moesten worden verdedigd Curaçao met zijn raffinaderij om de haven en Aruba met de raffinaderijen van de Eagle en de Lago Oil. De andere eilanden moest men aan hun lot overlaten, want er was niets anders dan politie. Van meet af aan heb ik gevraagd om meer troepen te krijgen. Naar mijn smaak was er niet voldoende voorbereid voor het geval er

.....
74. P.E., deel 6a.

75. P.E., deel 7a.

*mobilisatie kwam. Toen ik daar aankwam, voelde ik aankomen, dat wij oorlog met Duitsland kregen. Toen heb ik - ik was vroeger in militaire dienst geweest en had bij de generale staf gezeten; daarna was ik burgemeester geweest - verschillende zaken voorbereid, zodat iedereen, ook de militairen, nauwkeurig wist wat hij te doen en te laten had, maar ik had het gevoel: als wij worden aangevallen, kunnen wij maar een kort ogenblik vechten en dan roemrijk ten ondergaan; het was immers uitgesloten om bij een aanval van enige betekenis de aanvallers tegen te houden. Verder had ik een vrijwilligerskorps.*⁷⁶

Over de defensie van Suriname en Curaçao bestonden verschillende opvattingen tussen de minister van de Marine, Johannes Theodorus Furstner, en de minister van Koloniën, Welter.

Furstner stelde:

*‘Mijn indruk is, dat men bij Koloniën eigenlijk helemaal niet voor een verdediging van Suriname en Curaçao voelde vóór het te laat was. Wij hebben getracht daar scheepsgeschut op te stellen, wat later in oorlogstijd ook is gebeurd. De minister van Koloniën voelde er echter vóór de oorlog weinig voor.’*⁷⁷

Bij het uitbreken van de oorlog waren er op Curaçao 150 mariniers gelegerd, die voornamelijk landmachtdienst deden, en er waren drie gemilitariseerde Noorse walvisjagers die ook konvooidiensten deden op de kust. De luchtmacht bestond uit ‘een verkeersvliegtuig van de KLM, PJ-A10 “ORIOL”. Dit vliegtuig werd in de oorlog veranderd in een Antilliaanse bommenwerper, door middel van een luik dat uit de bodem werd gezaagd’.⁷⁸

Na 11 mei 1940 kwam een contingent van 1450 Britse soldaten het Nederlandse leger bijstand verlenen bij de verdediging van onder andere Curaçao. Deze troepen waren al snel elders nodig en in december 1941 trok de Britse regering dit leger terug.⁷⁹ Daarop namen ongeveer 1400 Amerikaanse

.....
76. P.E., deel 8 c – I, p. 190.

77. P.E., deel 5 c, p. 360-1.

78. Westerneng, 1998.

79. P.E., deel 6b.

soldaten op Curaçao de plaats in van de Engelsen. De Amerikaanse president Roosevelt deed eind 1941 het voorstel om een aantal Amerikaanse militaire vliegtuigen naar Curaçao te zenden voor de luchtverdediging en een betere bescherming van dit gebiedsdeel in samenwerking met de Nederlandse eenheden. Dit voorstel werd aanvaard.⁸⁰

Pas na februari 1942 verschenen er wat meer Nederlandse oorlogsschepen. ‘De Hr. Ms. Van Kinsbergen lag niet altijd in de haven, de Hr. Ms. Jan van Brakel is in mei 1942 gekomen en in augustus 1942 kwam Hr. Ms. Queen Wilhelmina.⁸¹ De Hr. Ms. Van Kinsbergen werd op een cruciaal moment teruggetrokken voor de bescherming van de bauxietschepen uit Suriname. Hierdoor werden de C.S.M.-schepen een makkelijke prooi voor de Duitse U-boten. Ondertussen maakte gouverneur Wouters een grote inschattingsfout wat betreft het dreigende gevaar van de U-boten. Hij stelde verslaggever J. van de Walle nog op zijn gemak door te stellen dat van de kant van de Duitse duikbotenvloot geen enkel gevaar dreigde omdat de bevoorradingsbases van de Duitsers te ver verwijderd zijn.

3.3 C.S.M.-tankers waren een tamme prooi voor de U-boten

Het volgende tafereel, opgetekend door Van de Walle, geeft aan hoe weinig weerstand de U-boten aanvankelijk ontmoetten:

‘Soms gingen ze héél ver, zoals op de dag toen een Duitse zeeman op Curaçao aan land gezet werd om een bioscoopje te pikken in Willemstad, en later de Duitse omroep je haarfijn vertelde hoe de film was, en hoe de zeeheld prinsheerlijk een whiskey had gedronken op het terras van hotel Americano. [...] Ook konden de Duitsers van de U-boten dankzij de barkjes die met voedingswaren en meisjes van plezier van Coro (handelscentrum in Venezuela) op Curaçao en Aruba voeren aan hun seksuele behoeften komen. De duikboot kwam voor de boeg en de Venezolaanse schepelingen van de kleine rustige vrachtvaarder ‘moest de groente en het gezouten vlees overboord smijten, alsof het niets kostte. Je moest de meisjes aan de moffen uitleveren, die aan dek van de duikboot ‘rassenschande’ bedreven, want wie deed ze wat? Wanneer de manschappen hun

80. Idem.

81. P.E., deel 8a+b, pp. 120-8.

*plezier hadden gehad en de commandant vond het welletjes, dan werden de meisjes verzopen of ze werden (het is werkelijk gebeurd) aan boord van een ander barkje naar Curaçao gezonden’.*⁸²

Men hoeft zich niet te verwonderen over de vernietigende gevolgen toen deze U-boten aan het werk gingen en in de regio deden waarvoor ze waren gekomen:

*‘In de nacht van vijftien op zestien februari 1942 kwamen de eilanden Curaçao en Aruba, volkomen bij verrassing, regelrecht in de frontlinie. In die nacht werd een gecombineerde aanval gedaan op beide eilanden door een zonder twijfel krachtige vloot van Duitse onderzeeërs of U-boten. [...] Er zonken tankers aan de kusten van Aruba en Curaçao. [...] De schrik in het Westen sloeg in als een bom. De Amerikaanse president Roosevelt gaf bevel dat “alle Amerikaanse vrouwen en kindertjes hals over kop het Caribische gebied moesten verlaten”.*⁸³

De aanval werd uitgevoerd door een groep van vijf onderzeeërs, die voor het eerst in de Tweede Wereldoorlog de Caribische wateren onveilig maakten. Het doel was te verhinderen dat de bevoorradingsschepen met brandstof, materieel en voedsel de strijdende troepen in Europa zouden bereiken.⁸⁴

3.3.1 De U-bootbestrijding

De heer Willem van den Donker werd na WOII eveneens door de P.E.C. verhoord. De regering in Londen stuurde deze kapitein ter zee naar Curaçao als algemeen militair commandant. Een verslag van zijn verhoor laat zien op welke bescherming de C.S.M.-tankers en hun bemanning konden rekenen:

‘[...] Toen Kapitein-ter-zee W. van den Donker in mei 1940 op Curaçao aankwam, waren daar nog Franse en Engelse troepen en ook de marine was er. De Nederlanders moesten zorgen, dat de Fransen weg waren voordat de Engelsen kwamen. Dit is met veel moeite gelukt. Voor de onderzeebootbestrijding was in

82. Walle, van de, 1974.

83. Idem.

84. Hoogerwerf, 1996.

Curaçao alleen Hr. Ms. Van Kinsbergen. Deze was onder Amerikaans commando gesteld. Na veel aandringen zijn toen voor Curaçao drie Noorse walvisvaarders verkregen. De Engelse Regering had deze schepen overgenomen. Deze schepen hebben de Nederlanders bemand en zij hebben gezorgd, dat daar enige dieptebommen op konden worden geplaatst. Zij hebben er tevens een kanon op gezet en een regeling getroffen om de Noren tegen een zekere betaling in dienst te nemen. Het leek erg eenvoudig, maar het was niet zo gemakkelijk. Noren zijn niet zo gemakkelijk, zeker geen varende Noren en zeker geen walvisvarende Noren. Zij verdienen veel te veel als zij op walvissen jagen. Zij waren wel erg gelukkig, dat zij met de oorlog goed opgeborgen zaten. Het waren maar kleine schepen met weinig accommodatie. Later zijn nog de Klaasje en de Dirkje gestuurd, twee Nederlandse trawlers. Daarmede werd zoveel mogelijk buiten Curaçao gepatrouilleerd voor beveiliging en ook, als het eventueel voorkwam, voor onderzeebootbestrijding. Deze vaartuigen hadden eigenlijk voor een behoorlijke onderzeebootbestrijding te weinig snelheid. Zolang de heer Van den Donker er is geweest, had geen van die boten ASDIC (sonar, red.). Zolang er geen ASDIC is, betekent het eigenlijk niets. Men kan net zo goed een blinde uitsturen om een auto te gaan zoeken uit een autopark. Men heeft zelfs havenbootjes ingeschakeld. Als de onderzeeboten vlak voor de haven kwamen, waren die soms zo brutaal boven water te verschijnen. Er is op de havenbootjes een dieptebom geplaatst. Er zijn altijd wel moedige kerels, die naar zo'n onderzeeboot willen varen om die dieptebom er naast te laten vallen. Dit waren dus de maatregelen voor de onderzeebootbestrijding. Men had een vliegtuig, naar de heer Van den Donker meent de Snip, overgenomen van de K.L.M. Daarin is een luik gezaagd en een inrichting gefabriceerd, waardoor men met een handle een dieptebom kon laten vallen. Dat ging goed; de dieptebom ontplofte prachtig. Het was allemaal enigszins speelgoedachtig, maar men moest toch iets doen.⁸⁵

.....
85. P.E., deel 8 a + b, p. 120-8.

3.3.2 De gevolgen van een slechte verdediging zijn bekend

De heer Kerstens, oud-minister van Handel, Nijverheid en Scheepvaart, verklaarde tijdens de P.E.C. dat:

*'[...] er naar zijn gevoel in 1942 reden was te vrezen, dat de zeelieden spoedig zouden weigeren te varen. Voor deze vrees waren volgens hem stellig gegronde oorzaken aanwezig. Het aantal torpederingen nam hand over hand toe en het ter beschikking komen van beschermende vliegtuigen en bewapening hield daar allerm minst gelijke tred mede. Volgens hem waren, toen hij in Januari 1942 optrad als Minister, nog lang niet alle Nederlandse schepen voorzien van een minimumbewapening van één kanon en twee luchtafweermitrailleurs. Ook alle Engelse schepen zouden die toen nog niet gehad hebben. Ondanks het bestaande gevaar maakte de algemene oorlogsinspanning het volstrekt noodzakelijk, dat de schepen zouden varen. Ware dit niet gebeurd, dan zou de overwinning nog meer in gevaar zijn gebracht dan nu al het geval is geweest. De vaarplicht was dus volgens hem onvermijdelijk en noodzakelijk.'*⁸⁶

Het is vanwege het grote belang van de Curaçaose olie dat de verantwoordelijkheid voor het welzijn van de bemanning van de schepen van de C.S.M. niet sec bij die maatschappij lag. Zoals de C.S.M. in 1924 de autoriteiten dirigeerde bij het aannemen van wetten die haar belangen aangaande geïmporteerde contractarbeiders moesten beschermen⁸⁷, zo dirigerden de autoriteiten in de oorlog het reilen en zeilen bij de C.S.M., zodra de voortgang van de werkzaamheden in gevaar dreigde te komen.

86. P.E., deel 3 a, Verslagen, p. 217-8.

87. Nationaal Archief, Ministerie van Koloniën, 1901-1953 Openbaar Verbaal, toegangsnummer 2.10.36.04, inventarisnummer 2672, 9 oktober 1924, 'Poenale sanctie nakoming van arbeidsovereenkomsten door werknemers.

Hoofdstuk III: De Aprilmoorden

De bemanning van C.S.M.-Lake-tanker bestond voornamelijk uit Chinezen afkomstig uit Rotterdam, die onder zeer moeilijke omstandigheden moesten leven en werken. Een menswaardig leven met mogelijkheden voor ontspanning en recreatie werd hun onthouden, evenals het recht op organisatie. Het gebruik van opium gedoogden de autoriteiten, maar uitsluitend omdat de mannen op deze manier het zware stokerswerk konden volhouden. De aanvallen van Duitse U-boten op de niet-zeewaardige, oude en onbeschermd schepen vormden de spreekwoordelijke druppel die de emmer bij de Chinezen deed overlopen. Ze verlangden een verbetering van hun arbeidsomstandigheden en rechtzetting van een scheve loonontwikkeling. Op 24 februari 1942 gingen de ruim 420 arbeiders van de C.S.M. in staking om hun eisen voor veiligere werkomstandigheden en toekenning van de oorlogsbonus kracht bij te zetten. Over de afloop van deze staking op 20 april 1942 schreef de districtmeester van het tweede district op Curaçao op 8 mei 1942 in zijn journaal:

*'Mij naar Suffisant begeben in verband met de uitgebroken onlusten in het kamp van de Chineezzen: de op dat ogenblik in het kamp aanwezige militairen en burgers hadden uit zelfverdediging, van hun vuurwapens gebruik moeten maken, waardoor 12 Chineezzen gedood en een 40 tal gewond werden, waaronder meerdere van ernstige aard. Van de politie liepen vier menschen verwondingen van niet ernstige aard op.'*⁸⁸

Op de begraafplaats Kolebra Bèrdè in de wijk Cas Chiquito in Willemstad op Curaçao kregen de uiteindelijk vijftien doodgeschoten stakers van de C.S.M. een anoniem graf.

88. Nationaal Archief Curaçao, Gouvernementssecretarie, Journalen 2de district 1936 t/m 1942, oud-inventarisnr. 3.07.77.

4.1 Aanleiding staking 1942

Enkele dagen voor die bewuste 24^e februari vonden enige collega's van de Chinese stakers de dood. Een olietanker kreeg een voltreffer van een Duitse duikboot. Hierover meldde de districtmeester van het derde district in het journaal over de maand februari 1942:

*'Toen ik mij ten kantore van den Directeur van 's Lands Radio en Telefoondienst bevond om gedaan te krijgen dat er aan de telefonische verbinding tusschen Dokterstuin en Stad, waaraan in den laatsten tijd dikwijls iets haperde, in orde te brengen, is mij gerapporteerd, dat er in de buurt van de Westpuntbaai in dit district een olietanker zou zijn getorpedeerd. De Militaire en andere autoriteiten waren van deze gebeurtenis door de politie gestationeerd op Westpunt reeds op de hoogte gebracht. Ongeveer een half uur daarna was ik ter plaatse en heb ik op ongeveer vijf mijl van de kust verwijderd en van de kust afdrijvende, een schip in brandende toestand gezien waaruit twee zware rookkolommen opstegen. Aan de baai waren toen ook reeds aanwezig, eenige Militaire en politie autoriteiten alsmede manschappen ook van het Roode Kruis.'*⁸⁹

De verdediging van de C.S.M.-schepen was ondermaats geregeld. Uit het verslag van de districtmeester blijkt dat het ook met de reddingsorganisatie en het reddingsmaterieel niet al te best gesteld was:

'Direct na mijn aankomst heb ik pogingen aangewend om nog meer schepelingen te vinden om eenige daar nog liggende visschersbooten te bemannen om reddingswerk te gaan verrichten en is het mij mogen gelukken nog twee visschersbooten te doen uitvaren (van te voren waren er reeds twee andere booten uitgevaren) terwijl een derde boot zeilklaar werd gemaakt.

Uren daarna zijn de booten die het eerst waren uitgevaren teruggekeerd met de mededeeling, dat een van deze booten acht personen afkomstig van den tanker, die zich in eigen bootje bevonden, had overgenomen en dat men eenige lijken op zee had zien rondrijven. Deze personen zijn wat later weer overgenomen door een

89. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernements Secretarie, nr.3028; bijlage Scheepsramp 21 febr. 1942.

motorboot die inmiddels uit de stad was gekomen, aan boord waarvan er zich politie bevond die het beter vond de lijken te laten waar zij waren.

Uit een en ander is mij gebleken, dat had men direct de beschikking gehad over een snelvarende motorboot (zeilschepen manouvreeren langzaam en kunnen daardoor in brand geraken vooral in dit geval waar er brandende olie op zee verspreid lag) er waarschijnlijk meerdere personen hadden kunnen worden gered.”⁹⁰

De Duitsers zorgden begin 1942 voor paniek onder het zeevarend personeel. Zij brachten op 16 februari 1942 in de buurt van Aruba en Curaçao de Lake-tankers Pedernales, Oranjestad, Monagas, Tia Juana en San Nicolas tot zinken, met veel doden en vermisten als gevolg.⁹¹ Voor de haven van Willemstad werd op die dag de C.S.M.-tanker Rafaela door een torpedo van een Duitse onderzeeër getroffen, maar dit schip zonk niet. Later lukte het de Duitsers wel de Rosalia, ook een C.S.M.-schip, tot zinken te brengen. Een ander schip, de Elena, wist aan vernietiging te ontkomen.⁹²

‘Hellevoeter Mundito Engelhardt kan zich de klap in de nacht van 15 op 16 februari 1942 nog goed herinneren. Hij voer op de ss Rafaela, een van de zogenoemde Lake-tankers van de Curaçaosche Scheepvaart Maatschappij (C.S.M.) die olie vervoerde van Venezuela naar Curaçao. “Het kwam uit het niets. We zagen niets aankomen en waren er niet op voorbereid. Opeens een klap. We waren midscheeps geraakt door een torpedo”’.⁹³

Het bleef niet bij deze aanval. Op 19 februari 1942 stuurde gouverneur Wouters een telegram naar Londen. Hij berichtte dat de Amerikaanse oceaantanker Arkansas, die bij de Eagle steiger (Aruba) lag, getorpedeerd en ernstig beschadigd was. Ook bracht hij Londen op de hoogte van de torpedering op 21 februari 1942 van de Noorse tanker Kongsgaard en dat van de bemanning slechts 8 van

90. Idem.

91. NL-HaNA,BuZa / Londens Archief, 2.05.80, inv.nr. 335, vijandelijke activiteiten West-Indische wateren.

92. Soest, van, J., 1977.

93. Hoogerwerf, 1996.

de 46 mannen gered konden worden.⁹⁴ Op 23 februari kwam - na een torpedo-aanval - op ongeveer 50 mijl ten westen van Aruba de tanker Thalia tot zinken; later die dag kon de evenzeer getroffen Amerikaanse tanker Sun moet moeite Sint Nicolaas te bereiken.

Gezien de hachelijke situatie op zee gaf het gouvernement opdracht de tankers enige dagen aan de kades te houden, totdat men hun veiligheid kon garanderen. Van 16 tot 24 februari 1942 mochten de Lake-tankers niet uitvaren van de Algemeen Militair Commandant, omdat er voor hun konvooiering en het plaatsen van reddingsmiddelen aan boord eerst het een en ander geregeld moest worden.⁹⁵ Toen het sein 'veilig' werd gegeven, weigerden de Chinese contractarbeiders.⁹⁶ Ze legden het werk neer en eisten betere veiligheidsvoorzieningen aan boord en een betere betaling. Ook een groep Nederlandse officieren weigerde uit te varen.

4.2 Het verloop van de staking voor de Chinezen

De stakende Chinese zeelieden mochten van de procureur-generaal van 24 februari tot 12 maart 1942 in de stad verblijven, in afwachting van de komst van de heer Hing King, hun consul die in Trinidad resideerde, en de daarna te voeren onderhandelingen tussen hem en de C.S.M. De gehele Shell-vloot was in verband met de oorlog wettelijk verplicht te varen, de stakers - zowel officieren als Chinezen - werden daarom als dienstweigeraars opgesloten. De Chinezen gingen allemaal naar het kamp Suffisant, een terrein bij Willemstad op Curaçao, beheerd en bewaakt door de C.P.I.M.⁹⁷ Een en ander geschiedde bij gouvernementsbesluit van 6 december 1941, P.B. 1941/146. Deze regeling maakte het mogelijk om schepelingen die weigerden zee te kiezen in een speciaal kamp op te sluiten. De Chinese ambassadeur te Londen, dr. Wellington Koo, liet de Chinese zeelieden telegrafisch weten: 'Wij zijn in Londen bezig met onderhandelingen over jullie zaak. Alles wijst in de richting van een goede afloop ervan.'⁹⁸

94. NL-HaNA,BuZa / Londens Archief, 2.05.80, inv.nr. 335, vijandelijke activiteiten West-Indische wateren.

95. Sint Jago, 2000, deel 2.

96. Sint Jago, 2000, deel 1.

97. Hoogerwerf, 1996.

98. Sint Jago, 2000, deel 2.

4.2.1 Memorandum C.P.I.M.-directie

In een memorandum gedateerd op 27 april 1942 beschrijft de C.P.I.M.-directie haar geheel eigen kijk op het begin van de staking. 'Onder invloed van slechte leiders en met betreurenswaardige voorbeelden van anderen voor ogen, zijn de Chinese werknemers [...] weigerachtig gebleven'.⁹⁹

De interventie van de consul te Trinidad, de heer Hing King, haalde niets uit, evenmin als het al genoemde telegram van de Chinese ambassadeur te Londen. Onderhandelingen stuitten steeds weer op de moeilijkheid dat, wanneer met een comité vertegenwoordigers van de Chinezen overeenstemming bereikt kon worden, daarna steeds weer een nieuw comité optrad, waarop nieuwe onderhandelingen volgden, met hetzelfde resultaat. De aanvankelijke maximumeisen van de Chinese stakers luiden volgens het memorandum van de C.P.I.M.:

Maximum - stakingseisen

1. *f 50,- verhoging van maandgage. (Op dat moment verdiende bijvoorbeeld een stoker slechts f 52,50 + 10% duurtetoeslag, NM)*
2. *Hotelkosten (gedurende de tijd dat zij staakten en nog niet in het kamp te Suffisant waren opgenomen) voor rekening van de Maatschappij, en gage gedurende de gehele duur van de staking.*
3. *Oorlogsbonus met terugwerkende kracht, te betalen vanaf 1 juni 1940. (Dit recht was conform internationale afspraken vastgesteld en moest aan alle zeelieden ter wereld worden toegekend, NM).*
4. *Volle gage in afwachting repatriatie tot aankomst in China, in geval van invaliditeit.*
5. *Staking niet te beschouwen als onderbreking bij beoordeling van de 10% bonus voor 2 jaar onafgebroken dienst.*
6. *In die gevallen, waar de Engelsche wet hogere uitkeeringen voorschrijft bij overlijden of invaliditeit, dan onze bepalingen aangeven, toepassing van die wet, doch voor zoover het betreft uitkeeringen, welke in China zouden*

99. Tot anders vermeld alle citaten afkomstig uit: Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie, 'Het C.S.M.-Chineesche zeelieden-conflict', directie C.P.I.M.: 'inzake de in het kamp Suffisant ondergebrachte van C.S.M.-tankers afkomstige Chineezzen'.

moeten worden uitbetaald, dan een “lumpsum” regeling met een minimum van £. 300,-.

7. *Aangaan van een contract voor een jaar en na afloop van het contract repatriatie naar China via USA.*
6. *In plaats van een Hop Choon vertegenwoordiger wenschen de Chineezzen een door hen aan te stellen vertegenwoordiger, wien de C.S.M. salaris zou moeten betalen van ruim f 200,- per maand.*

De C.S.M. deden voorstellen die aan de eisen van de stakers een heel eind tegemoet kwamen, zonder bevredigend eindresultaat. Op 12 maart 1942, na het vertrek van de heer Hing King, stelde de marine-superintendent van de C.P.I.M. zich in verbinding met de Vreemdelingendienst, teneinde diens medewerking in te roepen om de

‘zogenaamde belhamels afgezonderd te krijgen, in de hoop dat door verwijdering van deze elementen de overblijvende minder recalcitrant zouden worden. Aangeboden werd dezen uitgezochte menschen onder dak op Maatschappijterrein Suffisant te verschaffen. Het was geheel in lijn met reeds lang bestaande orders dat stakende Chineezzen niet in Willemstad zouden verblijven, waartoe zij nu eenmaal niet gerechtigd waren. Dit laatste werd door de Vreemdelingendienst (VD) volkomen beaamd, doch men voelde niet veel voor de gevraagde medewerking omdat de VD meende, dat de Chineezzen als onwillige schepelingen onder den AMC vielen.’

De C.P.I.M. merkte op dat medewerking te krijgen was van de Algemeen Militair Commandant. Daarnaast nam de C.P.I.M. het standpunt in, dat het de C.S.M. niet interesseerde welke autoriteit het deed en dat zij echter gaarne zag, dat er “iets” gebeurde. Uit de volgende passage in het memorandum blijkt hoe makkelijk de C.P.I.M. de hete aardappel op het bordje van de Staat schuift:

‘Wij toch waren bereid ten volle mede te werken en voor het opbergen dezer stakende Chineezzen geheel zorg te dragen, mits het initiatief van de autoriteiten uitging en het den Chinees duidelijk zou zijn, dat dit uiteindelijk (onderstreeping door C.P.I.M.) niet een wensch van zijn werkgeefster, doch van de autoriteiten was.’

Hierop moesten alle C.S.M.-Chinezen op 13 maart 1942 voor het politiebureau te verschijnen, alwaar achttien Chinese zeelieden (leiders) namens de Algemeen Militair Commandant officieel werden gevorderd om wederom te gaan varen. De gevorderden weigerden. Vervolgens bracht de politie deze achttien zeelieden op een militaire truck naar het C.P.I.M.-kamp te Suffisant en bracht hen onder in loods en, op verzoek van de autoriteiten en met volledige medewerking van de C.P.I.M.. De bewaking van deze contractarbeiders liet men over aan het bewakingskorps van de C.P.I.M.. Volgens de C.P.I.M. ware het beter geweest om direct vijftig man te vorderen, maar de C.P.I.M. had de autoriteiten slechts achttien namen genoemd.

De volgende dag werden de overgebleven Chinezen opgeroepen naar het politiebureau te komen. De verwachting was dat deze nu wat werkwilliger zouden zijn, maar dat was niet het geval. Een eerste poging om deze mensen te vorderen, mislukte door het massale aanbod “we go camp”. Dit betrof meer dan 200 Chinezen en volgens de C.P.I.M. eisten deze dus allemaal onderdak in het gebouw en verzochten dus “vrijwillig” opgeborgen te worden.

De politie bracht deze stakers vervolgens op militaire trucks en met assistentie van een paar maatschappijtrucks naar het kamp. Hierbij werd, volgens de C.P.I.M., de fout gemaakt dat de achttien leiders met dit nieuwe contingent werden samengevoegd. Dit was iets wat de C.P.I.M. had kunnen voorkomen. In de daaropvolgende dagen bracht de politie nog een aantal stakende Chinezen uit de stad, die in de Punda zich steeds trachtten schuil te houden. Volgens het oliebedrijf stonden ze als werkschuw bekend en hadden zij zich niet vrijwillig gemeld:

‘De Chinezen, die later medekwamen met de uit Maracaibo terugkerende tankers - waar zij vertoefd hadden wegens gebrek aan ruimte in het Schottegat - wensten steeds weer zowel van de autoriteiten in de stad, als van het C.P.I.M.-kantoor, dat zij eveneens opgeborgen zouden worden, hetgeen ook geschiedde. Tenslotte waren er 420 C.S.M.-stakers in het Suffisant-kamp, allen tezamen in een grote loods ondergebracht.’

4.2.2 Doden bijodeloos geweld

Uit de gegevens van havenmeester Gauw blijkt dat de staking van de Chinese zeelieden op de C.S.M.-Lake-tankers op 25 februari 1942 op korte termijn geen grote weerslag had op de olievoorraad:

‘Door de verminderde oceaantankervaart kunnen de Lake-tankers, die de ruwe olie uit Maracaibo aanvoeren, niettegenstaande de plaatsgevonden staking, het konvoosysteem en het feit, dat er nog 6 opgelegde schepen zijn wegens tekort aan bemanningen, de export bijhouden zonder dat de voorraad te sterk daalt.’¹⁰⁰

Er was dus geen strategisch militair belang om de staking gewelddadig te breken.

Op 20 april 1942, maandagochtend omstreeks 7 uur begaf Willem Johan van der Kroef zich naar het bij de C.P.I.M. in gebruik zijnde kamp te Suffisant, waar de ruim 420 ‘onwillige’ Chinese schepelingen verbleven met bewaking.¹⁰¹ Van der Kroef had opdracht gekregen ongeveer 85 van deze mensen na naamscontrole over te brengen naar een ander naburig kampement. Hiervoor had hij de beschikking over acht beambten van de afdeling Vreemdelingendienst, te weten: hoofdagent Dijkstra, de agenten van politie 1e klasse Schouwé en Suarez en de agenten van politie Van de Maarel, Rozier, Plaza, De Haseth en Evertsz. Tevens waren dertien militaire politieagenten aanwezig, te weten: de S.M.I Wauben, de brigadiers Van Maaren, Visser, Van den Ham, Thomas, Verzendaal, Elting, Mier, Van der Veen, Tiemens, Starkeveld, Da Costa Gomez en de infanterist 1e klasse Ong A swie. Daarnaast zouden W. Inden, employé bij de C.P.I.M. en een aantal bewakers van de C.P.I.M., behulpzaam zijn bij het controleren van de Chinezen.

Van der Kroef postte twee brigadiers bij de open toegangspoort en twee brigadiers buiten aan de achterzijde van de slaapzalen. Nabij de poort bevonden zich een aantal C.P.I.M.-bewakers en een aantal politieagenten; die zouden

100. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831: ‘Zeelieden Centrale’.

101. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie, ‘Het C.S.M.-Chineesche zeelieden-conflict’, nummer 2668/102, 2 mei 1942.

zorgdragen voor de personen die in aanmerking kwamen voor overbrenging naar het nabijgelegen kamp. Van der Kroef en zijn mannen verzekerden zich dat alle gevangenen zich op het open terrein bevonden dat omgeven was door een rasterwerk. Hierna betraden zij het terrein met de anderen. Vervolgens nam de hoofdinspecteur van politie in het kampement achter een tafel plaats met de kaarten met daarop de namen en foto's van de stakers die er tussenuit moesten worden gehaald. Langs de slaapbarakken stonden agenten van de militaire politie opgesteld, met het gezicht gericht op de Chinese arbeiders die daar rustig aan het rondwandelden. Inspecteur Van der Kroef vertelde de reden van zijn komst aan een Chinees die zeer goed verstaanbaar Nederlands en gebroken Engels sprak. De bedoeling was dat hij deze boodschap zou overbrengen aan zijn kameraden. In plaats daarvan liep de arbeider terug naar zijn landgenoten en schreeuwde hij luidkeels, voor de Nederlandse bezoekers onverstaanbare woorden, met een oproer als gevolg.¹⁰²

Een agent van de militaire politie opende hierop het vuur en schoot met zijn karabijn een staker dood. De dienstplichtige sergeant Grovell zag die staker badend in het bloed levenloos op de grond liggen naast de hoofdingang. Er brak paniek uit en er volgde een gevecht tussen de politie, de bewakers en de stakers. Het was een afschuwelijke aanblik, op de grond waren naast plassen bloed ook ingewanden en hersengedeelten te zien. De grond lag bezaaid met 12 vermoorde stakers, 38 zwaar- en 6 lichtgewonde stakers. Binnen negen dagen stierven nog drie van de gewonde stakers. Na deze schietpartij en ondanks de psychische trauma's bij de stakers, werden alsnog tachtig stakende schepelingen uit de groep gehaald en naar een andere plek op het eiland overgebracht. De overgebleven stakers werden in de verschillende hoeken van het kamp gedreven. Om hen schrik aan te jagen stonden zichtbaar enkele schietklare mitrailleurs opgesteld met de vuurlopen gericht op de stakers.¹⁰³

Mogelijk uit angst voor meer politiegeweld en meer doden en gewonden lieten de stakers na bemiddeling van de Chinese consul de meeste stakingseisen vallen en zij lieten zich overhalen om weer te gaan varen. Er was geen werk voor

.....
102. Idem.

103. Sint Jago, 2000, p. 23-9.

iedereen, slechts de helft (tweehonderd man) kon aan de slag. De rest moest in het kamp achterblijven zonder veel bewegingsvrijheid.

De vermoorde arbeiders waren tussen 30 en 50 jaar oud. Onder de politie-troepen vielen slechts vier gewonden (Bijlage 3, Journaal van de Districtmeester van het 2^e district op Curaçao, april 1942), van wie er drie enkele dagen in het ziekenhuis moesten verblijven en de ander na enkele dagen het werk mocht hervatten. De moordpartij veroorzaakte een schok die tot ongeloof en verwarring leidde bij de overlevenden.¹⁰⁴

Hoewel de identiteit van de slachtoffers bekend was, kregen ze op Kolebra Bèrdè een anoniem graf tussen criminelen, zwervers, prostituees en ongelovigen. Binnen een dag (in de vroege morgen van 21 april 1942, na de confrontatie met Johannes F.P. Hollander, shippingmaster van de C.P.I.M.) dumpte men de eerste twaalf doden op de begraafplaats van Cas Chiquito, Kolebra Bèrdè, en na enkele dagen volgden de laatste drie overleden zwaar gewonden dezelfde weg. Ze lagen keurig op een rij, zonder naam, maar met een nummer op een stenen paal tussen anderen die door het koloniaaal bestuur om verschillende redenen waren veroordeeld en verafschuwde. Bij de begrafenis was geen rekening gehouden met hun religieuze en of culturele achtergrond. Vertegenwoordigers van de Nederlandse Staat hebben zich nooit afgevraagd of er slachtoffers waren die volgens de boeddhistische regels begraven moesten worden en wie er na de oorlog een herbegrafenis wilden in hun moederland China. Nu, in de 21^e eeuw, houden Nederlandse jongeren met een Chinese achtergrond er nog steeds rekening mee dat hun ouders een begrafenis in Hongkong willen.¹⁰⁵

4.3 Feitelijke en juridische beschouwingen

De Staten van Curaçao besloten, d.d. 1 juli 1942 (herdenking afschaffing slavernij Nederlandse koloniën), onder Statenvoorzitter J.H. Sprockel, uit hun midden een commissie te benoemen. De commissie kreeg de opdracht om, na bestudering van de stukken, aan de Staten rapport uit te brengen over hun bevindingen met daaraan verbonden de door hen getrokken conclusies.

104. Idem.

105. An.: 'Ik weet erg weinig van de Chinese cultuur', Multined Weekkrant Suriname, 19 februari 2003.

Het rapport moest tevens voorzien zijn van een advies of en welke stappen de Staten zouden moeten nemen.¹⁰⁶ De gegevens die de commissie van de Staten verzamelde, gaven aanleiding om heel andere conclusies te trekken dan de C.P.I.M. en de verantwoordelijke autoriteiten deden.

4.3.1 *Gevangenneming stakers niet legitiem*

De onderzoekscommissie van de Staten van Curaçao die het rapport via het college aan de gouverneur deed toekomen, kwam onder andere tot de volgende juridische eindconclusies:

- 1. Dat de Chineezzen niet als onwillige schepelingen in den zin van P.B.1941 No.146 konden worden aangemerkt;*
- 2. Dat een zeer klein deel van de Chineezzen (namelijk 18) eerst door het AMC als onwillige schepelingen, later de overige Chineezzen als stakers zijn beschouwd;*
- 3. Dat het AMC geen wettelijke bevoegdheid had deze stakers te doen opsluiten, zoodat in dit geval gesproken kan van "abus de pouvoir" [machtsmisbruik, NM]*
- 4. Dat de opsluiting van de Chineezzen, op de wijze, waarop deze is geschied als een niet toelaatbare vrijheidsbeneming moet worden beschouwd.'*

De commissie maakte ook enkele algemene opmerkingen. Dat de directie van de C.S.M. bij het aanmonsteren van en bij het sluiten van arbeidsovereenkomsten met haar Chinese werknemers de wettelijke voorschriften niet in acht nam en naleefde. De commissie kwam tot deze conclusies na bestudering van de opgevraagde notulen van de autoriteiten die belast waren met de kwestie van de Aprilmoorden. De commissie maakte bekend:

- 1. Dat het woord "schepeling" van PB 1941 No.146 overeenkomstig het begrip "schepeling" in het Wetboek van Koophandel moet worden opgevat, aangezien geen andere definitie in het bewuste PB wordt gegeven;*
- 2. Dat volgens art.490 Wetboek van Koophandel alleen als schepelingen worden aangemerkt personen, die een arbeidsovereenkomst met den reeder hebben aangegaan;*

106. Tot anders vermeld komen alle citaten uit: Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Staten van Curaçao, Onderzoekscommissie: 'Het Chineezzenconflict'. Nummer 44, 6 augustus 1942.

3. *Dat volgens art.492 Wetboek van Koophandel de arbeidsovereenkomst tusschen den reeder en den schepeling op straffe van nietigheid schriftelijk moet worden aangegaan.*
4. *Dat bij de monsterring van schepelingen de daarop betrekking hebbende artikelen van het Wetboek van Koophandel (art.556 vlgd) moeten worden nageleefd.*
5. *Dat de in de notulen neergelegde bewering, "dat waar deze zeelieden sinds jaren bij de C.S.M. in geregelde bedrijven na afloop van hun contract en zonder opnieuw gemonsterd te zijn varende waren, gesproken kan worden van een voortdurende status van schepeling", als juridisch onjuist moet worden verworpen, daar de wet een strikte interpretatie eischt en nooit kan worden toegelaten, dat imperatieve wetsvoorschriften door een te ruimen uitleg worden geschonden.*
6. *Dat waar is komen vast te staan, dat er geen behoorlijke arbeidsovereenkomsten waren gesloten tusschen de betrokken reederij en de betrokken Chineezzen, althans deze overeenkomsten waren geëxpireerd en bovendien de aanmonsterring niet op de bij de wet voorgeschreven wijze is geschied, de Chineezzen niet als onwillige schepelingen in de zin van PB.1941 no.146 konden worden aangemerkt.*¹⁰⁷

De commissie was van oordeel dat de Chinezen niet als onwillige schepelingen in de zin van PB. 1941 no.146 konden worden aangemerkt. Daaruit volgde de vraag of de Algemene Militair Commandant hen wel als onwillige schepelingen had behandeld. Deze verklaarde hieromtrent:

'[...] dat hij de Chineezzen, die reeds sinds 24 februari 1942 nalieten aan boord van hun schepen te gaan, heeft beschouwd als onwillige zeelieden; dat hij eerst op 12 maart 1942 op verzoek van de C.P.I.M. van 18 van hen heeft gevorderd om aan boord van hun schip te gaan, hetgeen de betrokken Chineezzen weigerden, waarop zij op zijn last door de politie zijn overgebracht naar een barak op het terrein van de C.P.I.M.; dat de Chineezzen zonder twijfel vielen in de omschrijving van het 3^e lid van art. van PB 1941 No.146; dat hij de volgende dag hetzelfde heeft gedaan t.a.v. de overige Chineezzen, die eveneens weigerden, waarop ook deze op zijn

.....
107. Bijlagen 5-12, Staten van Curaçao, Onderzoeks-cie.

last door de politie naar genoemde barak werden gebracht; dat hij toen de kwestie als een massastaking is gaan beschouwen, waarop z.i. de bepalingen van het betrekkelijk PB niet meer van toepassing waren, zodat hij geen processen-verbaal heeft laten opmaken.'

Uit de bovenstaande verklaringen volgde:

- 1. Dat de AMC nadat de stakende Chineezers op zijn bevel waren opgeborgen, waartoe ook moeten worden gerekend de eerste 18, die blijkbaar automatisch van den staat van "onwillige schepelingen" in dien van "stakers" waren overgegaan, van mening was, dat hij niets meer met deze Chineezers te maken had;*
- 2. Dat op 13 April 1942, d.i. één maand na de opsluiting van de Chineezers, de hoogste autoriteiten in den lande, n.l. Zijne Excellentie de Gouverneur en de PG, nog niet op de hoogte waren van de gewijzigde opvatting van den AMC en nog steeds in de meening verkeerden, dat de Chineezers als "onwillige schepelingen" in het kamp van de C.P.I.M. waren opgeborgen onder de jurisdictie van den AMC.'*

4.3.2 De "schepelingen"-kwestie

De Statencommissie was niet de enige instantie met een mening over de schepelingenkwestie. Hoewel het de aandacht lijkt af te leiden van het werkelijke drama, is het goed even stil te staan bij het gebruik van dit woord ("schepelingen") en de implicaties daarvan. Zo komen werkwijze en opstelling van de C.S.M. en de autoriteiten aan het licht, evenals gevoelige hiaten in de wetgeving, hetgeen allemaal bijdroeg aan de tragische gebeurtenissen van 20 april 1942.

De Curaçaose autoriteiten trachtten het effect van de staking tot een minimum te beperken door met andere schepelingen de C.S.M.-tankers in de vaart te brengen. Er deden zich echter veel praktische problemen voor. Havenmeester Gauw schreef hierover aan gouverneur Wouters:

'Het probleem van het in de vaart brengen van de opgelegde Lake-tankers ligt voornamelijk in het verkrijgen van bemanningen. Na de C.S.M. staking zijn uit

Trinidad en Barbados bemanningen geïmporteerd, die evenwel zoo onbekwaam waren, dat het raadzaam werd geacht een deel der schepen alleen te laten varen met extra officieren aan boord, waardoor weder een tekort aan scheepsofficieren ontstond.

Intusschen zijn er n.m.m. nog vele vaarplichtige inheemsche bemanningsleden naar de wal verdwenen en op de schaarsch bevolkte arbeidsmarkt opgenomen.

Indien men de vaarplicht niet alleen op papier wil laten bestaan, zijn de volgende maatregelen nodig:

- Registratie van zeelieden
- Scherp toezicht op het aan- en afmonsteren.
- Oprichten van een arbeidsbeurs.¹⁰⁸

Hieromtrent merkte Gauw met betrekking tot de C.S.M. op:

‘De toestand is thans zoo, dat men bij de C.S.M. de vloot als een verlengstuk van de fabriek beschouwt, gemonsterd wordt er niet, een monsterrol en monsterboek wordt niet bijgehouden, doch een man wordt in dienst genomen.

*Dit kwam natuurlijk bij de staking naar voren en is eigenlijk een zeer zwak punt voor reederij en gouvernement, daar een handig advocaat makkelijk kan bewijzen, dat de Chineezen en scheepsofficieren volgens de wet geen schepelingen waren en dus geen onwillige schepelingen konden zijn.*¹⁰⁹

Een juridische beschouwing van gouvernementssecretaris mr. Carl F. Grone-meijer toonde aan dat de zienswijze van de commissie en Gauw niet geheel correct was, maar de beschouwing bracht hiaten in het systeem en de wetgeving aan het licht.¹¹⁰ In deze kwestie ‘moet men scherp onderscheid maken tusschen

108. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831:

‘Zeelieden Centrale’.

109. Idem.

110. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Zeelieden-Centrale, Nr.1.831.

de arbeidsovereenkomst tusschen reeder en schepeling (geregeld in het artikel 490 e.v. Wetb. v. Koophandel) en de aanmonstering d.i. het brengen op de monsterrol van de schepeling (geregeld in de art. 558 t/m no. 565 Wetboek v. Kooph., zoals gewijzigd P.B. 1940 no. 112)', aldus Gronemijer. Hij vervolgde:

'De aanmonstering is een administratieve maatregel voor het betrokken schip en bemanning. De contractueele verhouding tusschen reeder en schepeling echter ontstaat reeds door de arbeidsovereenkomst bedoeld in art. 490. Voor deze opvatting pleit het laatste lid van art. 556.

Op grond van het voorafgaande is de bewering van den Heer Gauw dat de Chineezers en scheepsofficieren volgens de wet geen schepelingen zouden zijn niet juist. Ze zijn dit wel krachtens de door hen met de C.S.M. aangegane schriftelijke arbeidsovereenkomst (ook in het Chinees?) Geen handig advocaat zal het tegendeel kunnen bewijzen. Een andere kwestie is deze, dat men zich blijkbaar niet houdt aan de bepalingen van de monsterrol (art. 556 e.v.) Maar dit doet niets af aan de geldigheid van het arbeidscontract.

Hiermede is het momenteel zoo gesteld, dat door het brengen van de scheepvaartmaatschappijen onder de verplichte bedrijven (P.B.1942, no.33) en de aanwijzing van de directies van de maatschappijen als de instantie, met welke toestemming de contractueele verhouding kan ophouden te bestaan, de schepelingen heelemaal afhankelijk zijn van die directies, zelf belanghebbenden. Zoals de Heer van Boven reeds eerder betoogd heeft, moet hierin verandering worden aangebracht.

Het ware beter een gouvernementsinstantie aan te wijzen.

Wat het aan- en afmonsteren betreft, het volgende:

Het Wetboek van Koophandel spreekt in het algemeen van "den ambtenaar van aanmonstering". Bepaalde ambtenaren en buitengewone agenten van politie zijn als zoodanig aangewezen. O.a. employé 's van particuliere maatschappijen schijnen als zoodanig aangewezen te zijn. Wanneer overgegaan wordt een gouvernementsinstantie aan te wijzen als orgaan bedoeld in het eerste lid van art.3 van het "bedrijvenbesluit", is, zooals de Heer van Boven in zijn brief zegt, beter om in concordantie daarmee, alleen gouvernementsambtenaren te benoemen.'¹¹¹

.....
111. Nr.1.831. Idem.

4.3.3 Gouverneur informeert selectief en onjuist

De Nederlandse regering in Londen bemoeide zich vanaf het begin met de zaak. Op 21 april 1942 stelt gouverneur Wouters de regering in kennis van het voorval dat daags tevoren had plaatsgevonden in het kamp te Suffisant. Het telegram maakte melding van een bijzonderheid die in geen enkel ander rapport vermeld stond:

‘[...] Heden (Maandag morgen) toen de Chineezzen voor wat betreft legering zouden worden gescheiden in mogelijk-werkwilligen en niet-werkwilligen, waarbij politie op dringend verzoek der C.P.I.M. Directie assisteerde, is plotseling door alle 400 op de politie een onverhoedsche aanval gedaan. De aanval was zoo overrompend, dat de Chineezzen die gewapend waren waren met ijzeren staven en messen kans zagen enkele karabijnen van de politie te bemachtigen en deze op de politie af te vuren, hetgeen door een charge met aan de karabijnen van de politie ontrukte bajonetten werd gevolgd. [...] Politie zag zich gedwongen van vuurwapenen gebruik te maken waardoor 13 Chineezzen werden gedood, 33 zwaargewond en 6 lichtgewond, Politie had 2 zwaar- en twee lichtgewonden, bovendien werd nog een bewaker van C.P.I.M. licht gewond.’¹¹²

De Statencommissie baseerde zich bij haar onderzoek echter onder meer op het eerder al aangehaalde rapport van W.J. van der Kroef, hoofdinspecteur van politie, tevens hulpofficier van Justitie, afdeling Recherche en Vreemdelingendienst op Curaçao. Deze vermeldde in zijn rapport meer details die afweken van het bovenvermelde telegram van gouverneur Wouters. Een staker die als tussenpersoon optrad, zou zijn collega's op de hoogte brengen van het doel van de komst van de beambten, namelijk de scheiding van bijna een kwart van hen en overbrenging naar een ander kamp. De hoofdinspecteur rapporteerde het tragische onderdeel van de schietpartij als volgt:

‘Na eenige stappen in de richting van de aangewezen plaats in gezelschap van den agent van Politie Schouwé te hebben gedaan, schreeuwde deze man luidkeels eenige voor ons onverstaanbare woorden. Direct na dit geschreeuw stormden al

112. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie,

‘Het C.S.M.-Chineesche zeelieden-conflict’, telegramnummer 177, 178, 21 april 1942.

de wachtende Chineezers gezamenlijk naar de tafel en naar de toegangspoort. Ik zag hierbij, dat de naar ons toestormende Chineezers stukken ijzer, pijpen, steenen en stokken bij zich hadden en met deze voorwerpen boven hun hoofden zwaaiden. De aanval was zoo onverwachtsch en overdonderend, dat een georganiseerd tegenoptreden van Politiezijde op dat moment reeds onmogelijk was. Eenige der Chineezers waren reeds in gevecht met een der militairen en trachten hem met geweld de karabijn te ontrukken. Een der Politie-menschen kwam te vallen, waarna een aantal Chineezers hem liggende op de grond met ijzeren pijpen slagen toebrachten. De toestand werd tengevolge van deze overmacht toen zoodanig, dat elke Politie-man voor lijfsbehoud moest vechten. Ik hoorde hierna een schot, welk schot echter geen uitwerking had op de Chineezers. De Chineezers slaagden er reeds gedeeltelijk in, zich door de toegangspoort naar buiten te werken. Ik zag dat de Chineezers toen zelfs in het bezit waren van een karabijn en een bajonet, welke wapenen zij eveneens tegen ons gebruikten. Naar gelang de Chineezers ons omcirkelden werd onze toestand des te hachelijker, waarbij voor zelfbehoud verscheidene malen van de vuurwapenen werd gebruik gemaakt. Op een zekere oogenblik was de toestand zelfs zoodanig, dat wij de toegangspoort tengevolge van oopenhooping van Chineezers daar ter plaatse niet meer konden bereiken, zoodat wij ons omringd gevoelden door moordzuchtige tegenstanders. Het is dan ook uitsluitend aan het gebruik van de ons toen ter beschikking staande wapenen te danken, dat wij van den toestand meester konden blijven en ons zelf in veiligheid konden stellen.[...] Onder de Chinezen waren er twaalf doden en 44 gewonden, waarvan zes zeer licht gewond. Van politiezijde waren zwaar gewond brigadier Tiemend en de agent van politie 1e klasse Schouwé; de agenten Haseth en Evertsz hadden bovendien elk een niet gevaarlijke bajonetwonde opgelopen. Ook Schoonhoven, bewaker bij de C.P.I.M., had een zeer ernstige hoofdwond, toegebracht door een klewang, welke door een Chinese staker tijdens het gevecht was bemachtigd.’¹¹³

4.4 Het officierenconflict

Het conflict tussen de voornamelijk Nederlandse scheepsofficieren en de C.S.M. ging over de tijdelijke plaatsing van onbekwame West-Indiërs, waarmee

113. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie,

‘Het C.S.M.-Chineesche zeelieden-conflict’, nummer 2668/102, 2 mei 1942.

de C.S.M. de Chinese stakers wilde vervangen. De officieren waren het hiermee oneens. Daarnaast kregen ze geen extra personeel voor de machinekamers. De gouverneur van de Antillen, Gielliam Wouters, sprak op 25 februari 1942 met een afvaardiging van de C.S.M.-officiëren. De officieren kwamen met nog twee klachten. Ten eerste waren de reddingsmiddelen voor het scheepspersoneel, nodig na de aanvallen van U-boten, ontoereikend en onvolkomen. De andere klacht betrof de hoogte van uitkeringen voor de nabestaanden na een oorlogs-ongeval, zoals vastgesteld door de C.S.M.-directie. De gouverneur wilde een overeenkomst tussen de twee partijen. Omdat dit niet lukte, verklaarde hij de C.S.M. tot een bedrijf waarin verplichte arbeid moest worden verricht. Deze bevoegdheid was gebaseerd op het Bedrijvenbesluit 1941, opgenomen in P.B. 1941 no. 147. Wouters was bang dat het meningsverschil varen onmogelijk zou maken. Na bemiddeling en onderhandeling besloten de officieren alsnog te gaan varen, waarna ontslag uit het kamp volgde. Omdat het geschil van de officieren met de C.S.M.-directie nog niet opgelost was, bleven maar vier schepen in de vaart met Venezuela.¹¹⁴

Vakbondsman en officier Van Driel werd bij zijn getuigenis voor de P.E., zoals nog zal blijken, de mond gesnoerd op het moment dat hij het regeringsbeleid in verband bracht met de stakende Chinese zeelieden. Hij mocht wel getuigen over de stakende Nederlandse officieren:

Van Driel: Jawel. Het heeft inderdaad na enige besprekingen ten gevolge gehad (het was een van de dingen; ik ben er o.a. begin 1943 nog voor naar Engeland geweest), dat de Curaçaose schepen een Nederlandse zeebrief kregen. In de eerste plaats vielen zij toen automatisch onder de Nederlandse Schepenwet, waarna een scheepvaartinspectie op Curaçao ingesteld kon worden krachtens het Koninklijk besluit van de Bijzondere Raad voor de Scheepvaart en scheepvaartinspectie en in verband waarmee de bijzondere maatregelen konden worden genomen. In de tweede plaats kwam de ministeriële beschikking, waarbij schepen van de Curaçaose Scheepvaartmaatschappij en die van de West-Indische Scheepvaartmaatschappij (W.I.S.M., dat waren de K.N.S.M.-schepen,

.....
114. Sint Jago, 2000, deel 1.

die er voeren) onder de Zee-ongevallenwet werden gebracht.

Voorzitter: Dus eigenlijk hebt u op die twee punten genoegdoening gekregen. Ik mis nog alleen de sociale voorzieningen.

Van Driel: Die hebben wij toen met de Curaçaose Scheepvaartmaatschappij rechtstreeks geregeld, al speelde dat wel niet zo'n erg grote rol. Het betrof hoofdzakelijk de toestand, waarin de schepen zich bevonden, en de ongevallen, waarbij men om het leven kwam, want de Curaçaose Scheepvaartmaatschappij kende geen weduwenpensioen en dat was ook wel de voornaamste sociale voorziening, die op dat moment een rol speelde.

Voorzitter: Is de Zee-ongevallenwet er nog van kracht?

Van Driel: Die is nog steeds van kracht en is in 1942 door de Regering toepasselijk verklaard bij ministeriële beschikking op grond van het Koninklijk besluit B 1 op de schepen van de Curaçaose Scheepvaartmaatschappij en van de W.I.S.M.

Voorzitter: U zei zo-even, dat de Regering u gevraagd had om naar Engeland te komen. Bedoelde u daarmee, dat dit voor dit doel geschied is?

Van Driel: Het is niet speciaal voor dit doel geweest. Dit was één van de punten. Het tweede punt, waarvoor ik naar Engeland werd geroepen, was het tot stand komen van de Adviescommissie Arbeidszaken voor de Nederlandse koopvaardijvloot en de Beroepscommissie. Op grond van het Vaarplichtbesluit 1942 is er in Engeland een aantal onderhandelingen gevoerd, waarbij de loon- en arbeidsvoorwaarden niet onbeduidend werden verbeterd. Mede naar aanleiding van het in werking treden van het Vaarplichtbesluit 1942 was het gewenst, de werknemersorganisaties in te schakelen bij arbeidszaken in het algemeen en bovendien bij de beroepsinstantie, welke gecreëerd werd op grond van artikel 17 van het Vaarplichtbesluit 1942.

Voorzitter: U hebt zo-even gezegd, dat onderhandelingen werden gevoerd over de loon- en arbeidsvoorwaarden. Tussen wie werden die onderhandelingen gevoerd?

Van Driel: Die onderhandelingen werden gevoerd tussen de Contactcommissie van organisaties van werknemers ter koopvaardij en de vertegenwoordigers van de werkgevers. Nu moet ik er even op wijzen, dat deze onderhandelingen in april 1942 werden geopend; toen waren zij dus nog partijen bij de collectieve arbeidsovereenkomst voor de Nederlandse koopvaardijvloot. Daarbij waren partij de bonden van werkgevers en de Contactcommissie van organisaties van werknemers ter koopvaardij. Deze structuur is - zij het in gewijzigde vorm, omdat er andere personen kwamen - in de oorlog voortgezet en op die collectieve arbeidsovereenkomst

van 1939 heeft men doorgeborduurd. Zo zijn dus de onderhandelingen in 1942 begonnen. Toen verscheen echter 5 Juni 1942 de bezitsvordering en kwam deze figuur enigszins anders te liggen, want toen werd dit onderhandelingslichaam adviescommissie voor de Minister.

Voorzitter: Men zou hebben kunnen zeggen, dat de onderhandelingen werden gevoerd door de bewindvoerders na de bezitsvordering.

Van Driel: Dat was op dat moment nog niet het geval. De schepen waren wel gevorderd, maar men had nog niet de structuur van 1944, waarbij de bewindvoering werd ingesteld. Toen was het eenvoudig zo, dat deze werkgevers op dat moment lasthebbers van de Regering waren.

Voorzitter: Dus toen is het zó geworden, dat iemand der vertegenwoordigers van de Nederlandse Scheepvaart- en Handelscommissie in een commissie werd benoemd en daarin eveneens werden benoemd afgevaardigden van de werknemers en dat zij in arbeidszaken gezamenlijk advies uitbrachten aan de Minister?

Van Driel: Ja. De Minister stelde op grond van artikel 11 van het Vaarplichtbesluit de loon- en arbeidsvoorwaarden vast. Het waren dus eigenlijk geen vrije onderhandelingen meer, zoals wij vóór die tijd hadden gekend.

Voorzitter: Wie zaten daar (op Curaçao) als de mensen van de Nederlandse Scheepvaart- en Handelscommissie?

Van Driel: Een directeur van de Curaçaose Scheepvaartmaatschappij en een directeur van de K.N.S.M., die daar hoofdagent was. Bovendien was er een secretaris, de heer Isingh.

Voorzitter: Waar was Van Eyk?

Van Driel: Die was er toen al uit. Hij was ontslagen, waarschijnlijk vanwege de vele moeilijkheden, die zich voordeden. Toen is de structuur enigszins gewijzigd. De Curaçaose Scheepvaartmaatschappij heeft toen een aparte directeur gekregen en deze werd lid van de Nederlandse Scheepvaart- en Handelscommissie.

De Minister gaf de aanwijzingen en beslissingen en daarvan kwam men in beroep bij de beroepscommissie.¹¹⁵

115. P.E., deel 3 c, p. 425-8, p. 432.

4.5 Inheemse stakers

Naast deze zeelieden en de Nederlandse officieren was er Antilliaanse walpersoneel voor de CSM-schepen. Deze arbeiders - niet aangesloten bij een vakbond - hadden al lange tijd klachten en stelden via hun advocaat mr. Oreste Burghardt enkele eisen:

1. *Waarborg geven voor levensverzekering.*
2. *Nakoming collectieve arbeidsovereenkomst.*
3. *Loonsverhoging voor de duur van de oorlog.*
4. *Konvooieren van de schepen.*
5. *Installeren van draadloze telegrafie aan boord van de Lake-tankers.*
6. *Meer reddingsmiddelen vóór in het schip.*
7. *Betere slaapgelegenheden.*
8. *Betere bereiding van het verstrekte eten.*

Behalve op punt 2 kon mr. Burghardt overeenstemming bereiken.

Deze advocaat toonde aan dat de voor Nederlandse scheepslieden geldende collectieve arbeidsovereenkomst ook voor de Antilliaanse C.S.M.-schepelingen verbindend was. De directie van het scheepsbedrijf had zich ten opzichte van de Antillianen nimmer aan de bepalingen van de arbeidsovereenkomst gehouden. Aan gages betaalde zij een half miljoen gulden te weinig uit. Ook waren wachtgelders verschuldigd. De C.S.M. maakte verschil tussen blanke en zwarte Nederlanders in dezelfde omstandigheden. De overheid wekte de indruk zich daarmee te hebben gecompromitteerd.¹¹⁶

4.6 Geen onafhankelijk onderzoek

De Chinese regering ontving van de Nederlandse regering een nota met bijlage (d.d. 9 juli 1942) waarin Nederland zijn versie gaf van de gebeurtenissen op 20 april 1942. Daaruit bleek een groot verschil van mening tussen de Nederlandse en de Chinese visie. De meningen van beide landen tekende Ad Hoogerwerf (1996) op.

.....

116. Idem.

De Nederlandse lezing luidde dat de politie (gewapende leden van de vreemdelingenpolitie en de militaire politie en ongewapende bewakers van Shell) op *dringend verzoek van de Shell-directie* het kamp Suffisant binnengingen om de werkwilligen te scheiden van de stakers. Omdat een eerdere poging op de 17^e niet was gelukt, kwam grover geschut uit de kast. De honderden zeelieden werden samengedreven op een open terrein, waarna zij met behulp van een tolk uitleg kregen over de bedoelingen. Deze tolk stond echter zelf op het lijstje van over te plaatsen personen. Hij zou met een schreeuw het startsein hebben gegeven voor een oproer. ‘De aanval kwam plotseling en volkomen onverwacht,’ aldus het rapport over de massale aanval waartoe de Chinezen opeens overgingen. Uit zelfverdediging gingen de politieagenten in het wilde weg schieten op de opdringende, met stokken, staven en stenen bewapende menigte.

In de Chinese visie verliep de schietpartij als volgt. Een flinke politiemacht - met bajonetten op de karabijnen - was het kamp in gestuurd. Bij het naar voren roepen van twee stakers zou het tweetal meteen zijn geschopt en geslagen. “Dit ziende,” aldus Wunsz King, de Chinese gezant die zich met de zaak bezighield, “rende een aantal van hun kameraden naar voren om hen te ontzetten, waarop de politie zonder waarschuwing begon te schieten. Deze onverwachte gewelddadige actie zette zoveel kwaad bloed, dat sommigen uit zelfverdediging pakten wat binnen handbereik was: variërend van politiewapens tot ijzeren staven.”

Een onafhankelijk onderzoek naar de toedracht van de gebeurtenissen lag, gezien de verschillen tussen de twee versies van de gebeurtenissen, voor de hand. De Nederlandse regering volhardde echter in haar weigering een onafhankelijk onderzoek in te stellen of door andere mogelijkheden te laten uitvoeren.

Op 1 juni 1942 deed de heer Wunsz King, de Chinese gezant, minister Van Kleffens mee dat de Chinese consul-generaal te Havana binnen enkele dagen naar Curaçao zou reizen om voor zijn regering de toedracht van het incident in het kamp te onderzoeken. Namens de Chinese regering stelde Wunsz King voor dat de Nederlandse en de Chinese regeringen samen op Curaçao een onderzoek zouden instellen. Zodoende zou de zaak kunnen worden afgewikkeld op basis van een gezamenlijk rapport. De Chinese regering zou daarnaast graag zien dat

de Amerikaanse admiraal die op Curaçao geplaatst was, aan het onderzoek deelnam.¹¹⁷ Het Nederlandse antwoord was afwijzend:

‘Van Kleffens vond dat indien de Chinese regering thans op een gezamenlijk onderzoek aandrong, dit erop neerkwam dat zij de bevindingen van het reeds ingestelde officiële onderzoek betwistte. Men schiep daarmee een gevaarlijk precedent, omdat de weg dan zou worden geopend voor aantasting van de Nederlandse rechtspraak in alle zaken waarbij Chinese onderdanen waren betrokken. Hij betwijfelde ten zeerste of een nieuw, maar nu gemeenschappelijk onderzoek, tot een andere versie van het gebeurde zou kunnen leiden dan die in het reeds door de Curaçaose autoriteiten ingestelde onderzoek, zonder desavouering van de onder ambtseed afgelegde processen-verbaal van het politiepersoneel dat ooggetuige was geweest. Minister Van Kleffens deelde de Chinese gezant mee dat in geval de Chinese regering een afwijkende opvatting van het gebeurde had, zij blijkbaar over gegevens beschikte die hem onbekend waren en dat, indien dit zo was, hij gaarne daarvan kennis wilde nemen.’¹¹⁸

Minister van Koloniën, dr. H.J. van Mook, die deze functie vanaf 21 mei 1942 bekleedde, stond net als zijn collega van Buitenlandse Zaken afwijzend tegenover een gemeenschappelijk onderzoek met de Chinese regering. Van Mook wees ook het invoeren van de medewerking van de Amerikaanse admiraal te Curaçao af.

Half december 1942 kreeg gouverneur Kasteel van minister Van Kleffens zelfs opdracht de Chinese consul-generaal de mond te snoeren als hij met de gouverneur zou willen praten over gezamenlijk onderzoek. Dit blijkt uit het volgende brieffragment:

‘Naar aanleiding van Uwer Excellentie’s schrijven van 15 dezer, No. 1165 / W.Z., heb ik de eer op te merken, dat ik uit het telegram van den Gouverneur van Curaçao meen te mogen opmaken, dat de Chineesche Consul-generaal te Havana Curaçao bezoekt met het doel om het conflict tusschen de stakende Chineesche zeelieden en

117. Sint Jago, 2000, deel 2.

118. Sint Jago, 2000, deel 2.

hun werkgever te regelen en niet voor een onderzoek in verband met het incident in het kamp “Suffisant”, waarbij van bedoelde stakers er een aantal werden gedood en gewond.’¹¹⁹

Daarnaast was Van Kleffens van plan om gouverneur Kasteel erop te wijzen dat, mocht de consul-generaal de zaak, die Van Kleffens als afgesloten zag, toch ter sprake brengen: *‘den Consul-generaal terstond de mond moet worden gesnoerd.’*¹²⁰

De lunch van koningin Wilhelmina met de vrouw van de Chinese leider Chiang Kai-shek

Na het drama met de Chinese stakers wilde de regering in Londen informatie over Curaçao omdat de ‘Chineesche Gezant het ministerie van Buitenlandse Zaken bezocht had.’¹²¹

*‘Aangezien het hier een kwestie betreft, welke voor onze verhouding met de Chineesche Regeering van belang is, zal ik het op prijs stellen, indien Uwe Excellentie mij van de berichten van de Gouverneur in kennis zou willen stellen.’*¹²²

Midden 1943, een half jaar nadat minister Van Kleffens van Buitenlandse Zaken de Chinese consul-generaal op Curaçao de mond had laten snoeren, ontving de echtgenote van Chiang Kai-shek, mevrouw Soong May-ling (1898-2003) in Canada, een uitnodiging van koningin Wilhelmina voor een lunch.¹²³

119. Kleffens, Van, minister, ministerie van Buitenlandse Zaken, Netherland Foreign Office, Afdeling Consulaire en Handelszaken, brief no 23328, Londen, 17 december 1942, ingekomen stuk no 5347; brief (telegram) naar aanleiding van schrijven van 15 december 1942, No 1165/W.Z. van gouverneur Kasteel van Curaçao.

120. Idem.

121. De loco Secretaris-generaal, brief Regering Londen, minister van Buitenlandse Zaken en minister van Koloniën, Netherland Foreign Office, Afdeling Consulaire - en Handelszaken, no 6687, Londen, 28 april 1942.

122. Idem.

123. Heuven-van Nes, 2003.

Het is goed mogelijk dat de kwestie van de moord op de vijftien Chinese stokers van Shell-Curaçao ter sprake kwam. In elk geval kan het aanvaarden van een uitnodiging voor een lunch als teken van vriendschap worden gezien en duidelijk maken dat er geen vuiltje aan de lucht is.

4.7 Provocerend optreden door gouverneur Wouters

Het optreden van gouverneur Wouters (28 militaire dienstjaren, kapitein onder bevel van de chef van de generale staf) zagen de stakers mogelijk als provocatie. Dit wordt duidelijk bij vergelijking van zijn optreden met dat van zijn voorganger gouverneur Brantjes, in een vergelijkbare situatie. Het tactisch optreden van gouverneur Brantjes tijdens een staking zorgde voor een geweldloos einde van de actie.

In zijn dagboek schreef Brantjes dat op dinsdag 29 april 1924 om half elf 's avonds zijn adjudant, die tevens garnizoenscommandant is, bij hem komt met een bericht van de procureur-generaal (PG). Hij had hem telefonisch bericht dat hij de volgende ochtend een staking van de arbeiders van de firma Enthoven (onderaannemer C.P.I.M., NM) verwachtte. De staking was van het gevolg van onvrede onder de arbeiders omdat zij geen loon hadden gekregen over maandag 21 april. Het was toen tweede paasdag, een dag waarop niet was gewerkt omdat het een algemene erkende christelijke feestdag is. De PG wilde versterking van de politie door het garnizoen. Ze spraken af om, in verband met de verjaardag van prinses Juliana, in ieder geval tot 8 uur 's ochtends alle manschappen in de kazerne te houden. De volgende dag, op woensdag om 8 uur 's ochtends, meldde de PG Brantjes persoonlijk dat men een staking van de arbeiders van de firma Enthoven verwachtte. De arbeiders vergaderden nog op dat moment. Bastet, manager van de C.P.M., vroeg eventueel bescherming van de toegang tot zijn fabrieksterreinen. De PG wilde daarvoor direct militairen inzetten. Dit leek Brantjes minder raadzaam, het kon provocerend werken.

'Overeengekomen dat een politiedetachement zal worden gezonden wanneer daartoe de aanvraag komt, revolvers zullen worden klaargelegd, patronen uitgeven en detachement marsvaardig gemaakt. In de kazerne zullen troepen gereed staan om onmiddellijk te kunnen uitrukken. Garnizoenscommandant opgedragen de hele dag

*een deel van de troepen in de kazerne te consigneren. Hij voldoet daaraan door 40 man in gereedheid te houden. In geval een staking mocht uitbreken zal terstond alle drankverkoop worden stopgezet en zullen de "shops" worden gesloten. Om 9.20 uur komt de PG mij melden dat de arbeiders rustig aan het werk zijn gegaan. Garnizoenscommandant per bode opdracht gegeven de militairen in het genot te stellen van hun feestdag.'*¹²⁴

Op 6 augustus 1942 rapporteerde de onderzoekscommissie van de Staten van Curaçao aan gouverneur Kasteel, de opvolger van Wouters, over de schietpartij in Suffisant het volgende:

*'het is aan de Commissie nog steeds niet duidelijk geworden, of de autoriteiten door de C.P.I.M. op de hoogte waren gesteld, dat zich een vrij groot aantal positief onwillige elementen onder de Chinezen bevond, zodat bij separatie van goeden en kwaden, verzet redelijkerwijze kon worden verwacht; dat indien de autoriteiten juist waren ingelicht, het gedane machtsvertoon op Maandag 20 April jl. met een sterkte van een 8-tal mensen van den Vreemdelingendienst, 12 man militaire politie en enige bewakers van de C.P.I.M. op onjuiste wijze is geschied, prikkelend in plaats van dwingend heeft gewerkt, de strategische opstelling van de gewapende macht kinderlijk naïef is geweest en bovendien het vertoon plaats had op een terrein, waar geïmproviseerde wapenen voor het grijpen lagen.'*¹²⁵

Gouverneur Wouters beschreef in een inleidende brief aan de minister van Koloniën in Londen hoe de gedragingen van de Chinese stakers een gevolg zouden kunnen zijn van de provocatie. Begin juni 1942 overhandigde gouverneur Wouters het volledige dossier (dossiernummer: 2711/128) van het conflict met de C.S.M.-Chinezen aan de minister van Koloniën in Londen. Hierbij merkte hij op:

124. NL-HaNA Koloniën / Openbaar Verbaal, 2.10.36.04, inv.nr. 2645, Mailverslag Curaçao No.8, 12 juni 1924, no. 14.

125. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Staten van Curaçao, Onderzoekscommissie: 'Het Chineezenvconflict'. Nummer 44, 6 augustus 1942.

‘Het is mogelijk critiek te leveren op formeele gedragingen, doch dit heeft met de eigenlijke zaak niets uitstaande, aangezien niemand had kunnen vermoeden, dat de Chineezzen, die zich steeds kalm hadden gehouden plotseling een houding zouden aannemen, zooals zij gedaan hebben. De Chineezzen hebben het dan ook naar mijne meening geheel aan zich zelf te danken, dat op hen geschoten is, aangezien uit alles blijkt, dat van de zijde der politie verdedigend is opgetreden. Dat de Chineezzen dit op het oogenblik ook zelf inzien, moge blijken uit de Uwer Excellentie bereids telegrafisch gedane mededeeling van den Consul-generaal van China, dat de Chineezzen hun optreden tegenover de Politie betreuren.’¹²⁶

4.8 Het Antilliaans Parlement over de Aprilmoorden

De burgers kregen informatie dankzij de Statenzaal over een deel van de gebeurtenissen. In de Statenzaal was de PG niet bevoegd tot censuur. Op 21 en 29 april 1942 vergaderde de Koloniale Staten van de Nederlandse Antillen over de schietpartij:

‘Voor een ieder was het duidelijk dat de overheid als de hoofdschuldige diende te worden aangemerkt. Dit in het bijzonder nadat kapitein Van Asbeck verklaarde, dat hij en overige autoriteiten in het kamp vanwege het grote aantal “onwillige zeelieden” naar eigen inzicht te werk waren gegaan, daarbij de voorgeschreven procedure van het Publicatieblad negerend. Van Asbeck schoof de verantwoordelijkheid naar de Vreemdelingendienst, onder gezag van mr. Van der Laan. Ook de PG wilde zich niet verder met de zaak bezighouden, die meende dat nu de stakers toch al geïnterneerd waren in het C.P.I.M.-kamp, de oliemaatschappij haar contractuele verplichting inzake ongewenste vreemdelingen diende na te komen. Dit ontlokte bij Statenlid dr. Desertine de opmerking dat de autoriteiten zich niet bevoegd achtten een partikulier terrein te betreden om op te treden ten behoeve van de Chinezen, maar dat zij aan de andere kant wél in staat waren datzelfde terrein op 20 april te betreden om op die mensen te schieten. Toen het Statenlid Elias Aloysius Römer het woord “concentratiekamp” gebruikte, ter aanduiding van het kamp in kwestie,

126. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie’,
Het C.S.M.-Chineesche zeelieden-conflict’, 4 juni 1942.

beet de heer Van der Laan van zich af: “Een dergelijke strafinrichting kennen we in dit gebiedsdeel niet.” De Statenleden waren van mening dat het particuliere bedrijf C.P.I.M. niet het recht had mensen achter prikkeldraad te sluiten en hen vervolgens door haar bewapend personeel te laten bewaken, dit ondanks het feit dat dit bedrijf contractueel zorg moet dragen dat de stakers niet in de stad zouden rondlopen als ongewenste vreemdelingen. Tijdens de Statenvergadering van 21 april 1942 waste de AMC zijn handen in onschuld door te stellen dat hij gemachtigd was de geëigende maatregelen te nemen ter waarborging van de orde en rust in de stad.’¹²⁷

Parlementsvoorzitter van het betrokken gebiedsdeel, de heer John Sprockel, was de laatste functionaris die op de moordpartij reageerde. In een brief van 29 augustus 1942 gericht aan gouverneur Kasteel, schreef hij over de eerder besproken vraag of de Chinezen te beschouwen waren als schepelingen of niet. Hij verwees naar artikel 566 van het Wetboek van Koophandel. Dit bepaalde dat de bepalingen van de tweede en derde paragraaf van de betreffende titel buiten toepassing blijven bij schepelingen op langs de kust varende vaartuigen die ten minste 20 m³ bruto inhoud meten. De verplichtingen van deze zeelieden werden naar zijn mening beoordeeld conform de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek voor de kolonie Curaçao en van andere algemene verordeningen.

Voor zover de schepen waarop de Chinezen vóór hun staking voeren als kustvaarders waren aan te merken (en dat was naar zijn oordeel het geval), weken de bepalingen waar zij aan waren onderworpen dus af van die welke in het algemeen aan schepelingen werden gesteld. Miskennis van dit feit leidde ertoe dat de betrokken Chinezen ten onrechte niet als schepelingen in de zin der wet waren aangemerkt. Bezien vanuit bovenstaande opvatting, was het duidelijk dat deze zeelieden gedurende een aantal jaren bij de betrokken maatschappij in geregeld bedrijf hadden gewerkt en na afloop van hun contract bleven varen zonder opnieuw gemonsterd te zijn.

Sprockel meende dat voortzetting van de omstandigheden waaronder de Chinezen bij de C.S.M. werkzaam bleven een rechtsband bestendigde, waardoor hun plicht werd bevestigd om als schepeling te blijven varen. Dit ongeacht of het oorspronkelijke rechtsfeit waardoor zij tot de betrokken maatschappij in een

.....
127. P.E., deel 8 a + b, p. 127-8.

rechtsverhouding waren gekomen die hen tot schepeling bestempelde, wellicht door het verlopen van een termijn zijn kracht zou hebben verloren.

De president van het Hof van Justitie, mr. Sùthoff, werd om zijn advies gevraagd over de brief van Sprockel. Op 4 september schreef deze aan de landvoogd dat hij zich niet kon verenigen met de zienswijze als zouden de stakende Chinezen te beschouwen zijn als schepelingen op grond van het bepaalde in artikel 566 K.

Om tot die opvatting te komen moet de overheid de C.S.M.-schepen aanmerken als langs de kusten varende vaartuigen. Hij was van mening dat dit binnen de bestaande wetgeving niet mogelijk was. De wet kon volgens hem met “de kusten” nimmer kusten van andere landen hebben bedoeld, maar moet het oog hebben gehad op de kusten van de eilanden die tot het staatsdeel behoren. Sùthoff achtte het een verzuim dat destijds geen omschrijving was gegeven van wat men onder “langs de kusten varende vaartuigen” moet verstaan.¹²⁸

4.9 De gevolgen voor gouverneur Wouters

Gouverneur Wouters was medeverantwoordelijk voor de dood van de vijftien C.S.M.-stakers. Hij werd in 1942 teruggeroepen door de Nederlandse regering, maar bleef nog werken voor de Nederlandse staat. Dit blijkt uit een passage van het verhoor op 13 april 1949 van de heer Wouters door de Parlementaire Enquêtecommissie onder voorzitter de heer Algera (ARP), waarin hij meedeelde dat hij in 1945 als lid van de Anglo-American Caribbean Committee naar de ambassade in Washington was gegaan en daarover contacten onderhield met de latere minister Boetzelaer. Wouters' bloedige optreden tegen de stakers kreeg zelfs bijna beloning in de functie van lid van de Buitengewone Raad van Advies (tot bijstand van de Nederlandse regering in Londen).

Op woensdag 11 november 1953, vond het verhoor plaats van de heer Kasteel door de heer Korthals, voorzitter van de Parlementaire Enquêtecommissie. In mei 1940, twee dagen nadat het Duitse leger Nederland binnenviel, kwam Kasteel in Londen aan. Hier had hij de functie van referendaris en was hij in tijdelijke dienst bij Gerbrandy, destijds nog minister van Justitie. Tegelijkertijd

.....
128. Sint Jago, 2000, deel 2.

was hij privésecretaris van Gerbrandy. In deze functies bleef hij werkzaam tot ongeveer acht dagen voordat hij in 1942 naar Curaçao vertrok om daar het werk van Wouters over te nemen. Over het vertrek van Wouters stelde de heer Korthals vragen:

Voorzitter: *'Nu hebben wij over uw benoeming ook wel een vraag te stellen. Hoe is dat precies in zijn werk gegaan? De kwestie is NL. deze - en daarover zoudt u ons misschien mede kunnen inlichten -, dat wij hier een getuige hebben gehad, die verteld heeft, dat het heengaan van uw voorganger, de heer Wouters, bepaald niet op de meest elegante wijze zou zijn geschied. Onze vraag is natuurlijk, wat u daar nog van weet. De zaak, zoals zij ons is voorgedragen, is de volgende: De heer Wouters zou men gezegd hebben, dat hij lid zou worden van de Buitengewone Raad van Advies in Londen. Voordat hij dat zou accepteren, zou hij moeten heengaan als Gouverneur van Curaçao. Welnu, zó is de lezing, die wij hebben gehoord: de heer Wouters is inderdaad heengegaan als Gouverneur van Curaçao, maar is daarna niet benoemd tot lid van de Raad van Advies te Londen. Dat is een zaak, die wij wel gaarne even met u zouden willen bespreken. Misschien weet u van deze zaak iets meer, omdat u in die tijd secretaris van de Minister-president was.*

Kasteel: *Ik ben uiteraard niet verantwoordelijk voor ontslag van een Gouverneur, noch voor aanstelling van een Gouverneur. Alle beweegredenen, die kunnen leiden tot een ontslag, zijn mij evenmin bekend als beweegredenen, die kunnen leiden tot een benoeming, alsook beweegredenen, die eventueel hebben kunnen leiden tot een niet benoemen van de heer Wouters in een bepaalde raad. Wat ik gehoord heb - maar dat is eigenlijk particulier, ik zou niet durven zeggen, dat het ambtelijk is, ik zou er dan misschien niet eens over mogen spreken -, is, dat de Regering van mening is, dat de heer Wouters moest worden vervangen op gronden, die mij niet volledig bekend zijn, maar waarover de Ministers van die tijd, met name de heren Van Kleffens en Gerbrandy, zouden kunnen oordelen. Inderdaad is juist - men sprak toen over het oprichten van een Raad van Advies -, dat de heer Wouters een plaats in die raad is aangeboden. De heer Wouters heeft dat ook aanvaard. Ik geloof trouwens ook, dat het ontslag, wat de tijd betreft, min of meer normaal was. Voor de ambtsperiode geldt 6 jaar. Er zijn uitzonderingen op, maar meestal geldt voor de ambtsperiode gedurende de laatste jaren 6 jaar. De heer Wouters had zijn ambtstermijn uitgediend. In die gedachtengang was het ontslag dus niet*

onregelmatig. Van 1936 tot 1942 had de Gouverneur Wouters de landvoogd vervuld. En inderdaad is er sprake van geweest om de heer Wouters op te nemen in die Raad van Advies; voor zover ik weet, is de heer Wouters ook op de voordracht geplaatst voor dat college. Waarom die voordracht niet werd bekrachtigd, is mij onbekend. Dit kan mij niet bekend zijn, omdat dat een zaak is van de Kroon.

Voorzitter: Weet u of men indertijd in Londen zelf vond, dat deze zaak een beetje onelegant was verlopen?

Kasteel: Als u mij dat vraagt, zal ik u rechtuit zeggen, dat ik het onelegant heb gevonden en dat heb ik ook gezegd. Daarom heb ik er later toe meegewerkt om de heer Wouters tot lid benoemd te krijgen van de "Caribbean Commission".

Inderdaad is aanbieden en dan later niet benoemen, onelegant. (Er wordt met geen woord gerept over het Shell-drama door toedoen van Wouters; het schenden van mensenrechten is elegant en wordt daarom beloond, NM.) Een element, dat er in gespeeld kan hebben - maar dat is een hypothese -, kan geweest zijn de overweging, dat men prefereerde een Curaçaoënaar te nemen in die Raad in plaats van een Nederlander. Dat is de heer Da Costa Gomez geworden. Maar, dat is gebeurd, vóór ik de landvoogdij in Curaçao aanvaardde. Hij moet onmiddellijk na mijn aankomst vertrokken zijn, want ik heb hem nog even op Curaçao gezien.¹²⁹

4.9.1 Wouters op een zijspoor gezet

De heer Wouters liet tijdens zijn verhoor door de Parlementaire Enquête-commissie, op 13 april 1949, weten dat hij bereid was te vertellen over zijn eigen situatie:

'Wouters: Met mijn aftreden heeft de heer Gerbrandy enigszins vreemd gedaan, en wel zo, dat Minister Van Mook mij, toen ik te Washington voor de Anglo-American Caribbean Committee was, zeide: U gelooft toch niet, dat ik daaraan heb medegewerkt? Na mijn ambtsperiode is mij gevraagd of ik wilde blijven. Dat is enigszins vreemd, een beetje minder mooi gegaan. Ik was van plan, dat hier aanhangig te maken. Toen ik na mijn terugkomst eenmaal hier was, dacht ik: Zij hebben zoveel te doen, wat zullen zij zich druk maken over die vroegere Gouverneur. Nu ik echter toch hier moest komen, heb ik de betreffende afschriften

.....

129. P.E., deel 8 c II, p. 1400.

medegebracht; het gaat toch niet aan op een dergelijke wijze om te springen met een Gouverneur.

Voorzitter: Ik zou u willen vragen deze zaak schriftelijk voor te bereiden en de betreffende stukken over te leggen aan de commissie.

Wouters: Ik heb alles bij mij.

Voorzitter: Dan kunt u het aan ons overleggen. Wij zullen het dan bezien. Het is mogelijk, dat u voor deze zaak nog eens wordt opgeroepen.

Wouters: Mijn bedoeling is in het geheel niet om voor mij persoonlijk daarover moeilijkheden te maken. Ik ben uitgewerkt en geloof het verder wel. Hoe meer zij mij met rust laten, hoe liever ik het heb. Als u er echter iets aan heeft in het belang van de zaak, kunt u er gebruik van maken, maar voor mij behoeft er verder niets te gebeuren. Ik heb het voor kennisgeving aangenomen. Als er iemand mee gecompromitteerd is, is het de heer Gerbrandy en niet ik.’¹³⁰

4.10 Censuur Parlementaire Enquêtecommissie

De informatie over de stakingen tijdens de Tweede Wereldoorlog wist de commissie van de Parlementaire Enquête van het Regeringsbeleid 1940-1945 (PE) soms in te perken en te sturen. Dit gebeurde op momenten dat de Nederlandse staat in diskrediet gebracht zou kunnen worden, en vooral in kwesties aangaande de schending van mensenrechten. Illustratief hiervoor zijn de Aprilmoorden op Curaçao in 1942. Tijdens de parlementaire enquête werd getuige Van Driel monddood gemaakt op momenten dat hij met die informatie de Staat in diskrediet zou kunnen brengen.

De Parlementaire Enquêtecommissie verhoorde op 6 juli 1948 als getuige officier Van Driel, secretaris van de Centrale van Kapiteins en Officieren ter Koopvaardij (C.K.O.). Van Driel (eerder stuurman en gezagvoerder bij de C.S.M.) was op Curaçao toen de oorlog uitbrak. De commissie had vooral belangstelling voor de Shell-stakers van Nederlandse afkomst, trad zodoende sturend op en trachtte Van Driel via hun vraagstelling bij te sturen.

130. P.E., deel 8 c – I, p. 190, p. 197.

Voorzitter Schilthuis wilde van Van Driel weten waarover het conflict ging tussen de Curaçaose Scheepvaartmaatschappij en de officieren en of hij daarover, zonder al te veel in details te treden, iets kon vertellen.

Van Driel: *‘Ja, ik moet dan eerst even teruggrijpen naar de toestand van vóór de oorlog. Op Curaçao ontbrak letterlijk alles. Er was geen scheepvaartinspectie, geen schepenwet, geen schepenbesluit, geen zeeongevallenwetgeving, geen enkele sociale wetgeving. Reeds vóór de oorlog werd telkenmale op de totstandkoming daarvan aangedrongen. Toen dat niet mogelijk bleek, hebben de officieren getracht een georganiseerd overleg door middel van hun organisatie met de maatschappij tot stand te brengen. Dat is echter niet gelukt. Tot zelfs in 1942 was de Curaçaose Scheepvaartmaatschappij nog niet bereid aan die wens toe te geven. Het gevolg van een en ander is geweest, dat in de loop der jaren de schepen zich in een dusdanige toestand bevonden, dat ze eigenlijk niet meer de naam verdienden van zeewaardige schepen. In normale omstandigheden leverde dit niet die moeilijkheden op, die het op dat ogenblik opleverde. Dit houdt verband met de vaart, die men daar uitoefent. Men vertrekt van Curaçao op de ene dag en bij goed weer is men de andere dag in Maracaibo. Toen echter in 1942 de oorlog in de Caribische Zee werkelijk in volle omvang uitbrak, kregen die mankementen een andere betekenis. Het reddingsmateriaal, dat in vreedstijd niet eens de toets der critiek zou kunnen doorstaan, kon dit in oorlogstijd natuurlijk in het geheel niet. In het belang van de zeevarenden en hun naaste betrekkingen kon deze toestand niet voort blijven bestaan. Men heeft toen de eis gesteld: “Wij weten, dat men niet in één minuut al deze dingen tot een oplossing kan brengen, maar wij eisen, vóórdat wij gaan varen, erkenning van de organisatie; wij eisen,” zo werd tegen de directie gezegd, “dat u met de organisatie in overleg treedt om deze moeilijkheden op te lossen.” De maatschappij was niet bereid aan die eis toe te geven.*

Voorzitter: *Was de hoofddirectie van de maatschappij op Curaçao gevestigd?*

Van Driel: *De hoofddirectie van de maatschappij was in Londen gevestigd. (...)*

Voorzitter: *Dus u hebt met elkaar niets kunnen bereiken.*

Van Driel: *Toen is de staking uitgebroken en heeft men gezegd: “wij gaan niet meer varen, tenzij deze zaak wordt opgelost”.¹³¹*

.....
131. P. E. deel 3 c, p. 425-8, p. 432.

Later in het verhoor van Van Driel legde Schilthuis, de voorzitter van de Parlementaire Enquêtecommissie, hem onterecht het zwijgen op. Schilthuis vroeg aan Van Driel of de staking ‘uitsluitend officieren betrof?’:

Van Driel: *‘Er was al een staking van het mindere personeel, van de Chinezen.*

Voorzitter: *Bestond het mindere personeel geheel uit Chinezen?*

Van Driel: *Neen, alleen het machinekamerpersoneel en in enkele gevallen het dekpersoneel. Er waren ongeveer 450 Chinezen, die op vrijwel alle schepen de machinekamer bemanden en voor een gedeelte ook het dekpersoneel vormden. Zij waren reeds onmiddellijk in staking gegaan en waren opgesloten. Dat is een heel conflict geweest.*

Voorzitter: *Waarom waren zij in staking gegaan?*

Van Driel: *Er waren talrijke moeilijkheden met deze Chinezen. Naderhand ben ik ook betrokken geweest bij de oplossing van dit conflict en hebben deze mensen mij doen weten: “Wij willen wel gaan varen, wanneer de Chinese consul-generaal in Havanna ons opdracht geeft om te gaan varen.” Toen heb ik mij in verbinding gesteld met die Chinese consul-generaal. Deze heeft geantwoord: “Ik wil wel naar Curaçao komen” - hij was er wel eens geweest -, “mits deze mijnheer Van Eyk [onderdirecteur C.S.M., NM] verdwijnt.” U voelt wel, dat alle draden daar een beetje naar toe liepen.*

Voorzitter: *Laten wij daarop maar niet al te ver ingaan; het heeft met het beleid van de regering, voor zover het op Curaçao betrekking heeft, weinig of niets te maken.*¹³²

132. P.E., deel 3 c, p. 425-8, p. 432.

Conclusies

Ondanks de geringe aandacht voor de Aprilmoorden zijn er vele versies van de gebeurtenissen en vele meningen hierover in omloop. Van de direct betrokken ambtenaren tot en met de bewindslieden in Londen: alle bestuurlijke lagen gaven hun versie van de tragedie. Al die versies drijven, zo blijkt uit het voorgaande, steeds verder af van de daadwerkelijke schietpartij en de slachtoffers die daarbij vielen. Als gevolg hiervan raken belangrijke, nooit erkende feiten meer en meer ondergesneeuwd. Deze zijn:

- De op 20 april 1942 doodgeschoten Chinese stakers zijn oorlogsslachtoffers. Zij werden omgebracht in de context van een werkweigering die een direct gevolg was van de oorlog, en wel op minstens twee belangrijke punten: de Chinezen werd de oorlogsbonus ontzegd en hun schepen waren zeer ondermaats beveiligd tegen het oorlogsgeweld. Er bestaat op dit punt geen verschil tussen een Chinese stoker die stierf op een getorpedeerd schip en een Chinese stoker die stierf omdat hij staakte vanwege het bij scheepvaartmaatschappijen en bij overheden bekende, onaanvaardbaar hoge risico om te worden getorpedeerd.

- De Nederlandse regering is eindverantwoordelijke voor het drama van 20 april 1942. Door de betrokkenheid van militaire politie en de vreemdelingendienst bij de staking en de schietpartij kan de verantwoordelijkheid niet bij de C.P.I.M. en/of C.S.M. gelegd worden. De verantwoordelijkheid daarvoor liep via gouverneur Wouters naar de regering in Londen. Deze regering nam die verantwoordelijkheid niet op zich door haar misstappen niet te erkennen en blokkeerde een onafhankelijk onderzoek naar de gebeurtenissen. Na de oorlog bleken de Chinese stokers voor de Nederlandse staat nog steeds te weinig waard om een aandachtig onderzoek naar hun dood in te stellen.

Het zou de Nederlandse staat sieren wanneer zij, naar aanleiding van dit boek en het verzoek daartoe van de SEOC, haar verantwoordelijkheid in deze kwestie neemt. Net als de erkenning van en schadeloosstelling voor de schending van

mensenrechten tijdens de politionele acties na de Tweede Wereldoorlog in het dorp Rawagede in Indonesië,¹³³⁻¹³⁴ moet Nederland dit ook doen met de Aprilmoorden op Curaçao. Dit zou voor de slachtoffers, hun nabestaanden en de geschiedenis een gebaar van bijzondere waarde zijn.

133. 'Staat aansprakelijk voor bloedbad Rawagede', de Volkskrant, 14 sept. 2011.

134. Koolhaas, Max 'De koloniale erfenis van Rawagede', 6 dec. 2011

www.geschiedenis24.nl/nieuws/2011/December/Rawagede.html, laatst geraadpleegd 04 april 2012.

Bronnen en literatuur

Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken te Londen (Londens Archief), (1936) 1940-1945 (1958), nummer toegang 2.05.80, inventarisnummer 335.

Bestrijding Opium op Biliton ter Oostk.v. Sumatra, 26 maart 1921, no. 65.

Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Koloniën: Openbaar Verbaal, 1901 - 1952, nummer toegang 2.10.36.04, inventarisnummer 2645, Mailverslag Curaçao No.8, 12 juni 1924, no. 14.

Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Koloniën: Openbaar Verbaal, 1901 - 1952, nummer toegang 2.10.36.04, inventarisnummer 2246, Bestrijding Opium op Biliton ter Oostk.v. Sumatra, 26 maart 1921, no. 65.

Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Koloniën: Openbaar Verbaal, 1901 - 1952, nummer toegang 2.10.36.04, inventarisnummer 3010, Mailverslagen van Curaçao van 12 en 26 april en 18 mei 1928, Nos.7,8 en 9, 11 juni 1928, no. 1.

Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Koloniën: Openbaar Verbaal, 1901 - 1952, nummer toegang 2.10.36.04, inventarisnummer 3113, Arbeidstoestanden op Curaçao, 28 november 1929, no. 1.

Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 2c, p.126, p.129-30.

Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 3a, Verslagen, p. 217-8.

Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 3a, Verslag p.244 p. 246.

Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 3b, p.265-6, Bijlage 66.

Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 3b, p.260, Bijlage 63.

Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 3c, p. 129, p. 131.

Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 3c, p. 425-8, p. 432.

Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 3c, p. 631, p. 638, p.

Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 3c, p. 686.

Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 5c, p. 74, p. 78.

Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 5c, p. 360-1.

Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 6a, p. 160-187, VII.

Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 6b, p. 53-4.

Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 6c, p. 977-9.

Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 7a, p. 412-3.
 Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 8a+b, p. 120-8.
 Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 8 a + b, p. 121-3.
 Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 8 a + b, p. 127-8.
 Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 8b, p.68, bijlage 36.
 Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 8c I, p. 190.
 Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 8c I, p. 190-3.
 Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 8c I, p. 190, p. 197.
 Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 8c I, p. 196-7.
 Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 8c I, p. 681, p. 683-5.
 Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 8c II, p. 816, p. 820-2.
 Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 8c II, p. 1218-20.
 Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 8c II, p. 1333, p. 1341.
 Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 8c II, p. 1341.
 Parlementaire Enquête Regeringsbeleid 1940-1945, deel 8c II, p. 1400.

A History of Royal Dutch Shell, volume 2, p.57: “It remains one of the wonders of the Second World War that anyone on either the Axis or the Allied side was willing to crew an oil tanker at all.”

An., ‘Berichten Buitenland’, Ned Tijdschr Geneesk 1902;46II: 1205-6.
 In: Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde, 2002, 7 december;146(49).

An., ‘De havenstaking van 1922’, bron: <http://www.nosdushitera.nl/verhalen/basis.html>, printdatum 6 maart 2012.

Bakker, G.W., ‘Geschiedenis van de N.V. Curaçaosche Scheepvaart Maatschappij’, Emmastad, april 1962.

Braam, Conny, ‘De handelsreiziger van de Nederlandsche Cocaine Fabriek’, 2009.

Detiger, Thea, ‘De kunst van het opium schuiven’, De Telegraaf, 11 mei 2007.

199. Hartog, Dr. Johan, ‘De West-Indische Gids’, ‘De pers van Curaçao in wereldoorlog II’, 27ste Jaargang 1946, 28ste deel, p. 206-7.

Hartog, Johan, Dr. ‘De West-Indische Gids’, ‘De pers van Curaçao in wereldoorlog II’, 27ste Jaargang 1946, 28ste deel, p. 206-7.

Hartog, Dr. Johan, ‘De West-Indische Gids’, ‘De pers van Curaçao in wereldoorlog II’, 27ste Jaargang 1946, 28ste deel, p. 222-5.

Hartog, Johan, Dr., ‘Curaçao van kolonie tot autonomie’, 1961, p. 1001.

Heuven-van Nes, Renny, van, conservator Paleis Het Loo, 'Weduwe Chiang Kai-shek', NRC Handelsblad, 30 oktober 2003.

Horst, L, van der, 'Wereldoorlog in de West', 2004.

Hoogerwerf, Ad, 'Slachting op Antillen in 1942 weggemoffeld', Rotterdams Dagblad, 17 februari 1996.

Jong, Loe, de, dr., 'Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog', deel 9, Londen, eerste helft, 1979, p. 107-9.

Jong, Loe, de, dr., 'Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog', 1979, deel 9, Londen, eerste helft, p. 550-5.

Kersten, A.E., Manning, A.F. 'Documenten betreffende de Buitenlandse Politiek van Nederland 1919 - 1945, Periode C 1940 - 1945, Deel IV, 8 december 1941 - 30 juni 1942, 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1984.

Kersten, A.E., Manning, A.F. 'Documenten betreffende de Buitenlandse Politiek van Nederland 1919 - 1945, Periode C 1940 - 1945, Deel V, 1 juli - 15 december 1942, 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1987.

Meertens, Katja, 'Een Chinees paspoort maar nooit in China geweest', Algemeen Dagblad, 16 augustus 2004.

Menkman, W.R., Curaçao gedurende de oorlogsjaren', Nieuwe West-Indische Gids, Vol. 30, No 1 (1949).

Pietersma, Jeroen, 2007-1, 'Brieven Frank vrijgegeven', Dagblad De Pers, 15 februari 2007.

Offenberg, Willem, 'Chinese toeristen 'doen' Taiwan', NRC Handelsblad, 4 januari 2011.

Sint Jago, Junnes, Etat-Major achter prikkeldraad, Curaçao, 2000, deel 1.

Sint Jago, Junnes, De Tragedie van 20 april 1942, Arbeidsconflict Chinese zeelieden en C.S.M. mondt uit in bloedbad, Curaçao 2000, deel 2.

Soest, J, van, 'Olie als water', 1977.

Soest, J, van, 'Olie als water', 1977, p. 521-2.

Walle, J. van de, 'Beneden de Wind. Herinneringen aan Curaçao', Querido's Uitgeverij, Amsterdam, 1974; dbnl, 2007, p. 118-135.

Westerneng, Remmert, 'Een opdringerige bondgenoot', Spiegel Historiae, Sdu Uitgeverij Koninginnegracht, Jaargang 28, 9 september 1998, p. 364-8.

Wubben, H.J.J., 'Chineezers en ander Aziatisch ongedierte', lotgevallen van Chinese immigranten in Nederland, 1911-1940, De Walburg Pers - III, 1986.

Bijlage I

SEOC wenst na 70 jaar erkenning van

De Aprilmoorden

Nederlandse Staat en de oorlogsslachtoffers op Curaçao

Via haar advocaten in Amsterdam heeft op 13 september 2011 de Stichting Eerherstel Oorlogsslachtoffers Curaçao (SEOC) aan de Nederlandse minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (ref. 2011-2000486181) aandacht gevraagd voor het volgende:

‘De Stichting Eerherstel Oorlogsslachtoffers Curaçao heeft onder andere tot doel het verkrijgen van erkenning van de status van oorlogsslachtoffers voor de Chinese contractarbeiders die zijn omgekomen op 20 april 1942 en het zorgdragen voor een correcte historische weergave van wat er tijdens het arbeidsconflict tussen de Curaçaosche Petroleum Industrie Maatschappij (C.P.I.M.) en de Chinese zeelieden in het voorjaar van 1942 is voorgevallen.’

‘Door middel van deze brief verzoekt SEOC de Staat een onderzoek in te stellen naar de toedracht van het voorval dat op 20 april 1942 heeft plaatsgevonden in kamp Suffisant te Curaçao. Hieronder zal eerst worden ingegaan op de feiten:

Feiten

- Achtergrond

Curaçao was vanaf 1791 tot en met 1954 een kolonie van Nederland. In 1940 bezat Curaçao de grootste olieraffinaderij ter wereld. Deze olie was van groot belang voor de brandstofvoorziening aan de geallieerden tijdens de Tweede Wereldoorlog. De olie werd in Maracaibo (Venezuela) gewonnen en naar het strategisch gelegen Curaçao vervoerd onder auspiciën van de Curaçaosche Scheepvaart Maatschappij (C.S.M.), een dochterbedrijf van de Curaçaosche Petroleum Industrie Maatschappij (C.P.I.M., de voorloper van Shell Curaçao).

Door deze olietransporten was de Caribische Zee tot oorlogsgebied verklaard. Duitse duikboten torpedeerden regelmatig de tankers van de C.S.M. die de olie vervoerden. Toch moest het transport op zee ten behoeve van de olievoorziening van de geallieerden doorgaan.

Er voeren duizend man op de C.S.M.-vloot, die bestond uit veertig schepen. (Sint Jago, Junnes, 2000, deel 2) De onbewapende, nogal verouderde en slecht onderhouden schepen vormden een gemakkelijk doelwit voor de Duitse duikboten. Onder de duizend C.S.M.-werknemers bevonden zich zo'n vierhonderd Chinezen. Deze Chinezen werkten als stokers en ander machinekamerpersoneel. Zij werden ondanks hun levensgevaarlijke werkzaamheden (A History of Royal Dutch Shell, p.57) slechter behandeld dan de overige werknemers (Kersten, A.E., Manning, A.F. 1984, deel IV, p.577): ze kregen minder betaald, voor hun veiligheid werd minder goed gezorgd en het was hen verboden Willemstad te betreden na het aanmeren. (Kersten, A.E., Manning, A.F. 1987, deel V, p.36)

In februari 1942 nam het aantal incidenten op zee op de vaarroute van de C.S.M. toe en een aantal Chinezen kwam hierbij om het leven. De angst die dit wekte bij de Chinezen - gecombineerd met hun slechte positie binnen het bedrijf - leidde ertoe dat zij op 24 februari 1942 het werk massaal neerlegden, teneinde betere arbeidsvoorwaarden te bedingen. Een aantal Nederlandse officieren ging eveneens in staking.

De onderhandelingen tussen de C.S.M. en de Chinese stakers met het doel het arbeidsconflict op te lossen verliepen moeizaam, wat volgens de C.S.M. kwam door de leiders van de groep Chinezen. De C.S.M. wilde deze mannen uit de groep verwijderen, in de hoop dat de overige Chinezen vervolgens zouden inbinden. De C.S.M. verzocht de Curaçaose autoriteiten deze mannen op grond van de arbeidsplicht te arresteren (staken was verboden vanwege het belang van de olietransporten voor de oorlog). (Gouvernementsbesluit van 6 december 1941, P.B. 1941 / 146)

- Het bloedbad in kamp Suffisant

Op 13 maart 1942 werden de stakende Chinezen opgeroepen te verschijnen bij het hoofdbureau van politie aan het Wilhelminaplein in Willemstad, te Curaçao. De achttien mannen die als leiders waren aangemerkt werden gesommeerd om te gaan varen en het werk weer te hervatten. Toen zij dit weigerden, werden zij gearresteerd en met een militaire truck naar een C.P.I.M.-kamp, kamp-Suffisant, buiten Willemstad gebracht. (Sint Jago, Junnes, 2000, deel 2)

Het verwachte resultaat bleef echter uit: de overige Chinezen bleven volharden in hun staking. Ook zij werden op 14 maart 1942 met militaire trucks naar kamp Suffisant overgebracht. Na de arrestatie van nog een aantal stakers en de komst van enkele Chinezen die hun solidariteit wilden tonen, waren er in het totaal 420 Chinezen in kamp Suffisant aanwezig. (Kersten, A.E., Manning, A.F. 1987, deel V, p.37)

Het kamp was niet berekend op zoveel mensen. Er was een tekort aan ruimte, voedsel en sanitaire middelen. Daarnaast werd de toegang ontzegd aan de raadsman van de Chinezen en een Rooms-katholieke bemiddelaar. (Sint Jago, Junnes, 2000, deel 2, p.17)

Hierdoor ontstond een situatie die de C.P.I.M.-bewakers van het kamp omschreven als ‘zeer explosief’. Een poging van de Vreemdelingendienst om op 17 april 1942 de leiders van de groep te scheiden mislukte. (Sint Jago, Junnes, 2000, deel 2, p.18)

De Gouverneur van Curaçao besloot ondanks de ‘explosieve’ situatie samen met C.S.M.-onderdirecteur Van Eyk en algemeen militair commandant van Curaçao baron Van Asbeck, de scheiding toch tot stand te brengen, waarbij geweld niet geschuwd hoefde te worden. (Sint Jago, Junnes, 2000, deel 2, p.31) Op 20 april 1942 kreeg de hoofdinspecteur van politie van Curaçao, Van der Kroef, de opdracht van de commandant van de militaire politietroepen Venema om 85 Chinezen te selecteren en over te brengen naar een ander kamp. Hierbij kreeg hij hulp van acht beambten van de Vreemdelingendienst van Curaçao, dertien politiemilitairen en een aantal bewakers van de C.P.I.M. (Sint Jago, Junnes, 2000, deel 2, p.19)

Van der Kroef installeerde zich achter een tafel op de binnenplaats van het kamp, waar alle Chinezen zich inmiddels hadden verzameld. Hij beschikte over de namen en pasfoto's van de 85 Chinezen die naar een ander kamp overgebracht dienden te worden. De voorgenomen scheiding resulteerde echter in gewelddadige confrontaties. Hierbij vonden twaalf Chinezen de dood, en waren er 44 gewonden, waarvan er later drie aan hun verwondingen zijn overleden. (Kersten, A.E., Manning, A.F. 1987, deel V, p.39) Aan de kant van de politie waren er vier gewonden, waarvan het lichte verwondingen betrof. (Journaal van den Districtmeester van het 2de district op Curaçao over de maand april 1942, maandag 20 april 1942)

Nadat de gewonden naar de ziekenhuizen waren vervoerd, lukte het zonder verdere incidenten de Chinezen te scheiden. Ongeveer tachtig Chinezen werden van de grote groep gescheiden en overgebracht naar een andere plek op het eiland.

- Nasleep

Als gevolg van gebeurtenissen in kamp Suffisant ontstond er grote onrust op Curaçao. De Chinezen stonden bekend als rustig en arbeidzaam en zouden zich niet zonder goede reden verzetten tegen het gezag. (Sint Jago, Junnes, 2000, deel 2, p.38) Honderden burgers verzamelden zich al snel bij het Sanatorium om hun medeleven te betuigen. (Sint Jago, Junnes, 2000, deel 2, p.28) De autoriteiten leken dit incident echter zo snel mogelijk in de doofpot te willen stoppen. De doden werden in de vroege ochtend van 21 april 1942 begraven, wat zeer ongebruikelijk was omdat begrafenissen op Curaçao destijds traditiegetrouw in de namiddag plaatsvonden. Het tijdstip van de begrafenis was niet bekend gemaakt en de lijkwagens reden zonder gevolg naar de begraafplaats. (Sint Jago, Junnes, 2000, deel 2, p.29) De Chinezen die waren omgekomen werden anoniem begraven op het 'kerkhof van de schande' (Kolebra Bèrdè, in de wijk Cas Chiquito) waar volgens de katholieke regels zondaars en criminelen moesten worden begraven. De doden kregen slechts een anoniem graf, hoewel hun identiteit bekend was. (Sint Jago, Junnes, 2000, deel 2, p.22-5) De Curaçaose autoriteiten kondigden verder een verbod af om over het incident te publiceren. (A History of Royal Dutch Shell, p.57:

“Het C.S.M.-Conflict; Door de Censor geschrapt.”); Horst, L. van der, 2004, p.92-3; Sint Jago, Junnes, 2000, deel 2, p.29)

De Curaçaose autoriteiten, onder leiding van gouverneur Wouters, werden door dit voorval sterk in verlegenheid gebracht. De Chinese regering protesteerde bij de Nederlandse regering in Londen tegen de gewelddadigheden tegen de Chinese stakers. Vanwege de discrepantie tussen de officiële Nederlandse lezing van het incident (Kersten en Manning, 1987, deel V, p.36. Deze officiële lezing was gebaseerd op een memorandum van de directie van de C.P.I.M. en het proces-verbaal van de hoofdcommissaris van politie van der Kroef van april 1942) en de Chinese versie, heeft de Chinese regering aangedrongen op een gezamenlijk onderzoek. (Sint Jago, Junnes, 2000, deel 2, p.49-51) Dit verzoek werd door de Curaçaose autoriteiten voornamelijk om politieke redenen afgewezen. (Kersten en Manning, 1987, deel V, p.361)

Er werd op Curaçao een eenzijdig onderzoek ingesteld, (Sint Jago, Junnes, 2000, deel 2, p.39-41) wat resulteerde in een rapport. (Rapport Commissie van Onderzoek door Staten van Curaçao, 4 augustus 1942, Centraal Historisch Archief, afdeling CORVO: Chinezenconflict) Vervolgens werd het incident zoveel mogelijk stil gehouden. Dit beleid blijkt bijvoorbeeld uit een brief van de Nederlandse Minister van Buitenlandse Zaken, Van Kleffens, aan de Curaçaose autoriteiten, gedateerd 17 december 1942:

“Ten einde te voorkomen, dat, hoewel de zaak van het incident gesloten is, de (Chinese) Consul-generaal dit punt toch bij den Gouverneur ter sprake zou brengen, is het wellicht wenschelijk Dr. Kasteel erop te wijzen, dat, indien dit mocht gebeuren, den Consul-generaal terstond de mond moet worden gesnoerd.” (Brief van Minister Van Kleffens d.d. 17 december 1942, brief nr. 23328, ingekomen stuk no. 5347)

Het dossier over de exacte toedracht van de staking van de Chinezen op Curaçao is nooit vrijgegeven. Tijdens de parlementaire enquête in 1948 over het Nederlands regeringsbeleid tijdens de Tweede Wereldoorlog, is deze kwestie niet nader onderzocht.

Verzoek

Het bloedbad in kamp Suffisant te Curaçao was een opzettelijk gewelddadige, nodeloze en willekeurige actie, gericht tegen de Chinese werknemers van de C.S.M.-vloot. Het optreden van de autoriteiten in kamp Suffisant te Curaçao heeft aan vijftien onschuldige burgers het leven gekost.

Noch de Curaçaose autoriteiten, noch de Nederlandse Staat hebben ooit verantwoording afgelegd of genoegdoening geschonken aan (de nabestaanden van) de vermoorde en gewonde Chinezen in Curaçao. Er heeft weliswaar een onderzoek naar het optreden van de Curaçaose autoriteiten en C.P.I.M. bewakers plaatsgevonden, maar dit onderzoek heeft niet geleid tot enige vervolgstappen tegen de verantwoordelijke personen en instanties.

Dat de moorden in kamp Suffisant zijn gedocumenteerd is vooral te danken aan individuele historici die zich verdiept hebben in de rol van de Nederlandse Antillen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Verschillende auteurs hebben vraagtekens gezet bij de officiële lezing van het bloedbad in het kamp Suffisant. (Sint Jago, Junnes, 2000, deel 2, pp. 26 e.v.)

SEOC wenst dat de Nederlandse Staat de vijftien Chinese slachtoffers die op 20 april 1942 zijn omgekomen, erkent als oorlogsslachtoffers. Daarnaast wenst SEOC dat wat zich destijds heeft afgespeeld door de Staat wordt erkend.

Graag vernemen wij of u hiertoe bereid bent, dan wel of de Staat voornemens is een onderzoek naar de toedracht van het voorval dat op 20 april 1942 heeft plaatsgevonden in kamp Suffisant te Curaçao in te stellen.'

Bijlage II

Historische bronnen ontsloten op de website van

Stichting Eerherstel Oorlogsslachtoffers Curaçao

<http://www.nationaalmonumentcuracao.com/>

1. NL-HaNA, Koloniën / Openbaar Verbaal, 2.10.36.04, inv.nr. 2246, 'Bestrijding opium op Biliton ter Oostk.v. Sumatra, 26 maart 1921, no. 65; *gedoogd opium Bankatinmijn*

2. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Staten van Curaçao, Onderzoekscommissie: 'Het Chineezenvconflict'. Nummer 44, 6 augustus 1942

3. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie', Het C.S.M.-Chineesche zeelieden-conflict', 4 juni 1942; *Gouverneur Wouters*

4. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831, 'Zeelieden-Centrale', nummer 2711 / 128, 12 -07-1940; *War bonus*

5. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831, 'Zeelieden-Centrale', augustus 1940; *Conflict gage Chinezen C.S.M.*

6. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831, 'Zeelieden-Centrale', augustus 1940; *Chinezen teruggezonden*

7. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.3.07.531: Gouverneur van Curaçao; C.P.I.M., *Gouv Kasteel*

8. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Zeelieden-Centrale, Nr.1.831, Bijlage C.P.I.M.-arbeiders; *klachten C.P.I.M. arbeiders*

9. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Zeelieden-Centrale, Nr.1.831; *Mr. Gronemeijer*

10. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, IV. 07, 'Jaarverslagen'; *opium*
Bijlage Opium 6-46: Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken: A-dossiers, 1815-1940, nummer toegang 2.05.03, inventarisnummer 1537 VERKORT: NL-HaNA, BuZa, A-dossiers tot 1940, 2.05.03, inv. r. 1537; *opium*

11. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831: 'Behandeling van Venezolaanse arbeiders in Curaçao'; *Venezolanen*

12. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831: Zeelieden-Centrale; *VS Curiel, Hernandez, Cecilia*

13. Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Koloniën: Geheim Archief, 1901-1940, nummer toegang 2.10.36.51, inventarisnummer 371, Bijlagen 1-10, Communistische propaganda op Curaçao
VERKORT: NL-HaNA, Koloniën / Geheim archief, 2.10.36.51, inv.nr. 371, Bijlagen 1-10, Communistische propaganda op Curaçao

14. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie, 'Het C.S.M.-Chineesche zeelieden-conflict', telegramnummer 177, 178, 21 april 1942; *Wouters*

15. NL-HaNA Koloniën / Openbaar Verbaal, 2.10.36.04, inv.nr. 2645, Mailverslag Curaçao No.8, 12 juni 1924, no. 14; *staking 1924 firma Enthoven*

16. Nationaal Archief Curaçao, Gouvernementssecretarie, Journalen 2de district 1936 t/m 1942, oud-inventarisnr. 3.07.77; *Journal 2^e District april 1942*

17. Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Koloniën: Geheim Archief, 1901-1940, nummer toegang 2.10.36.51, inventarisnummer 369

VERKORT: NL-HaNA, Koloniën / Geheim archief, 2.10.36.51, inv.nr. 369; 7 *Chinese communisten*

18. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie, 'Het C.S.M.-Chineesche zeelieden-conflict', nummer 2668/102, 2 mei 1942; *Politie-rapport*

19. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie, 'Het C.S.M.-Chineesche zeelieden-conflict', processen-verbaal politie op Curaçao, afd. Recherche en Vreemdelingendienst; *Proces-Verbaal Van der Kroef*

20. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie, 'Het C.S.M.-Chineesche zeelieden-conflict', directie C.P.I.M.: 'inzake de in het kamp Suffisant ondergebrachte van C.S.M.-tankers afkomstige Chineezers'; *Memorandum C.P.I.M.*

21. Nationaal Archief, Den Haag, Ministerie van Koloniën: Geheim Archief, 1901-1940, nummer toegang 2.10.36.51, inventarisnummer 371, Bijlagen 1-12, 12 uitgewezen Chinezen VERKORT: NL-HaNA, Koloniën / Geheim archief, 2.10.36.51, inv.nr. 371, Bijlagen 1-12, 12 uitgewezen Chinezen

22. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernementssecretarie Curaçao, Nr.1.831: Gage-regeling voor zeelieden, Bijlagen A, B, C, D, E, F, G1,2,3,4, H, Ia,b,c, J,1,2, K, L1,2, M1,2,3, N, O, P, Q

23. C.S.M. TANKERS: # C.S.M. Tankers E Klasse:

www.cnooks.nl/index.php?p=515

C.S.M. Tankers: <http://www.cnooks.nl/vloot1.htm>

24. Scheepsramp 21 febr 1942: Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Gouvernements Secretarie, nr.3028

25. SHELL TANKERS: # C.S.M. Lichter Oranjestad: Bakker, G.W. & O'Connor, V.G., *Geschiedenis van de Curaçaosche Scheepvaart Maatschappij, voorafgegaan door een beknopt historisch overzicht van de ontwikkeling van de haven van Curaçao*, 1962, n.p.; Emmastad.

Tankers Ocana, Rafaela en Rosalia: <http://www.cnooks.nl/index.php?p=515>

26. Nationaal Archief Nederlandse Antillen, Algemeen Secretarie Curaçao N.A., Nr. 1.835.4 = nr. 707: Vorderen van bijzondere diensten bij de Scheepvaart; *Vaarplichtbesluit*

27. Voormalig gouverneur G.J.J. Wouters over zijn herinneringen aan zijn aftreden als gouverneur van Curaçao, document d.d. 9-9-1957. Nationaal Archief, Den Haag, Collectie 155 P.S. Gerbrandy, 1900-1960, nummer toegang 2.21.068, inventarisnummer 114 VERKORT: NL-HaNA, Gerbrandy, 2.21.068, inv. nr. 114